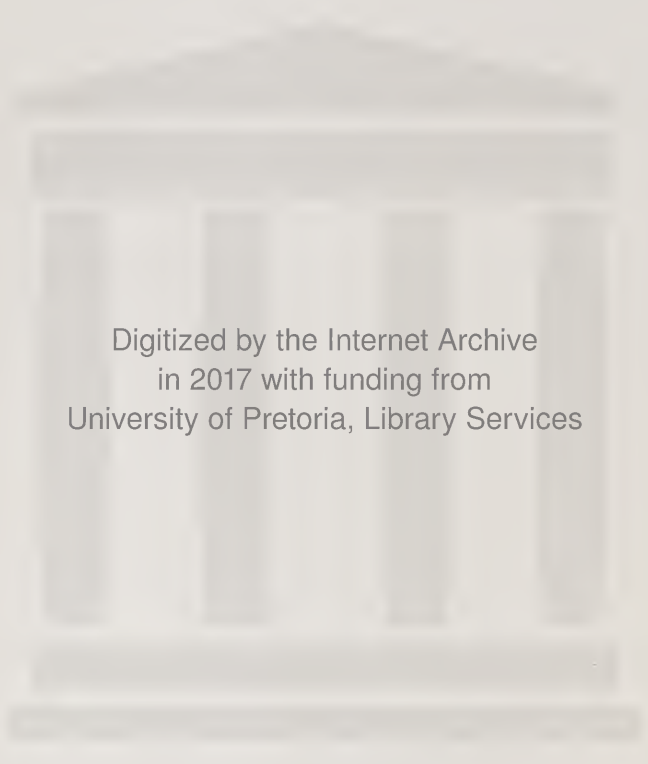

**tydskrif
vir
letterkunde**

Mei 1967 — V : 2

Digitized by the Internet Archive
in 2017 with funding from
University of Pretoria, Library Services

tydskrif vir letterkunde

Redakteur: Coenie Rudolph

Adviseurs:

*J. J. Brits, W. A. de Klerk, André Demedts, B. le Roux, Felix
Lategan, Koos Meij*

Mei 1967 — V : 2

KOPIE vir die tydskrif word gestuur aan:

Die Redakteur, Wenningstraat 24, Groenkloof, Pretoria.

Ongebruikte kopie kan slegs teruggestuur word as medewerkers 'n gefrankeerde koevert ingesluit het.

KORRESPONDENSIE rakende administrasie, intekengeld, sirkulasie en advertensies word gerig aan:

Mej. S. Victor, Posbus 57, Northcliff, by Johannesburg.

Die publikasie van hierdie tydskrif word moontlik gemaak deur 'n jaarlikse skenking van die Departement Onderwys, Kuns en Wetenskap en van die Afrikaanse Persfonds aan die Afrikaanse Skrywerskring.

Menings wat deur medewerkers uitgespreek word, is nie noodwendig menings van die redaksie nie.

I N H O U D

Bladsy

	1	
Redaksioneel	4	Kennis wat dodelik is
Abel Coetzee	7	Met peillood en passer
André Demedts	14	Waarom geen volkspoësie
Hewitt Visser	15	Wel aardig om te sien
Willem M. Roggeman	16	Die kuns het net homself
Eben Meiring	19	Landhuis
Phil du Plessis	20	Web
Joan Lötter	21	Houtsnee
Wilhelm Knobel	22	Meisie in 'n kafee
Izak v. d. Westhuizen	24	Uit die hart
Sarel Smit	25	Die personeelbeampte
Mada Reinecke	30	Gesprek op koraal
Marié Blomerus	31	„Onderwerp die aarde en heers”
Hewitt Visser	32	Familievakansie
Wessel J. Pretorius	34	By Leeu en Tier se klip
Aletta Lubbe	36	Hénog van die Binneveld
George H. Weideman	37	Weerlig oor Mafeking
Hendrik Prins	39	(lovesong to a city perhaps)
D. P. M. Botes	40	Vir Lerina
Stephan Bouwer	41	Oujaarsaand alleen
Chris Zietsman	42	Gebore rebelle
Fred Walewijn	46	Uit: <i>Stedelike rienoseros</i>
Eric Pijnaken	48	Die oud-stryder
C. F. Rudolph	53	'n Pragtige sprokie
D. M. Greeff	54	Vir later
A. J. van Vuuren	55	Nagmerrie
A. J. J. Visser	56	Verborgen ergens
Menno Stenvert	57	Een uit tien
P. G. Gouws	58	Dialog
Marlise Joubert	59	<i>Faust I</i> : Twee vertalings
C. G. S. de Villiers	60	Weergeboorte
Engemi Ferreira	61	Waarom altyd kettings aan kuns?
Mario Schiess	64	<i>Die Derde Oog sien Amerika hier</i>
A. S. van Straten	73	
Skyfies	77	Harm Oost
Prof. A. N. Pelzer		

Deur die plasing van die bylae tot die Tydskrif wil Die Afrikaanse Skrywerskring sy erkentlikheid uitspreek teenoor iemand wat altyd 'n vriend en weldoener was: HARM OOST.

KUNS EN VOLK

Daar was 'n tyd toe 'n uiters „moeilike” gedig soos „Die Hond van God” in 'n populêre weekblad soos „Die Huisgenoot” verskyn het. Niemand van die duisende lesers van destyds het gekla dat hulle die gedig nie verstaan nie. Hulle het dit waarskynlik gelees, en diegene wat swaar van begrip was of, wat weens onvertroudeheid met die idioom van die poësie, nie dadelik gesnap het wat die digter sg. „bedoel” nie, het doodgewoon aanvaar: daar is lesers vir wie die gedig wel sin maak; òf: die gedig is bedoel vir die duisende ánder lesers wat 'n ánder smaak as ek het.

Vandag gebeur dit uiters selde dat die volk hulle beste digters en kortverhaalskrywers in die weekblad, die populêre tydskrif ontmoet en leer ken. Ons Leipoldts en C.M.'s en Van Wyk Louws het uit die populêre tydskrif gewyk na die vakblaaië soos „Standpunte” en „Tydskrif”. In die volk se tydskrifte, die met 'n oplaag van tien- en honderdduisend, is daar vir Afrikaanse letterkunde-makers nie meer plek nie. Die foto-artikel, die strokiesprent uit Amerika wat deur sindikate bemark word, die Hollywoodse filmstories of -ster het die ernstige letterkunde feitlik geheel en al verdring. Daar word vandag in ons tydskrifte en dagblaaië veel meer ruimte afgestaan aan filmnuus en filmresensies, buitelandse „kunste-naars”, skree-sangers, dansers, komediante, borsmaat-kampioene, plankdun modemiljoenêrs en dié soort welbekende „volksvreemde” bevolkers van ons bewussyn as aan ons eie skrywers.

Die tydskrif en dagblad kondig die invoerproduk luidkeels aan, verwek sensasie of klagbriewe om publisiteit aan die uitgewaste besoeker te verskaf; die radio blêr dit van middernag tot middernag uit; die Afrikaanse sender saai bv. plate van die besoekende „kunstenaar” uit nog voor dit hier vrygestel is en bereik so honderdduisende. En deur hierdie kakofonie van buitelandse opdisserie moet die Afrikaanse skrywer nou sý deeltjie tot die onverganklike skat van ons volkskultuur bydra, moet hy sy verdoofde waardeersers bereik.

Hy doen dit, probeer dit doen volgens die reëls van die spel. Hy ken sy vak en probeer sy beste lewer. En sien hy kwaad „in aantog deur die bloed van sy besete mense” en hy beeld die boosheid uit: Amerikanisme, seksbeheptheid, sinledige grootdoenery, *valse* gesmous met „heilige waardes” van die volk, kry hý die deksel op die neus. Hý is dan die volksvreemde, sal deur sy volk afgewys word, sal voortaan gebrandmerk word as liberalis, man wat na nivellering of gelykmaking

soek. Asof die beswaarmakers, wat gedurig kla dat daar nie aan die volk se smaak (slapbandsmaak?) voldoen word, nie met die eintlike gelykmaking besig is nie! Asof die yweraar vir 'n soort volkseenheid waarin almal dieselfde party en geloofsbelydenis en lewensbeskouing beet het nie by uitstek besig is met 'n gevaarliker gelykmaking nie. Hy doen dit net „in naam van die volk”, al stel hy daardeur die volk self in gevaar. Maar sy geluide is soveel meer aanvaarbaar omdat dit klaar die stempel van die nie-denkende massa dra, omdat dit klaar gelykgemaak is tot populêre slagkreet.

Die volk maak uiters selde of slegs by die hoogste uitsondering kennis met ons ernstige skrywers. Miskien maak hulle een-een slegs per ongeluk kennis met, sê maar, Opperman of D. P. M. Botes. In die geskifte wat die duisendes gewoonlik lees, kom dié name nooit voor nie. Tewens, Botes se naam het nog net verskyn in „Sestiger”, „Standpunte” en „Tydskrif vir Letterkunde”. En van hierdie tydskrifte is dit waarskynlik net „Standpunte” wat meer as 700 lesers het of gehad het. En dan is die leser of intekenaar op „Standpunte” gewoonlik ook die „Tydskrif”-leser!

Om nou die volk se driemiljoen tot heilige verontwaardiging op te roep oor 'n gedig of 'n kortverhaal wat hoogstens deur 700 mense geles word (en daarby meesal lesers met genoeg geestelike weerbaarheid teen die „bose” invloed van wat hulle lees — nie diegene wat enige ding glo wat in die koerant staan nie) is nie net 'n wanbesteding van energie nie maar ook uiters belaglik. En hoe moet hierdie driemiljoen oordeel oor iets wat hulle self nie eerstehands ken nie? Raak Hollywood se seksskandale, of die rolprent waaruit al die kaalbene weggesensor is maar wat geestelik steeds die voos boodskap van die pop-kultuur dra nie hierdie mense veel méér as die Afrikaanse letterkunde nie? Koop my volk miskien Afrikaanse boeke? Koop hulle net soveel kaartjies vir Afrikaanse opvoerings as die 60 miljoen bioskoopkaartjies wat hulle per jaar koop? Het hulle 'n aangrypende stuk soos „Moeder Hanna” se opvoering ondersteun? Of was die saaltjie party aande maar skaars tot by die tiende ry sitplekke gevul? Pretoria en Johannesburg kan nie te wat wonders spog met hulle ondersteuning nie. En as die volk nie in Pretoria 'n meetbare voorkeur vir eie geestesgoedere toon nie moet u dit nie in enige ander stad gaan soek nie.

Ek herinner my dat ons die *Wonder van Afrikaans* gevier het en dat verskeie mense gewaarsku het dat daar geen rede is om wonderlik te voel nie. Maar die volk moes feesvier, groot doen. En het die 60,000 geesdriftiges by die monument die volgende of enige jaar daarna toe 60,000 eksemplare van F. A. Venter se „volksboeke” gekoop? Van enige ander skrywer? Na al die bohaai oor die Silbersteins is nog maar net 14,000 lesers se sedes „bedreig”. Of 14,000 ook *aangetas* is, is 'n saak vir die sielkundiges.

Voeg hierby die karige soort letterkundige opvoeding wat ons laerskole so 'n broeiplek van wanbegrippe maak. Die resitasietjies wat geleer en „gesing” word, is te dikwels niks-seggende rympies. Die kinders in st. 5 wat in die skool darem sommige van ons skrywers en hulle werk so effens leer ken het, is so min dat hulle maar vergeet kan word. Volgens die meeste laerskole is daar net „resitasies”, geen skrywers nie. Selfs aan 'n inrigting vir hoër onderwys is onlangs 'n Van Riebeeckprogram aangebied met volop sitate uit ons versmaaide digters se werke sonder dat die digters se name ooit op die geradbraakte program verskyn het. Dis swak strategie om sekere digters se name te noem: hulle is „liberaliste”, „volks-verraaiers”! Ons gebruik wel hulle skryfwerk so onderlangs omdat hulle dit „mooi” gesê het, of ons wysig dit om by ons partikuliere indoktrinasiestjies te pas. By skoolfunksies, tablo's en historiese voorstellinge gebruik ons dikwels die poësie soos 'n afslaer 'n vendusieklok — net om die mense te lok. En dan noem ons dit kultuur!

Slotsom: die volk het bykans geen geleentheid om sy skrywers se letterkundige produkte *as letterkunde* te leer ken nie. Dit word òf verdag gemaak, òf misbruik vir allerlei nie-letterkundige doeleindes.

TOEKENNING: FEBRUARIE 1967

PIETER DU PLESSIS word van harte geluk gewens met die toekenning van R15 vir sy bydrae DIE GILGAMESJ-EPOS in die bg. aflewering van Tydskrif vir Letterkunde.

HARM OOST — WELDOENER

Op versoek van die Afrikaanse Skrywerskring plaas ons in hierdie uitgawe 'n artikel oor die lewe en werk van Harm Oost. Waar die Afrikaanse skrywer dikwels die skyf van ongevraagde en veralgemeende aanvalle is, wil ons die hoop uitspreek dat hierdie weldoener se voorbeeld minstens navolging sal vind. Elders in hierdie uitgawe kla iemand oor die verdwyning van die Afrikaanse letterkundige pryse. Kan ons groot Afrikaanse sake-ondernemings nie ook *letterkundige* weldoeners word nie?

LITERÊRE ADVISEUR

Dr. Louis Eksteen het in bogenoemde hoedanigheid vir ons blad waardevolle kontakte opgebou. Dit was aangenaam om met hom saam te werk en ons dank hom vir sy waardevolle diens. In sy plek verwelkom ons die aktiewe jong kritikus, Koos Meij.

KENNIS WAT DODELIK IS

So met die gedoente van afskeidneem na 'n halwe leeftyd kry ek toe mos van een van die werkgemeenskappe van die Skrywerskring 'n boekbewys as geskenk. As aandenking moet ek dan vir my 'n boek gaan koop, dit self uitsoek. Op die bewys staan dié voorwaarde: slegs boeke mag daarmee gekoop word.

Hoogs in my skik gaan ek toe na die naaste Afrikaanse boekwinkel, want dis tog duidelik dat dit 'n Afrikáánse boek sou moet wees. Ewe spoggerig het ek toe my boekbewys aan die winkeldametjie gewys, en vol belangstelling bring sy my voor die rakke.

Maar net daar het al die moleste begin. Die juffrou het later begin aandra: pragtige boeke oor ons land, geïllustreerde boeke oor ons wilde diere, ons voëls, ons veldblomme, ons ou wonings met hulle voor- en sygewels, ons geskiedenis in beeld, ons dorpe en stede en strandoorde. Stawels en stawels van die mooiste geskenkboeke. Stawels . . . !

„Baie mooi, Juffrou, maar dit moet 'n boek wees met Afrikaans teks.”

„O, gaats, Meneer!” sê die dametjie, en haar gesig val so plat dat ek byna moes buk om dit op te tel.

„Afrikaanse geskenkboeke. Lowiese, Afrikaanse geskenkboeke!” roep sy desperaat na agter toe. En van die agterkant af kom die opgewekte antwoord: „Het nie! Nee wag — ons het tog nog een, jy weet daardie vertaalde een wat iewers in die Kaap uitgegee was, jare gelede.”

En toe kom dié boek — dit gaan oor die wonderbaarlike skepping. 'n Mooi boek, vol prente, keurig en veelkleurig versorg, met skrikakkedis en slange en goeters. Nie eintlik waarna ek gesoek het nie. Ek moes dit toe maar neem, want 'n boek moes ek hê, 'n geskenkboek, 'n Afrikaanse geskenkboek.

Toe begin ons gesels oor dié molés. Hulle firma het jare gelede so 'n uitgawe aangedurf — en dit het misluk. Ons mense het dit nie gekoop nie. Toe het hulle die hele oplaag laat opkerf vir vulsel om ander boeke mee in te pak. En skaars was die boek van die rak af, toe kom daar mense wat die boek wil koop. Toe sê die winkeldame: „Ons is baie jammer, maar julle is net te laat.” Daarna het die firma dit nie weer gewaag nie, want selfs 'n esel stoot hom net één keer aan dieselfde klip.

Ek blaai toe die ander boeke deur wat ek nie wou koop

nie. Die uitgewers is mense en firmas met Engelse name, en — moenie verbaas wees nie — kleiner uitgewerye met Afrikaanse en Hollandse firmaname. Hoe verklaar ons hierdie verskynsel? So:

Geskenkboeke is duur produkte. Net mense met 'n groot liefde vir boeke koop sulke boeke. Boeke oor Suid-Afrika het dus vooruit 'n uifers beperkte mark. Al die Engelse en Afrikaners tesame wat sulke boeke koop, is net genoeg om één boek te maak en bemark. Skryf hom in Afrikaans — en die Engelse koop hom nie. Skryf hom in Engels — en die Afrikaners koop hom ook. Slotsom: Geskenkboeke oor ons land in al sy aspekte word net in Engels uitgegee, want die Afrikaners ken mos darem ook Engels!!!

En só is ons aan die slaap. In ons salige rus help ons die Engelse taal handhaaf in ons eie land, en ons lees oor ons eie kultuurgoedere in Engels. Só sal ons ons eie taal en ons eie kultuur dien, tot in lengte van dae.

Ons ken mos darem ons Engels! Ons is mos darem lankal nie meer bêkvelers nie, a nee a!

Baie hartseer en neerslagtig is ek daar weg. Uitgewersake met Afrikaanse name, wat dus steun op Afrikaanse sentiment en Afrikaanse liefde vir die eiegoed, publiseer Engelse geskenkboeke, Engelse handboeke, Engelse tydskrifte. En Afrikaans? Uitgewerye is nie liefdadigheidsondernemings nie, en sake-manne moet hulle winste maak waar hulle dit kan vind. En as Afrikaners dan nie hulle eie boeke wil koop nie, moet die uitgewer darem nog jaarliks sy werknemers besoldig en aan sy aandeelhouders 'n wins besorg. Handel ken g'n taal nie.

Ek begin toe om my rondkyk. Jare lank glo ek reeds dat die saak vir die Afrikaanse boek gewen is. Met groot gescal word aangekondig dat daar jaarliks oor die 600 (!) boeke in Afrikaans uitgegee word — dink net: meer-as-ses-honderd — sés hōnderd! Nou loop ek die huise van ons gemiddelde Afrikaanse mens in, en ek kyk besonders goed na hulle versamelings boeke. Wat ontdek ek? Ses honderd boeke?

Dink aan Abraham wat gepleit het oor Sodom: As daar maar tien regverdiges sou wees?

Waarheid is dat ons gemiddelde Afrikaanse huise nie boeke ken nie. Ek praat nie van voorgeskrewe skoolboeke nie, ook nie van *Readers Digest*, of van *Esquire* of van al die *kōmiëks* nie, maar van boeke — blywende, stewige vriende wat jy trots op 'n rak plaas teen jou woonkamermuur waar enigeen dit kan sien en lees, vriende van pa en ma en al die kinders. boeke wat jy agterna in jou testament bemaak aan dié of daárdie kind van jou.

Ek kom by 'n welgestelde skaapboer, in sy „staddie”. Drie mure van die vertrekke is van vloer tot dak vol boekrakke vol boeke. Verras begin ek deurkyk. U, leser, het reg geraai: Engelse „nowwels”, Engelse boekskemas. Tog 'n paar Afrikaanse titels. Ek slaan die voorblaai oop: „Geskenk aan

oom Pieter van sy Peetkind", „van sy kleinneef", „van . . ."
— nie 'n enkele Afrikaanse boek self gekoop nie, hý —
'n wolboer, welgesteld, vooraanstaande leier, gesiene kultuur-
man, pilaar van die Afrikaanse Boeregemeenskap.

Sonder boeke moet ons die taalstryd, die kultuurstryd, die
ganse bestaanstryd verloor.

Tot op datum het die Afrikaanse boek die stryd verloor —
in Afrikaanse huise.

Ons resensente gee hoog op oor die „internasionale gehalte"
van ons letterkunde; ons poësie is „eenmalige blomme in die
Dietse wêreld" — praatjies vir die vaak! Ons handhaaf Engels,
want ons groepies wedywer om mekaar se werk te veroordeel,
neer te haal, en verkramp of verkrimp te beskimp. Ons ver-
oordeel mekaar: dié is sestiger, dáárdie een dertiger, twintiger,
romantikus, op-kuns, mal-kuns, eksistensiëel, masogisties, narcis-
sities, ontvlugtingsliteratuur — nul-kuns.

En die koper? Hy glo alles wat hy hoor, en omdat hy die
goed nie smaak nie, koop hy maar Engels, want dit word
nie veroordeel nie, daarom moet dit goed wees.

Die Afrikaanse skrywers, soos verenig in die Skrywerskring,
moet baie helder oor die saak nadink. Ons kennis van Engels
word téén ons aangewend, nie net deur nie in Afrikaans te
publiseer nie, maar ook deur boeke wat in Afrikaans uitgegee
moes gewees het, in Engels uit te gee. Laat dit nog *drie jaar*
so voortduur, en ons is terug in 1896, toe elke Boerekêrel
Engelse vrybriewe aan sy Boerenooi geskryf het, ook in Trans-
vaal en Vrystaat.

Hoe sê die Skrif? „'n Weinig slaap, 'n weinig sit, 'n
weinig handevou — só sal die dood ons oorval".

TYDSKRIF

*'n Prikkelpop, drie skokverhale
en 'n bylaag:
„Ek koop tog net die tydskrif
vir elke week se prentverhale!"*

Nolte Smit

MET PEILLOOD EN PASSER
Bezinning op de hedendaagse Literatuur

Vanzelfsprekend is er altijd aan de literatuur een commerciële kant geweest, althans van het ogenblik dat zij kon gekocht en verkocht worden. Toch leek het nooit zo opvallend als nu. Vroeger waren de schrijvers die zich uitsluitend door winstbejag lieten leiden niet zo talrijk en blijkbaar hebben zij ook minder aanzien genoten. Hun werk lag in de ernstige boekhandels niet eens voor, evenmin werd het in degelijke bladen en tijdschriften opgenomen. Het kreeg niet de kans de echte kunst te verdringen, omdat het slechts in de handen kwam van degenen die wel konden lezen, maar niet onderscheiden. Met andere woorden er bestond een veel duidelijker verschil tussen letterkunde en schrijverij zonder kunst.

In de jongste halve eeuw is die toestand grondig gewijzigd. Allerlei factoren hebben daartoe het hunne bijgedragen. Vooreerst is het aantal dergenen die boeken kunnen lezen en kopen geweldig gestegen. De uitbreiding van het onderwijs en de algemene verhoging van de welvaart zijn een zegen geweest. Terzelfder tijd naargelang er meer gekocht en gelezen werd, zijn er ook schrijvers bijgekomen. Wie zich zestig jaar geleden, dus enkele jaren voor het uitbreken van de eerste wereldoorlog, in het Nederlandse taalgebied twaalf boeken per jaar, of een per maand aanschafte, kon ze nog lezen, onderling vergelijken, en kende al het nieuw werk dat waarde bezat.

Daaraan valt niet meer te denken. Dezelfde literatuurliehebber staat nu voor een onmogelijke opgave, want de boekenproductie is sedertdien vertienvoudigd en, belangrijker dan die vermeerdering, voor de middelmaat van die boeken ligt de letterkundige waarde hoger dan ze lag in het begin van deze eeuw. Dat verschijnsel heeft daarentegen niet gemaakt dat de uitstekende toppen zoveel hoger, zelfs maar dat ze iets hoger zouden reiken dan vroeger. Gezelle blijft onovertroffen, Couperus werd niet voorbijgestreefd. Wel heeft en dat lijkt natuurlijk, de verhoging van voortbrengst en omzet de commercialisering van het uitgeversbedrijf in de hand gewerkt.

Het boek is dichterbij het publiek gekomen. Ongetwijfeld mogen wij dat als een winstpunt beschouwen. Men kan het nu ook in de grootwarenhuizen, in sommige landen zelfs bij de kruidenier en de kapper kopen. De uitgevers verkeren in de mogelijkheid meer reclame te betalen, daar het groter verbruik een aanzienlijker winst oplevert. Pers, radio en televisie vooral, werken in tegenstrijd met wat aanvankelijk gevreesd werd de verspreiding van het boek in de hand. Er zijn meer biblio-

theken die ruimer voorzien zijn en voor de meerderheid van de bevolking niet langer ontoegankelijk schijnen. Want die meerderheid heeft meer zelfbewustzijn gekregen; zij komt nu waar zij vroeger wegbleef en de statusverhoging die daarmee samenging vergt dat wie zichzelf eerbiedigt buiten het boek niet meer kan. Maar juist door die ontwikkeling heeft de literatuur veel van haar vroegere betekenis verloren. Minder en minder kunnen wij haar als een geestelijke boodschap beschouwen, als een gericht over doen en laten van de mens, als een vonnis over slechtheid en onverstand, als een wekroep tot adel en waarheid. Om het massaproduct te doen kopen is men de vele kopers, de massa tegemoet getreden.

Die ontluistering van de letterkunde is samengegaan met een vlotter beheersing van de taal. Niet alleen zijn er tienmaal zoveel schrijvers als zestig jaar geleden; velen onder hen schrijven knapper en lossers dan hun voorgangers het hebben gedaan. De taal groeit en verandert met de sprekende gemeenschap. Als de gemeenschap taalvaardiger wordt ondergaat de taal daarvan de gunstige gevolgen. Zij vloeit natuurlijker en levendiger uit de mond. Zij wordt doelmatiger en glanzend als een werktuig waarvan de steel door de greep van veel handen wordt glad geschuurd. Er is veel minder, er is nagenoeg geen verschil meer tussen de taal van de eerste- en vierde-klasse-roman, tussen een werk dat als literatuur werd beleefd en geschreven en een ander dat slechts als lektuur ter ontspanning, als handelskoopwaar en niet als een schepping en boodschap van schoonheid werd bedoeld.

Ongetwijfeld is dat voor de ontspanningslektuur een aanwinst, en een niet geringe, maar voor de letterkunde, de woordkunst, die door de taal de uitspreekbaarheid van ons wezen raakt en daardoor de vorming van de menselijke persoonlijkheid, is het een ongunstig verschijnsel. In en door het woord, het zijne, drukt de mens niet alleen zichzelf uit, maar wordt hij ook zichzelf. De taal is een gemeenschappelijk volksbezit, waar ieder een eigen gebruik van maakt. Hoe geschakeerder, hoe verschillender het taalgebruik van de taalmondigen die de schrijvers zijn, hoe rijker aan ziel en menselijkheid een volk is geworden. Nivellering van de taal, zelfs als het op een hoger vlak gebeurt, verraadde een verarming aan inzicht en zijn. Dat kan eigenlijk niemand ten goede komen. Als die gelijkschakeling mogelijk wordt en voortgang vindt, is het omdat bij degenen waar het op aankomt het begrip literatuur is vervaagd en vertroebeld. Niet bij de groten alsnog, een Stijn Streuvels, een Adriaan Roland Holst, maar bij de aankomelingen vooral, de jongeren, waaronder er nochtans meerderen zijn die over de begaafdheid en werkkraft beschikken om het even ver als hun voorgangers te brengen. Maar zij laten zich te zeer beïnvloeden door het klimaat van de tijd, zodat velen het sukses najagen inplaats van zichzelf te openbaren; de meningen van

de massa napraten inplaats van hun eigen wezenheid te vertolken.

Wat nu volgt is geen aanklacht en zelfs geen klacht, want klagen en aanklagen, dat heeft het leven ons al lang verleerd. Laat het derhalve als een gewone vaststelling gelezen worden. Om in die maalstroom van sierlijk geschreven en handig gebouwde romans de aandacht van de kopers te trekken, zijn de schrijvers al te geneigd hun boeken bij de smaak van het publiek aan te passen of verwachtingen te wekken die tot een aankoop zullen doen besluiten. Het publiek is belust op sensatie, op prikkels, op onthullingen, op het neerhalen van personen en zaken die boven hem staan. De broodschrijvers van de vorige eeuw wisten dat even goed als onze hedendaagse auteurs en zij hebben het in hun stuiververhalen afdoende toegepast. Maar zij konden niet schrijven en wat zij vertelden was onleesbaar voor een ontwikkelde literatuurlijfhebber.

Nu hebben de broodschrijvers hun vak zo goed geleerd dat niemand het zal verbeteren. Daarom trachten zij elkander te overtroeven door platheden en brutaliteiten, die evenvele overdrijvingen als wansmakelijkheden zijn. Wie de moed heeft zichzelf te willen kennen, weet wat de mens is. Van schande en schuld zal hij niemand een verwijt maken, omdat hij zichzelf ieders lotgenoot heet. Omdat hij zich het Bijbelwoord herinnert dat het oordelen ontraadt aan wie niet wil geoordeeld worden. Wat hem nochtans tegen de borst stuit is de leugen en onwaarheid, de vals opgehouden schijn, waar hij op eerlijkheid, oprechtheid en waarheid is gesteld.

Gaarne gelooft men al te gemakkelijk dat er maar één soort van levensvervalsing wordt gepleegd. Dan denkt men aan personen die zich heiliger voordoen dan zij zijn of het de overgrote meerderheid der stervelingen gegund is ooit te zullen worden. Toch kan men in de tegenovergestelde richting even goed dezelfde fouten maken. Wij geven een voorbeeld. Na de tweede wereldoorlog zijn er enige verhalen verschenen waarin zo kwistig met seksuele prestaties wordt omgesprongen dat een normaal mens weet dat het gelogen is. Om de christelijke moraal neer te halen heeft men van de mens een onbestaande en onbestaanbaar monster gemaakt, zoals het alleen in de driftdromen van een puber gestalte aanneemt. Ook dat is huichelarij, even leugenachtig en beschamend als schijnheilige deugd. Wie dat zegt stelt zich bloot aan het verwijt dat hij een reaktionaire duisterling is. Wij hebben het er voor over. Maar de jongeren die aan het begin van hun loopbaan staan vrezden de spot en tegenkating van de cynische individualisten, die alles bezoedelen en schenden waar zij het niet eens mee zijn. Hun ideaal is de vernietiging van de geestelijke grondslagen waarop de westerse beschaving en samenleving steunt.

In naam van de vrijheid, een teugelloze willekeur die door zelfzucht wordt ingegeven, eisen onze moderne nihilisten het

recht op niet alleen voor zichzelf maar voor iedereen alle bindingen van familiale en nationale, sociale en godsdienstige aard te verbreken. Dat die vrijheid onvermijdelijk tot een straffeloos machtsmisbruik van bezitters en groten ten overstaan van de misdeelden en kleinen moet voeren wordt niet in overweging genomen. Het lijkt een toeleg van boze geesten, in hun wrokkige hoogmoed zo ver van de konkrete mens afgedwaald, dat zij zich om hem niet meer bekommeren. Ze zijn niet talrijk. Maar de tijdssfeer is hun gunstig, een tijd waarin de Hegeliaanse slingerbewegingen tussen thesis en antithesis veel vlugger opeenvolgen dan het zich ooit heeft voorgedaan.

De vooruitgang van wetenschap en techniek doet de levensomstandigheden zo vlug en grondig veranderen, dat het aanpassingsvermogen van veel mensen in gebreke blijft. Voor zij de tijd hebben aan nieuwe ontdekkingen en verhoudingen gewoon te worden, voor zij er zo vertrouwd mee geraken dat zij ze beheersen, is er iets nieuws dat hun vervreemding uit de werkelijkheid nog versterkt. Het moderne levensritme ontleemt veel mensen de bezonkenheid en onverstoorbaarheid die zij behoeven om hun innerlijke vrede te beschermen en te bewaren. Daarvan wordt misbruik gemaakt om hen in verwarring te brengen en hun ieder houvast te ontroven. Zo worden zij als ontheemden, vluchtelingen van huis en erf verjaagd, die niet weten waarheen en in hun ontredde voor alle vormen van beïnvloeding ontvankelijk worden. Zoals vermoeide en uitgeputte mensen die aan een ziekte geen weerstand kunnen bieden, zijn zij geestelijk verzwakten die zonder reactie iedere aanslag op hun overtuiging en levenshouding ondergaan.

Niettemin staat het voor ons vast dat het grondig verkeerd zou zijn de vooruitgang af te remmen of de vrije meningsuiting te belemmeren. De mensheid moet haar weg vervolgen, haar taak vervullen, haar bestemming bereiken. Is het geen bezielend vooruitzicht, groots in zijn gewoonheid, dat die bestemming de beheersing van al onze menselijke vermogens, de voltooiing in de zin van volmaking van ons wezen zou kunnen zijn? Een bestemming die met ons meesterschap over de natuur de gebruikmaking insluit van alle eigenschappen die in de stof aanwezig zijn, zodat de geest, uiteindelijk vrij en onbelemmerd, tot vollediger kennis van het zijnde, van zichzelf en God hun komen?

Menzijn betekent zich niet neerleggen bij wat bestaat, het betere zien, het willen en nastreven. Dat veronderstelt onvermijdelijk een dynamische cultuur, een voortdurende groei, een verder schrijdende ontdekking van de werkelijkheid, een dieper doordringen tot de kern van alle zaken. Zoals de mensheid alle tegenstanden van de natuur heeft bevochten en ten dele overwonnen, zal zij ook de uitdaging die door de schepping van de techniek werd veroorzaakt moeten opvangen en

onschadelijk maken. Zijn wij daar niet mee bezig? Wij vertrouwen er in ieder geval op dat wij er de kracht toe bezitten. Maar wij zijn er meteen van overtuigd dat die aanpassing slechts mogelijk is indien wij in ons een vastheid hebben, een zijn, dat over de uitdaging van de vooruitgang oordeelt. Het is die innigste vorm van ons wezen, onze persoonlijkheid, die alle invloeden moet schiften, die actief moet reageren op de inwerking van buitenuit. Omdat die wisselwerking altijd heeft bestaan, kennen wij een geschiedenis. Doordat onze persoon kan kiezen in zijn handelen, geeft hij zin aan zijn handelen, zin aan leven en zijn, wordt hij een onverwoestbare persoonlijkheid.

Slechts schijnbaar zijn wij van ons onderwerp afgedwaald. In het geheel der dingen waarbij de mensheid betrokken wordt maakt de letterkunde een deel uit dat niet groot is en door de geweldige aangroei van de wetenschappen aldoor kleiner zal worden. Zij heeft nochtans haar belang. Wij denken zelfs dat zij onmisbaar is als neerslag van ons verleden, uitbeelding van onze eigentijdse mens, profetie van de dag van morgen. Zij blijft onvervangbaar als schepping in en door de taal van nieuwe zienswijzen, verklaringen, dromen en voorspellingen, die verstarring voorkomen; als uiting van wat in onderling altijd verschillende, enige en nooit terugkerende persoonlijkheden leeft en streeft; als verwoording van een zijn dat zich, scheppend in de taal manifesteert en daardoor aan anderen, aan een volk, aan de mensheid, de uitspreekbaarheid schenkt die toelaat het zijnde verder in bezit te nemen door het te leren onderscheiden en indelen, begrijpen en noemen.

Niemand mag verlangen dat de duizenden letterkundigen hun beroep of liefhebberij in die zin zouden verstaan. Zij zien er een broodwinning in of een middel om bekendheid te verwerven. Dat zijn lofwaardige bedoelingen, die wij prijzen bij de hardloper die naar een eerste prijs dingt of bij de ambachtslieden die door brood te bakken geld verdienen en meteen aan miljoenen mensen voedsel bezorgen. Wat wij wel mogen wensen en vragen is dat er enige schrijvers zouden zijn, een op honderd, om een getal te vermelden, die hun taak als een roeping volbrengen. Ook het woord roeping zal de nihilisten doen grinniken. Wij zullen het in ere blijven houden. Wij willen het herwaarderen, niet door het een andere inhoud te verlenen, maar door het te zuiveren van de roest die eraan kleeft.

Dat veronderstelt vooraf dat de kunstenaars die zich geopen voelen tot het soort literatuur waarvoor wij pleiten, zich geen dwaze voorstellingen in de geest halen. Laten zij zakelijk en kritisch blijven, zonder bezwerende gebaren en onuitstaanbare aanmatiging in woord en daad. In ieder taalgebied kent men wel enige auteurs die zo 'n schijn willen ophouden. Zij gedragen zich als hogepriesters die toegang hebben tot geheimen waar gewone stervelingen buiten moeten

blijven en wie leest wat zij schrijven ervaart maar al te spoedig dat het, achter retorische grootspraak en vreemddoenerij niets te betekenen heeft.

De echte, waarachtige, grote literatuur die wij beogen zweeft niet boven de hoofden. Als ze dat zou doen, zou ze niet belangrijk zijn. Zij welt op uit de mens, als een bron uit de grond. Water is overal water en toch vertoont het van plaats naar plaats verschillen in kleur en smaak, die ontstaan door de grondlagen waardoor het zijn aders heeft geboord. Men herkent de belangrijke letterkunde dadelijk aan haar verbondenheid met de vele realiteiten die samen de totale werkelijkheid uitmaken. Zoals zij ontspringt uit de mens, richt zij zich tot de mens, de onverminkte en volledige, die de maat is van alle dingen.

Naar het woord van Vondel is de mens een mengsel van „diersheid” en „engelsheid” ondereen. Wie die waarheid loochent of veronachtzaamt, gaat bijna onvermijdelijk in overdrijvingen op. Feitelijk is de geschiedenis van de letterkundige stromingen een onderzoek naar akties en reakties, die overslaande van pool naar pool, bij geen evenwichtspunt willen blijven. Niettemin is er maar één hernieuwing die volstrekt zuiver is, degene die voortspruit uit de bewustwording van de eigen persoonlijkheid. De reuzen uit de literatuur zijn geen exponenten van een mode, een school of een stroming. Het zijn zelfstandige, zichzelf ontdekkende, zichzelf uitsprekende mensen. Zich uitspreken door middel van het woord, ongetwijfeld. Wie het woord niet beheerst, met een scheppende aandrang door een kritisch inzicht voorgelicht, is geen kunstenaar.

Die wetenschap heeft een paar strekkingen in de hedendaagse letteren doen ontstaan. Zij steunen op de opvatting dat de kunst een zelfstandig bestaan bezit, dat met het leven van de kunstenaar geen uitstaans heeft. De schrijver schiept een nieuwe wereld in woorden. In de poëzie zal hij slechts enige aanduidingen verschaffen, waarmee de lezer zich moet behelpen om bij zichzelf het gedicht te voltooien. De lezer moet mededichten. Tot op zekere hoogte heeft hij dat altijd gedaan, want alle verzen van waarde hebben steeds een suggestief karakter bezeten. Nieuw is nu dat er zoveel van de lezer gevergd wordt, zoveel aan hem overgelaten, dat hij aan het rompgedicht onder zijn ogen niet meer heeft dan de natuurbewonderaar aan een zeegezicht of een geluid uit de verte.

Zulke beelden en geluiden kunnen ongetwijfeld een schoonheidsontroering oproepen. Maar bij wie ligt de voornaamste verdienste, bij de schrijver die zich tevreden stelt met een half werk of bij de lezer die het werk voltooit? De abstrakte dichters beseffen dat hun methode zelden het gewenste effect veroorzaakt en daarom doen zij dikwijls een beroep op wat zij een vorm van schoktherapie heten. Bepaalde woorden buiten

het zinsverband moeten de funktie van een elektrische vonk vervullen en de lezer zo treffen dat hij bijdenkt wat niet uitgedrukt werd. Door dat uiterste subjektivisme wordt de taak van de dichter op de genierter overgedragen. Het is een gemakkelijke, al te gemakkelijke manier, die nog weinig met kunst, met een volwaardig meesterschap over de taal te maken heeft.

Een andere overdrijving naar het vele inplaats van het te weinige, voerde naar de Nouveau Roman, die het eerst in de Franse letterkunde door Robbe-Grillet en Nathalie Sarraute werd beoefend. Zij beschrijven zeer wijdlappend ieder gebeuren, tot ieder gebaar toe, iedere speling van de gezichtsspieren, ieder voorwerp dat in een omgeving voorkomt, iedere trilling van lucht en licht. Zij hebben een kultus voor het eindeloos detailleren van het leven. Wat de lezer moet aanspreken is niet meer het relaas van handelingen, de ontleding van karakters, de vertolking van een houding en wereldbeschouwing; het is de woordkeus en zinsbouw, de opeenvolging van de woorden met hun klank, kleur en ritme, het zijn de zenuwen en vezels, het vlees en geraamte van de taal, de beweging en rijkdom van de taalziel, die men ziet onder de oppervlakte der woorden, zoals men het innerlijk leven van een hond of een paard onder en door de huid kan waarnemen. Omdat de zaken een naam behoeven, heeft men die wijze van schrijven de Nouveau Roman genaamd. Zij is evenwel niet nieuw. In de Nederlandse letterkunde hebben reeds in de vorige eeuw Aletrino en Van Looy er een overtuigend voorbeeld van gegeven.

Mogelijk dat het overbodig is, omdat het gedaan wordt zonder dat ertoe aangespoord wordt. Nochtans zouden wij de jonge auteurs willen herhalen wat Gezelle eens aan zijn neef Streuvels heeft aangeraden: „Ge moet de schoonheid niet hier of daar zoeken, zoek ze in uzelf”. In de alzijdige werkelijkheid van lichaam en ziel, hart en geest; in het bestaan, de ervaring en droom van iedere dag. Wij leven met onze familie, onze bureu, onze werkgezellen, met ons volk en de gehele mensheid. Wat de kunstenaar daar kan ontvangen is het onderwerp van een andere verhandeling; onze overweging over de grondslagen van een literatuur die zich hernieuwt zonder een verworvenheid van vroeger prijs te geven is reeds te lang.

WAAROM GEEN VOLKSPŌESIE

Die hedendaagse digter beweeg in 'n tussenperiode waarin ouer aanvaarde kultuurpatrone afgebreek word, maar 'n nuwe gemeenskaplike wêreldbeskouing nog nie tot stand gekom het nie. Hy kan dus nie staat maak op 'n gemene gedagtegang nie, maar word heeltemal teruggedryf op sy eie vindingrykheid.

In verskeie geskiedkundige periodes van die Westerse beskawing het daar 'n algemeen aanvaarde mitologie bestaan. Homeros en Virgilius kon in terme van hellenistiese gode en helde skryf, Dante volgens die middeleeuse teologiese stelsel. Milton het op die Bybel gesteun, en S. J. du Toit en Jan F. E. Celliers op die geskiedenis van die Afrikanervolk. Deesdae stel Jan Burger oor die algemeen nie die minste belang in hellenistiese gode en helde, en ken die middeleeuse teologie glad nie. Die digter kan beslis nie veronderstel dat sy lesers 'n verwysing na die Bybel sal herken nie, en selfs die kennis van ons geskiedenis is onder die oorgrote meerderheid van ons medeburgers maar bra vaag.

Dus lewer sy gemeenskap vir die moderne Afrikaanse digter geen klaargemaakte, en deur die maatskappy self met betekenis gelaaide, uitdrukkingsmiddels nie. Dit is miskien die grondoorsaak waarom daar vandag geen volkspoësie geskryf word nie: die digter het geen gemeenskaplike wêreldbeskouing waaraan hy gestalte kan gee in terme van 'n oral bekende mite, en waarvan hy gebruik kan maak om sy medemense tot 'n diepere insig in die betekenis van hulle lewens te laat kom nie. In dergelike wisselende kulturele oorgangstydperke staan die digter min of meer geïsoleerd.

Hy word dus gedwing om hom geheel en al op die beeld toe te spits, want die beeld is al uiterlike aanknopingspunt wat hy met sy medeburgers gemeen het. Die beeld is die enigste skakel tussen die spreekbuis van sy insig in die betekenis van sy ervaringswêreld en die hoorbuis van die bevattingsvermoë van sy gehoor.

Hy moet die beeld dus belaaï met die volheid van wat hy wil meedeel. Die beeld, wat dikwels genoeg geneem word uit die stoflike wêreld, moet dus in die innige van die menslike persoonlikheid opgeneem word, daar 'n vervorming ondergaan, en weer uitgedruk word op so 'n wyse dat dit 'n tussenpersoonlike skakel kan vorm, vir die selfopenbaring van die digter aan die leser, en die selfopening van die leser voor die digter.

Juis hierin lê die krisis van die digkuns van hede. Die *tertium*

quid, die *ding an sich*, die onderwerp in sigself het geen bestaanreg nie: dit is slegs 'n middel, en dikwels 'n baie onbeholpe middel tot 'n doel. In hierdie verband is dit baie insiggewend om die gebruik van die natuurbeelde by Wordsworth en Shelley met dié van Opperman en Ingrid Jonker te vergelyk.

Omdat die doel, waarvoor die beeld gebruik word deur ons kontemporêre digters, die oordrag is van 'n persoonlike ervaringswêreld deur middel van 'n bewerkte beeld, veronderstel dit noodwendig 'n min of meer gelyke ontwikkelingspeil in die een wat gee en die een wat ontvang. Daar die digter, oor die algemeen, 'n meer geniale persoonlikheid as die meerderheid van sy tydgenote is, het ons gevolglik op die punt aangeland waar die gehoor van die moderne gedig gereeld beperk is tot digters en kultureel gevorderde mense. Op die volk as geheel maak die digter deesdae amper geen indruk nie.

Volkspoësie as sulks sal nie weer geskryf word nie. Eers moet 'n sosiale rewolusie 'n ontwikkelingspunt van tydelike „stabiliteit” bereik in 'n toestand waarin ons weer 'n algemeen aanvaarde wêreldbeskouing en 'n gemene mite besit.

WILLEM M. ROGGEMAN

WEL AARDIG OM TE ZIEN

Voorbij, voorbij dit schrijven reeds
is het woord gereisd en scheurde
mijn netvlies. Ik die beef
wanneer de aarde drinkt onder de regen,
ik leg mijn handen om je bekken
en ken mijn verlies, deze brandbare schat.

Boven de kennel van je mond
zweeft de lokvogel, schreeuwt drie maal
de vreugde uit mijn handpalm weg.
Ik adem in donder en in bliksem.

Een stuntelige bewoner van de aarde,
mijn huid verwelkt en brekend
onder het stof van deze reis.
Sarrend kom je op mij af, brandend
als een mes, zuigend als een spons,
snel geef ik je mijn erewoord,

dit halve woord, bedoeld
voor een goed verstaander.

DIE KUNS HET NET HOMSELF

Oor die rigting, roeping en wese van die kuns, laat sowel deskundiges as leke hulle deesdae met groeiende animo uit. Soms vloei die ink wel 'n bietjie oordadig, maar tog nie sonder gedagteprikkelende oomblikke nie.

Onder die vele twispunte wat al in dié kunsdebat met 'n mindere of meerdere mate van klem betrek is, vind ek dié van maatstaf en norm die interessantste en betekenisvolste. Hoe moet 'n kunswerk beoordeel word? Wat verwag ek daarvan? Kom ek met 'n kant-en-klaar resep?

Oor hierdie punte bestaan daar by my geen twyfel nie: 'n kunswerk stel sy eie vereistes, dring aan op eie maatstawwe, lewer 'n eie uitspraak; dit is 'n onherleibare produk, selfgeldig, selfverantwoordend.

Nou is daar aartskonserwatiste wat die wette van die „letterkunde” as die alfa en die omega van 'n kunsskepping wil voorskryf, wat aanspraak maak op die formulering vir die „essensiële” en die „ideale”, en wat eksperimentering en vernuwing as min of meer ondermynende bedrywighede sien.

Die onvermydelike gebeur: die kunswerk word ondersoek volgens die „moets” en „moenies” van 'n voorafbeplande, sê, Calvinistiese geldigheid, 'n vooringenome standpunt, vooropgestelde beoordelingsnorme.

So 'n aandrang op bepaalde eenvormigheid ontken nie alleen normale evolusie nie, maar ook die wettigheid van die individuele skeppingsdaad. Alle literêre eiers kom dan eenvoudig in één mandjie. Van oordeel kan daar nouliks sprake wees; wel van vóóroordeel. Dié is bekend. Dis V.V.O.-strategie.

Hoe rym 'n mens so 'n uitsluitlikheid met kunssin?

Wat moet die skrywer tot stof neem? Het hy iets om te sê? Hoe moet hy te werk gaan? Moet hy hom aanvaarbaar maak vir ander?

Antwoorde op hierdie vrae bring mens noodwendig van aangesig tot aangesig met die massale verskeidenheid kunsprodukte van ons eeu. Omdat daar haas geen letterkundige skole is nie, vier individualiteit hoogty. Metamorfose, krisis en dooiepunt is populêre beskrywingsterme; vernuwingsfases kom en gaan.

Dit is hier waar ek aansluiting soek: móét, of kan, of wil die skrywer hom uitdruk in terme van sy eeu, een soos die moderne?

Ja, antwoord die sg. „betrokke” skrywers van ons tyd op al hierdie vrae. Ek doel nou op, o.a., die Europese eksisten-

sialis wat so sterk aan die Afrikaanse literêre avontuur deelgeneem het: „Ons wil nie skaam wees om te skryf nie, en ons wil nie praat en niks sê nie”. Hier is die skrywer ondubbelsoortig en onherroeplik verbonde; hy is gewikkel in die veelvuldige sin-soekende pogings van sy eeu; hy het „iets om te sê” en hy sê dit — met ’n vrymoedigheid en ’n gewaagdheid wat geen toegewing aan formele sedekunde maak nie.

As kunstenaar van, deur en oor sy eeu, is hy dus intiem gemoeid met woelinge om hom: dit is in sy verhouding tot ’n bepaalde wêreld dat hy na uitdrukking soek; dit is in ’n bepaalde verband dat hy voor nuwe eties-estetiese gewaardwordings staan wat meestal niks te make het met Christelike waardebevestiging nie. Sy kuns word gekondisioneer deur sy eeu; en hierdie kuns wil hy oorweeg sien in terme van ’n vraestellende opset en die daarmee gepaard gaande uitdrukkingsmoontlikhede en tegnieke; in terme van ’n vorm en inhoud wat op ’n onmiddellike werklikheid steun, hoe omstrede ook al. Skep so ’n skrywer nou nie-kuns omdat hy beredenerend, of ideologies, ingestel is en die estetiese net as suiwer beskou wanneer dit „ongemerkt verbygaan”, d.w.s. sonder vertoon voorkom? Of waarom sou die kunswerk nie ook ’n spanning tussen aanvaarding van die werklikheid en die verwerping daarvan (herskepping) kon wees nie? Wanneer ’n kritikus die skrywer as verbonde sien, is hy gedeeltelik reg. Maar verbonde is op verre na nie ’n rustige verkeer met bestaande verbande en norme nie: Hier kry Faust se „In die begin is die daad”, as daad van protes, ’n besondere betekenis.

Het kunstenaars nie maar altyd hul „andersheid” gevestig op die verwerping van verouderde vorme en kriteria wat op hulle afgedwing is nie? Van altyd af nog het kunsvorme en -uitings gekom en gegaan — anders sou net leë formules oorbly — van vroeg af was die letterkunde maar ’n lang vertoon van reaksie en teen-reaksie, waartoe elke tydvak ’n besondere toevoeging maak.

Nou gebeur dit dat ’n deel van die nuwe literêre beweging ’n relatief beskeie standpunt inneem: op die vraag of die lewende sin het, kan die eietydse skrywer nie antwoord nie, omdat hy geen kennis daarvan het nie, omdat die betekenis van die wêreld om hom eensydig, voorlopig en teenstellend is. Hoe kan die kunswerk dan voorgee om ’n vooruitbepaalde betekenis te illustreer? Vóór die kunswerk is daar niks: geen sekerheid, geen stelling, geen boodskap nie. Dáárom is die nuwe produk ’n soeke wat homsêlf skep, sy eie waardes skep, langsamerhand. Dit gaan nie oor wát, of iets, om te sê nie, maar oor hóé. Die skrywer moet ’n wêreld vorm, maar uit niks, uit die stof. En omdat dié kuns „niks” bevat nie, staan — of val — dit alleen, as vorm, as homsêlf, en nie as instrument nie. Skepping in diens van nie-artistieke oorwegings is ’n blote leuen: die probleme van kuns en gemeenskap lê

op twee verskillende vlakke. Henri Bergson stel dit so: „Letterkunde en sedekunde is twee verskillende dinge”. Kunstenaar-wees is dan om nie te weet dat daar alreeds 'n kuns bestaan nie.

Ek het my beperk tot twee teenstellende hoofrigtings ten einde die literêre dilemma te beklemtoon. Dit sou duidelik onsinnig wees om na versoeningsformules rond te tas. Of moet ons van „valsheid” en „waarheid” praat?

Die aangewese weg is die beoordeling van 'n kunswerk in terme van eie voorwaardes en kriteria. Wanneer 'n skrywer aanvoer dat hy nie weet wat 'n roman, 'n ware roman, moet wees nie, dat hy net weet wat vandag se roman sal wees, soos hy dit maak, vandag, en dat dit nie sy taak is om hom te hou by gister se vorm nie, het ons allermins die reg om met 'n verstokte en verharde waardebeplanning te kom. Is dit ook nie opvallend dat juis die uitsondering die reël in kunssin en -skeppingskrag oortref nie? Dan dink ek al klaar aan Flaubert, om van Joyce, Kafka en Faulkner nie eens te praat nie.

'n Kunswerk besit 'n eie „geldigheid”, 'n eie „waarheid”, 'n eie „werklikheid”, binne 'n eie samehang van struktuur, stof, aanbod en uitspraak, onherleibaar tot enige ander. Kan mens nie aanvaar dat, waar dit geen ander ontstaan en bestaan as in die woord het nie, 'n geskrif sy eie doel, sy eie les is nie? Dat die werk nie as 'n stuk literatuur benader moet word nie? Dat dit na niks anders as sigself verwys nie?

Dring mens aan op letterkunde as sodanig, is jy besig met iets abstraks, iets ontwykends. 'n Boek staan eintlik buite die literatuur as eenheid van genres, as versameling van ewige waardes, tipes en karakters, as uitdrukking van die ideale en die essensiële. Dit streef wesenlik na „nie-literatuur”, omdat dit nie op die letterkunde as sodanig aangewys is nie, maar sigself absoluut bepaal. Net soos 'n skildery onmoontlik sou word as dit sou probeer om die skilderkuns voor te stel.

Die poging wat van die werk 'n eie probleem maak, die drang wat van die werk 'n raaisel maak, die werk wat die woord sy eie maak, 'n artistieke intimiteit, 'n skeppingsdrif wat hom nie net laat meet aan 'n „ek moet”, „ek wil” of „ek kan” nie, is versinnend en openbarend in sy eie reg, of dit nou ook al gaan om soeke, satire, filosofiese probleemstelling, sentimenteel-realistiese of historiese opset.

Nou vind 'n mens dat die sin-soekende skrywer getakseer word volgens dinge wat hy by die vestiging en aanbod van sy werk nie as rigtinggewend erken nie en as toepaslike maatstawwe dus geen saaklikheid en ook geen geldigheid het nie. Die Christen vind sin in die geloof. Maar wat van dié wat hulle nie op 'n soortgelyke oplossing beroep nie? Links en regs waardes en betekenis toekeen op 'n vlak waar net die onmiddellike of die moontlike of die soekende beweeg?

Die kunstenaar se stof is tog die mens, bestaan en alles

wat daarmee gemoeid is: dáár kan hy hom deur geen bekamping en opdrag laat lei nie. Sy siening, versinning en vormgewing vereis absolute verantwoordelikheid teenoor homself. As hy „ontrou” aan een of ander „waarheid” is, is sy werk self tog die verantwoording van daardie „onverantwoordelikheid”.

In onsekerheid, soeke en proefneming lê daar ’n werklikheid wat openbarend in sigself is. En daarmee hoef die omstook van primitiewe graan tot religieuse jenewer niks te make te hê nie. ’n Karakter wat ’n swerwer of ’n soeker is, ’n ondersoek na die oorspronklike, ondefinieerbare materiaal van bestaan, ’n estetiese wat niks vooruit weet nie, is dié vals net omdat dit nie verchristelik nie? Gelowige en ongelowige kuns sou dan identies benader moet word; die kunsawontuur sou vervaag; die risiko van oorspronklike getuienis sou uitgeskakel word.

Nee, vorm of nie-vorm, sin of nie-sin, laat die kunstenaar sê wat hy te sê het. En as hy niks te sê het nie, laat hom dit ook sê.

PHIL DU PLESSIS

LANDHUIS

I
ek sien in rook van ’n sigaret
’n skisofreniese beeld:
in krakende glas
die stad obskuur deur reën

III
katakombe

ligte skyn onder
deurkruis
deur die materiaal
van groen gordyne

II
’n stomp raak los uit
wilgerstompe in die riet
en ’n nagvoël se kreet dryf
ver deur die tafsy van die aand

IV
die rook van my sigaret
krul ioniese kapitale
om skadufigure
van die olielamp

WEB

Êrens moet die kind nog wees:
haar dag is oggend middag aand en slaap:
sý weet nie van die stilte,
dat die nag die langste is.

Ek het haar verloor
in die blink ligte —
want ek is 'n vertroueling
van die doolhowe
die donker gedagtes katakombes
van die hart —
ek het verdwaal
in 'n prisma van trane.

MINUS-KURWE

Moenie die lugleegte
ontleed nie
waarin die cerebrum
stol

bestaan
op aangeleerde refleksie
— dra klere, groet beleefd,
laat die lippe glimlag —
terwyl gedagtes huiwer,
vreemderig
soos kleurvolle insekte
eindeloos
oor 'n lou kuil kring.

Leer hulle ken,
geniet hulle selfs
— versigtig —
totdat die gevleuelde
weer rus vind,
die cerebrum ontdooi.

NAGMAAL

Soveel mane
en planete terug
was daar
lig en orde
uit die duisternis;

êrens in die nuwe
donker waters
soek die skepsel: waar
skyn die lig
van brood en wyn?

WILHELM KNOBEL

HOUTSNEE

die getande blare van die aalwyn
waaruit sy periodiek die sap kom tap
staan uitgedroog
teen die horison van my hart
maar sy word elke dag meer vlesig
en haar glimlag soeter
en haar hare glans met nuwe lewe
sal ek toegang weier
as sy môre weer kom
of wag in spanning op die laaste dag
en haar saam met my ruk in die spervuur
waar aalwyne bleek in rye staan
op die doodgebrande land

IZAK VAN DER WESTHUIZEN

MEISIE IN 'N KAFEE

Sewe en 'n half sent se vrugtesap
koel
soos die hande van 'n jong man

koop met 'n muntstuk
'n mondvul musiek

maar 'n aand by vriende kos niks

Die Griekse wit kat
is warm en sag soos 'n baba

Sy glimlag loom
haar hand gly
om
en om die glas

KUNSTENAAR

As my verlange koel en wit
soos lelies op diep water rus
word ek gedagtelos in my
van witter Lig bewus.

Maar een dag vlam ranonkels soos
die roosknop aan jou bors
en skielik ver van lig en rus
les water nie my dors.

Een mak parkiet wat paring roep,
roep piekerend ver en soet:
die wasdom van soet somers ryp
wit beelde uit my bloed.

SIESTOG: SIESTOG

Toe die oom met sy kapkar
in die maan gery en die sterre
kindertjies was wat Jesus kom haal het
het ek gehuil
want die katjie kon nie inkom

siestog
uit die koue nie

Ek lees my aandkoerant voor die verwarmer
'n mens moet weet wat aangaan
gaap ek
skink ek my martini

Baie honde huil in koue agterplase
die venter slaan sy maer muil met 'n stok
honger kinders
kyk deur mooi blink vensters

siestog
gaap ek
proe ek my martini

ANALISE

Ek het
met die slingerpaadjie tussen soetdorings deur
na my naam
na my toekoms gesoek
by die klipkraal verby
en die reuk van die nat mis was
die misreuk van weleer van die óukraal op ons plaas
op die klipkoppie in die koelte gevoel
hoe koel was die klipkerk op die heuwel lank gelede
(toe die dominee preek
soek my oë die donker kamertjie vir stout kinders)
toe ek my lekkergoedpypie suig
vra oupa streng deur die jare wil jy stop
en ek skaam my deur die jare minderwaardig
oor my misdadige lekkergoedpypie
en hoe het ouma gesê kinders word gesien
en ek sluip in die skaduwees deur die jare
by meerderwaardige mense in die son verby
en ek soek na my naam
na my toekoms
tussen die klipkoppies in die son
spartel die afvlerkmossie
Toe ek hom huis toe dra
versigtig
by die klipkraal van lank gelede
by my lekkergoedpypie
by ouma verby
het ek my naam
my toekoms
in my hande gedra.

SAREL SMIT

OP 'N AANGRYPENDE WYSE

Middag lê die wind
my kaal gedagtes,
ver en alleen
onder hoë bome,
op die winteraarde —
Julie in Johannesburg.
As die mossies net weet,
val 'n dennebol
hoog uit die takke,
lê in die wind,
lê in die vergetelheid.

UIT DIE HART

Sag is jou oë,
paraffienlampie

op die kassie
voor my kooi,

soos jy praat,
sing die ketel.

Vanmôre toe ek by
die oop graf
van ons liefde staan,
in vrees en bewing
sonder jou,
het my sterre gelieg.

Vanaand is ek hopeloos bly
oor my siekte,
die pyn in my bors
is kerkklokke
vroeg in die môre,
geen wonder dat ek
ewig verlang
as swaeltjies
swart op die drade sit.

DIE PERSONEELBEAMPTTE

„Naam?”

„Maja.”

„Maja?” Hy kyk op.

„Maja, die bytjie?”

„Nee, Maja, die meisie.”

Hulle glimlag.

„Van?”

„Zetling.”

„Skuus?” Hy brom koponderstebo.

„Zetling.”

„Spel dit.”

Sy gehoorsaam nukkerig.

Ouderdom een en twintig. Ongetroud.

Sy ontvang haar aanstelling op die redaksie van een van 'n duisendtal Engelse blaadjies. Aan haar linkerhand pryk 'n groen ring soos 'n jong vruggie.

Sy wip koketterig uit die outydse stoel en klap die deur onvriendelik toe.

In die dom kringetjies van die personeelbeampte se vyftiende sigaret, vergeet hy gou van Maja, die meisie-by.

Tot die aand.

Toe loop haar mooi kuite skielik onder 'n kakerieënjas skuins voor hom.

Hy druk verby die mense, kom onder 'n bloedrooi neonlig langs haar te loop.

Sy groet eers nie, kyk toe weer en herken by nadere aansig die dikraambril.

Maar hulle praat nie; deel net saam-saam in die mobiele ritueel van stap.

By 'n klein grotjie of krotjie ontglip sy hom. Hy vloek saggies en stop sy langsteelpyp reg op die wit lyn van die besige middelstraat.

Dis 'n aand waarop die bont woeling van mense-loop en mense-praat hom aggressief stimuleer. Roekeloos géé hy homself as 'n legkaartpatroon sodat hy sy bestaansreg iewers kan laat geld: die puntjie van 'n skoenriem op 'n vuil prentjie, die ogie van 'n naald, die klein gaatjie in 'n knoop . . .

As dit wasig-fyn begin te reën, druk hy vir laas deur die doeanes van rigtinglose reisigers. Kies kortpad 'n onkuise straatjie waar die reënplassies saggies uitspoel en 'n honger stadskat koudnat om sy bene miaau.

Hy maak sy swaar kamerdeur oop en trap die wit nota moddervuil.

„Meneer, Ek kanselleer my pas aangestelde betrekking. Maja.”

In 'n vergeefse poging om sy woede te beteuel, kies hy weer die smal straatjie waar die reën nou lang repe skyn.

Hy drink een na die ander bier.

Hy sal haar wragtag soek.

Die nuwe dag se son is flou gespook na die nag.

Hy loop sy martelaarsweg werk toe en duiwel die deur oop.

Hy onthou van Maja Zetling. Nog nooit van haar vergeet nie.

Hy gaan spreek die redakteur van die Engelse tydskriffie waar haar plek leeg bly. Die dik meneer Lindley se grys hare flits sieklik-wit teen sy woedende rooi gesig as hy die Personeelbeampte se nuus verneem.

„She's absolutely mad. She can't do that! You must find her.”

Hy praat sy Engelse praatjies.

Hy het mos gesê hy sal haar soek.

„Twaalfuur skakel sy. Om te verneem of sy hulle „ongerief veroorsaak”?

„Ek sal liever 'n persoonlike onderhoud met meneer Lindley aanbeveel. Hy is billik ontstoke.”

„Ek kan nie.”

„Kán nie?”

„Ek kán nie, ja. Dis onmoontlik.”

„ . . . e . . . e . . . ” Hy sit uit die veld geslaan.

„ . . . e . . . ek het dan niks verder te sê nie. Buiten, juffrou Zetling, dat u naam . . . ”

„Ek weet. Tot siens.”

Dood klik haar stem af.

Hy vaar Lindley se kantoor binne en ontlaai sy emosie saaklik.

Die vet maag luister met meganiese periodes van uitswel en terugkrimp. Uitswel en terugkrimp.

Tot die berg van haar reaksie verneem, dan rommel dit met die krag van 'n vuurspuwing.

Die personeelbeampte maak hom haastig uit die voete.

Halfvyf sluit hy die deur en begin sy vadertjie-langbeensoektog na Maja. Hy raak betrokke in 'n botsing met 'n mollige Joodse wyf wat kwêvoëlagtig omvlieg en dan haar skaamtelose tog voortsit.

By die stadskouburg kies hy rigting na die sondige woonstelbuurt waar die klein woonhokkies soos eiertjies aan mekaar vasgroeï.

Terug na sy gaping in die legkaart-speletjie. Haar adres is iewers op die prent. In 'n luidrugtige koffiekroeg sit hy drie koppies koffie stuurs en opslurp. En tuur na skamel geklede

meisietjies of mannetjies wat met karige oortuiging hulle bietjie seks aan die wêreld vertoon.

Die adres loop dood in 'n vuil gebou waar papnat wasgoed ingeryg op die popspeelstoepies hang.

Sy baadjie knel hom.

Teen die voorste pilaar hang 'n meisie.

„Wie soek jy?”

„Maja Zetling.”

„Wie?”

Hy herhaal. „Sy behoort in nommer drie te bly.” Maar sy raaiskoot is links verby die kol.

„Êk bly in nommer drie.”

„O. Wat is jou naam?”

„Jy soek my tog nie.”

Sy nek ruk sensitief.

„Ek is Myra.”

„O. Is hier 'n superintendent?”

„'n Caretaker ja.”

„Waar?”

„Die boonste flat.” Sy wys met 'n dansbeweging na die boonste venstertjie sewe verdiepings ver waar 'n blou liggie klein deurskyn.

„Die caretaker is Bee-Bee,” sê sy.

Hy waag die wenteltrappies boontoe.

Halfpad skree sy: „Wag, ek kom saam.”

Sy haak by hom in. Haar goedkoop parfuim kriel aan hom.

Vyf. Ses. Sewe . . .

Sy slenter binne sonder eers te klop. Sy sleep hom aan die pols binne.

Die stoom van 'n kokende bad water walm as eie wierook in die klein tempeltjie.

Bee-Bee gil haar welkomsgroet uit die badkamer.

„Max hier,” skree Myra.

Die caretaker kom nakend uitgeslof. Sien eers nie die Personeelbeampte nie en staan vol-meisiekind in haar hele lengte voor hom. Met die wulpse terughardloop badkamer toe, jaag sy 'n paar stoomwolkies vlug op loop en sien hy die vleispop se warm heupe en die laaste waai van 'n been.

Die dreigende lawaai van die kraan hou op.

Myra trek hom neer op 'n deurmekaar enkelbedjie waarlangs die dun lig wat hy van buite af gewaar het, moedig skyn.

Hy sit houtpop by die voet-en-end van die bed.

„What's cooking?” Dis Bee-Bee uit die badkamer.

„Fish.”

Hy skuif op as Myra skuins teen hom aanlê en haar bene kruisgewys op die bed patroon.

Bee-Bee kom in met 'n dun japonnetjie. Afgeleef en bleek van ervaring. Die liggaamspatroon kleef half klam aan die fyn materiaal en giet die hele meisiebeeld volmaak.

„Yes my dear?“
 Sy gaan sit op 'n kussing.
 Hy stotter sy soeke na Maja.
 Bee-Bee lag uitbundig. Hy vererger hom bloedig en staan op.

„Sy is lankal weg.“ Sy lag weer. Maar Myra-Max sit uitdrukkingloos soos 'n boeda-engel.
 „Kom, Myra,“ sê hy so manhaftig soos 'n landheer.
 Sy gehoorzaam.
 Sy het hom aan die hand en in die smal gangetjie leun sy warm teen hom aan.
 Alleen met Max is dit voelbaar anders.
 „Is Bee-Bee die caretaker?“ vra hy in haar taal.
 „Ek het mos al gesê ja.“
 Hy wil nog vra. Maar hy weet mos.
 „Hoekom noem sy jou Max?“
 „Ons het baie name hier.“
 „Het Maja hier gewoon?“
 „Sy lieg. Ons ken nie so 'n cherrie nie.“
 Hy gaan op die donkerste trap botstil staan.
 „Sy lieg?“
 „Sy lieg ja. Die pes.“
 Sy soen hom in die nek.
 „Sy weet as jy nog meer van Maja wil weet, sal jy weer kom. En sy is mos die caretaker. Sy vat altyd alles vir haarself.“

Die vreugde maak hom dronk. Hy moet Maja soek. Sy bly nie in dié speelgoedhok nie! Hy trek die slet van hom af.
 By die bushalte vang sy oog iets van Maja die meisie. Sy klim op 'n bus. Hy wink vir 'n taxi. Die bestuurder jaag.
 In die middestad klim sy af.
 „Maja.“
 „Jý!“
 „Waarom kon jy nie kom nie?“
 „Persoonlike sake.“ Sy mismaak haarself met die skyn van 'n glimlag.
 „Iets verkeerd?“
 Dit lyk of sy haar gaan oorgee aan 'n innerlike ontkeningsproses. Maar die kennetjie staan weer spits.
 „Nee. Nie verkeerd nie. Net gekompliseerd.“
 „Drink saam met my koffie,“ nou of nooit. Dan altyd.
 „Nee. Kom saam met my huis toe. Ek moet gaan.“
 „Ek het jou gesoek vanaand.“
 „Hier is ek.“
 Hy sien elke klein vlekke in haar oë. Sy lieg nie. Sy is 'n engel met skoon oë wat hy nie in die stad ken nie.
 By haar woonstel val hy in 'n bokhaarstoel. Sy trek dadelik haar kamerdeur toe. Opvallend sag. Amper bekommerd.
 Dis wêg van die satan, by haar. Dis nie aarde nie; nie dakke en mure nie. Net oop.

Alles is mooi soos haar oë.

Hy drink 'n koppie koffie.

Hulle praat oor wye begrippe. Oor enger, konserwatiewer pliggies en pyntjies. Hy deel met haar sy lomp gedagtes wat half vermink soek na volle wasdom.

„Ek het 'n kind,” sê sy skielik en kyk hom vol in die oë.

„'n Kind?”

„'n Kind ja . . . 'n Lewendige kind wat asemhaal.”

„Jy sê dan . . .”

„Ek sê dit ja . . .”

„Jy is getroud?”

„Wás.”

„Die persoonlike saak?”

„Die komplekse.”

„Jou man?”

„Hy is weg.”

Sy staan op met die aksie van 'n vermoede vrou wat die wêreld se laste in haar liggaam dra.

„Kom kyk.”

In die klein blou bed lê haar mense wat lewendig is en asemhaal. Sy trek die donskombersie weg van die mooi gesiggie. Stomp armpies en bene lê klein in die wol.

Die verslaentheid sit bleek op hom.

Hy wil haar vasdruk. Vir haar en die kind. Hulle toemaak met sy lyf.

„Toe hy die kind só sien, is hy weg. Hy sê dis nie sý kind nie.”

„Plastiese snykunde?”

„Nee wat . . .”

„Maar die werk . . . ?”

Die res van haar sin sê sy met 'n mond wat nie praat nie. Die laatnag maak sy vensters wyd oop. Sy groot koel asem jaag met nuwe emosie die laaste moontlike vertwyfeling op vlug.

Sy is vir hom soet van heerlikheid en pyn en droefheid wat hy verstaan.

Hy word 'n druppel wat blink afrol tot in die donker hart van 'n plant. En as dit oggend word, sit die klein blom oop en wit.

En Maja kan weer heuning maak!

ONREGVERDIG!

*die lente
bring vir ander mense
nuwe liefdes;
vir my
— hooikoors*

Stephan Bouwer

MARIÉ BLOMERUS

GESPREK OP KORAAAL

Ons loop oor koraal
rinkelend loop ons en rooi
met ruisende woorde
maar ons moet altyd omdraai
voor die perlemoergrot
voor die kristal
die vrye die allerheiligste
terug tot waar
'n seeduiwel
ons woorde aan bloedskerwe val

*

Daaglik neem ek kaalvoet
 'n wandeling deur duwweltjies
 oor die warm sand die sneeu
 om die uithouvermoë te verbeter
 want dalk
 is daar eenmaal
 anderkant die realisme
 miskien anderkant die verminking
 straks anderkant die verlange die vage vuur
 'n geliefde
 'n geliefde
 die geliefde in 'n purper draagstoel
 as beloning

STERRE KLAAG

vir Jeanne

Sterre klaag
die ghitare is met modder gestil
hoor hoe skop swaar stewels teen glas
in die andalusiese nag;
 vaarwel mirtebome
 vaarwel sipresse en pilare
 sagte liggame
hardloop vinnig vinniger as die koeëls
die droefheid
beskerm sonder wapens die siel
as jy val
voel nie die stof in jou mond
ken nie die dood se swart angelier
sien net die daeraad van engele

Ek is verlief
op Neptunus
met die skulpies in sy ore
wiere in sy baard
sy wilde visperde
o
as hy my op sy blou mallemeul
laat draai
vergeet ek al my
wonde

HEWITT VISSER

„ONDERWERP DIE AARDE EN HEERS”

Bewerk die aarde, het Hy gesê:
laat mielikuiwe in reguit lyn
goudglinsterend in die songloed skyn;
van dal tot berg
die den verlê;

laat huis en tempel el vir el
uit gebakte grond opgaan;
vorm gouderts in klipmeul fyngeslaan
deur smeltkroesvuur
in kruis en skel,

Gehoorsaam saai ons keep op keep,
ons maai, in skure pak die gawe;
van ystererts uit gang gegrawe
bou wolkekrabbers . . .
tart uit Sy sweep:

tot weer die laaste marmersuil
vermaal op groue puin 'n romp;
die afgematte dennestomp
verbleek omkantel
in dorre kuil.

Nog bly die oerwoord die gebod:
heers en My skeppingswerk volmaak;
en nagmaals onbevoeg en naak
stap langbaard Adam
uit die grot.

FAMILIEVAKANSIE

kussings
in die kar komberse kosmandjies fanta
en naarheid
— dis die reis

by die see
wys boetie reeds die grootte van sy vis
pa mik gholfbaan toe
(hy weet ons sal nie saampiekel nie)
ma hou sonbrandolie hoede en hande reg
terwyl ousus net ná etes krampe in die vingers kry

ek vlug
vlug na die seebries hoop vir 'n spoelplank
maar stap dan duinlangs
— nie meer 'n skoolseun op pad

ASEMKOERE

ons lees mark condor
ons kuier by die kerk
ons luister trini lopez
ons kuier by die kerk
ons drink coke fanta en sprite
ons kuier by die kerk
ons rook rhodes se gunstone
ons kuier by die kerk
ons vry o ja ons vry
ons kuier by die kerk
ja ons vry nog outyds
outyds soos ons nog kuier by 'n kerk

MY STOFFASIE

een ek-kan-nie-aan-die-slaap-raak nag
het ek opgestaan
in die spieël gekyk
in die spieël was 'n gesig vol plooië
hol oë verlepte wange
verlep verdroog veroud
— ek was 'n ou gesig

en ek het gewonder hoe dit moontlik is
ek dink mos jonk doen die dinge
wat die jonges doen
— ek het my al mal gedink
oor hoe ek jonk kan dink

(maar dan
by die profane flik advertensies
goël swart begrafnisondernemers wit kranse
by my nog groen natuur)

ek het God aangeroop o God
wat moet ek doen het ek gedoen

toe
het ek kalm berus
na my Bybel gesoek gevind
onder 'n lagie stof
aardse stof
my stoffasie

BY LEEU EN TIER SE KLIP

Dis nog baie vroeg. Die swart haan met die rooi stertvere het nog net een maal gekraai. Al die mense slaap nog want dit is koud en donker. Die vure het wit en stil geword en die gras en bome is hard van die ryp.

Wie staan nou daar op? Dis Morongwe wat haar kombes omhang en met 'n groot haakspeld vassteek. Sy maak haar suster wat nog slaap wakker.

„Haai Morongwe-nyane, kom jy moet opstaan voor die ander mense weer die haan met die rooi stertvere hoor kraai.”

„Dis koud en waar bly die son?” vra Morongwe-nyane.

„Nee, die son slaap ook nog ver anderkant die berg met die plat kop,” sê Morongwe.

„Waar gaan ons heen, Morongwe?”

„Ons gaan wortels uitgrawe. Ons kos is min en wat sal die kinders eet?” antwoord Morongwe.

„Ja, hier naby is nie meer wortels nie en die reën kom nie. Net die groot wind wat die son rooi maak as hy gaan slaap.”

„Nee, maar ek weet waar wortels is,” sê die oudste. „Gister het die groot blou voël by die rivier vir my gesê waar die wortels groei. Ons moet loop tot naby die klip van die Leeu en die Tier, so het die blou voël gesê.”

„Laat ons loop,” sê die jonger suster.

Hulle sit die mandjies op hul koppe en hulle loop en loop en loop — baie ver: oor drie berge en deur vyf spruite. Die son bêre sy kombes en maak die rantjies geel. Toe kom die susters by die wortels en hulle grawe uit en pak die wortels in die mandjies. Morongwe haal baie wortels uit maar hulle is klein en dun. Haar jonger suster grawe dieper en kry dikker wortels en haar mandjie word gouer vol. Daarvan hou Morongwe niks — sy is mos die oudste. Haar hart word swart en die son val na die plek waar hy gaan slaap.

Hulle is moeg na die hele dag van wortels uitgrawe en gaan lê op 'n plat klip om te slaap. Hulle weet nie dis Leeu en Tier se klip nie. Hulle slaap gou en die maan loop in die spore van die son.

Toe word Morongwe, die oudste suster, wakker. Sy het iets gehoor . . . sy sit regop en vou haar kombes om haar. Dis stil, net die nag strooi wit poeier oor die gras.

„Oemff . . .” hoor Morongwe weer. Nou weet sy dis Leeu wat so praat, hy praat met 'n honger maag. En sy word bang en kyk na haar suster wat nog slaap op die klip. Toe

hoor sy 'n groot kat blaas en sy sien vir Tier teen die maan staan. En sy weet . . . dié klip is die klip van Leeu en Tier, dit is wat die blou voël by die rivier gesê het.

Morongwe dink toe so: sy is nog kwaad oor haar suster se wortels dikker en groter as haar eie is. As sy nou stil weggaan, kan Leeu en Tier maar vir Morongwe-nyane kom vang. Sy laat haar suster daar aan die slaap lê, en loop sag en vinnig die nag in — terug na die kraal toe.

Leeu en Tier kom al nader na die klip toe. Toe brul Leeu weer hard en Morongwe-nyane word wakker. Sy sien vir Tier in die maanlig staan en sy weet Leeu is ook naby. Toe gryp sy na haar mandjie wat naby haar voete staan.

„Loop weg hier!” skree sy en gooi 'n groot, dik wortel teen Tier se kop dat hy tien mane sien. Hy skrik so dat hy hardloop — oor drie berge en deur vyf spruite. En voor Leeu nog mooi weet waaroor Tier so hardloop en 'n groot brul gee om te vra waarom, tref 'n dik wortel hom agter in sy keel. Hy verstik in die wortel en laat vat agter Tier aan.

Toe wag Morongwe-nyane niks langer nie. Sy gooi haar kombes oor haar skouers, sit die mandjie wortels op haar kôp en streep oor die vlakke sodat die klip van Leeu en Tier agter haar al kleiner en kleiner word.

Sy kom by die kraal aan toe die son bokant die plat kop uitklim. Haar ouer suster skrik toe sy haar sien — het Leeu en Tier dan nie vir Morongwe-nyane opgeëet nie?

„Waarom het jy vir my weggeloop, Morongwe?” vra Morongwe-nyane. Toe kry die ouer suster baie skaam oor sy jaloers was op haar suster en die groot wortels.

„Nee, ek sien nou jy is nie net sterk by die wortels-grawe nie, maar jy is ook slim — baie slimmer as Leeu en Tier. Dit is goed so.”

Toe het die susters mooi saamgebly. En dit is die einde van die storie.

FLITSLIG

*Die mespunt van die ligstraal,
sny deur die duisternis:
ontbloot die donker silhoeët
tot helderheid en blink vernis.*

Nolte Smit

HÉNOG VAN DIE BINNEVELD

Die ou oom met die katoenwit baard
leun 'n wyle op sy graaf en thu!
korrel hy die veertjie in die leivoor raak.
Met die opkyk vou die Richtersveld
se harde berge voor my oop:
dié plooi gesig het swaarkry gekén.
Maar diep uit sy grot skiet elke oog
'n vlam van vreugde: die wolke
maak uier teen Tweedam se hoog.
Son-af staan 'n palmboom
wat die lente in sy takke dra
reeds tagtig winters lank.

AFSKEID VAN 'N OU MAN

Nanagreën het 'n nartjiegeur
en die wind het vlerke soos 'n vink
wat soggens die lug oopklief;
nag is 'n ou man wat wégbeur
agter die rantjies in die weste,
sy silwer hare sleeptou in die wind.
Die vink kom sit vermakerig
op die peulboom se tak en sing,
koggel met sy klein klinkgedig:
wie roep die oggend, die wind, die voordagreën?
Die hings met die gousblombles
draf baldadig teen die rantjies uit,
snuif die geur van lusern en kruid
onder uit die Oranjedal. Die nag stap wes.

FLAMINKE

Die pienk steltlopers van die Namibstrand
bring die nag met 'n donker vlerkgeklap
voor die son —
maar elkeen dra stukkies van die dag
na sy nes.

WEERLIG OOR MAFEKING

Ek is nie in die Boland gebore nie. Ek twyfel of ek ooit die voorreg sal hê om Rome te sien voordat ek sterf. Dit is baie jammer. Ek bedoel die nadeel van „nêrens” gebore te wees. En tog is ons mos maar almal sentimenteel oor die land van ons herkoms. Maar hier is die Bolanders beter as ons: hulle is baie nederig. Hulle is sentimenteel omdat die Boland nou maar eenmaal die Boland is. Vreemdelinge van nederige herkoms en van mindere poëtiese aanleg moet eers die Boland aanskou om te kan dig!

Sien Rome en sterf!

Sien die Boland en wen die Hertzogprys!

Kom jy uit die Karoo of die Kalahari en jy raak sentimenteel oor jou land is dit pure hovaardy. Want sien, dan besing jy die land van jou herkoms omdat dit in staat was om iets soos jy te lewer! Dit verskaf egter 'n antwoord aan diegene wat my minag omdat ek nie in die Boland gebore is nie: om in 'n land van vaalbos en kalkklip gebore te wees en dan nog poëties oor so 'n land te word — voorwaar dit getuig van uitsonderlike digterstalent!

Snags ruik die Noordewind na reën en speel die blitse oor Betsjoeanaland. Stilte en sterre. 'n Staaltjie lui dat dit hierdie helderte van die sterre is wat die republiek „Stellaland” sy naam gegee het. Aan Stellaland grens Gosen. Miskien was dit juis die dorte van die Noordweste wat die boere nêrensland so 'n weelderige naam laat gee het.

Septembermaand blom die soetdorings. Donsige klein kuiens teen die dorings. En die vaalbos blom. Dan is nêrensland snags die soetheid self.

My land is 'n dor en dorstige land. Daarom is dit 'n land van hoop. Dis 'n naglikse hoop, want snags vlam die weerlig oor Mafeking, verder oor Betsjoeanaland.

Van daardie blitse leef die boere. Nie omdat die reën van daardie kant kom nie. Ons reën kom uit die weste. Maar dáárdie weerlig is ten minste 'n bewys dat daar nog plekke is waar dit reën! As jy tot laat genoeg buite in die nag wag, moet jy later die blitse oor Betsjoeanaland sien speel. Maar soms bly dit slegs by hoop en 'n skrale troos. Want tot diep in Desember kan die westerbank weier om blou uit te stoot. Soms stoot dit wel kort voor sonder uit, maar waai dan met baie wind en stof verby. Ek ken nie nog so 'n hitte soos dié van die westewind wat oor die dor Kalahari kom nie. Dit brand baie erger as die son. Die wind staan smôrens wes op, en saans gaan lê hy wes. Op 'n môre krink die windpomp krakerig om. 'n Koel wind begin vanuit die noorde stoot. „As hy net drie dae hou,” sug die boere. En die wind waai

drie dae noord. Op die derde dag kom die wit wolke oor Vryburg op. As dit vieruur begin val, sing die paddas vanaand in die vlei. Die botterblomme bot geel en die Kersfeesklokkies vlek die veld plek-plek bloedrooi. Dit is die wonder van my wêreld: dat dit so baiekeer wonderlik herbore word; dat uit die stof die soetgras stoot; dat die asvaal papie oornag 'n groenbont vlinder word.

My wêreld se mense het so 'n mooi manier om oor die weer te praat. Ma kla altyd dat dit darem so oneerbiedig is, maar dit gaan mos maar so met die dinge waarmee 'n mens elke dag saamlewe. As meer jong bruidjies die groot waarheid op die huweliksdag wou besef dan sou daar dalk later veel minder griewe in die huwelik ontstaan het! September as die soetdorings somer van pure niks begin blom, kom die maagdelike wit wolkies elke dag ewe suinig- en neus-in-die-lug oor ons verbygedryf. Dan sê die boere: „September se weer is net soos 'n jong koetjie wat nog nie wil sak nie.” En as die noordewind hom nors hou en elke dag die stukke wit skuim vinnig oor Stellaland jaag en hulle ver weg oor Betsjoeanaland se bosse gaan leegskud dan hoop die boere dat die wind 'n skielike kringslag sal maak en uit die suide begin te stoot, want dan „draai hy die handdoek droog”. Ja-nee, dan kan jy seker wees dat jy vanaand op die kortgolf ook g'n stukkie nuus sal hoor nie. Maar dit maak ook eintlik nie veel verskil nie. Jy luister na die reën, jy luister na die geute: dis jou en jou mense se nuus!

Eendag as die skemer my vir laas op die sandpad vang, eendag as my voete daarop al stadiger suig-suig, dan weet ek sal hierdie dinge soos aandblomme weer skugter in die skemering van my laaste dae oopvou. Dit is dat ons in hierdie barre wêreld, net soos die mense van Wes-Transvaal, geleer het om op te kyk. Eers om op te kyk na die wolke: om hulle beloftevolheid te probeer deurgrond; en dan om deur die wolke agter die gewone dinge die Onsienlike te sien.

As die hittegolwe die bloekoms laat dans teen die matglaslug, as die Desemberson die wêreld kaaing braai, kon ons leer om mekaar se gedagtes te waardeer, soos ons geleer het om die geskrewe gedagtes van ander te waardeer, want hulle was ons enigste geselskap. So is dit dat die hart oorstelp kan wees deur die bietjie wat hy wel ontvang. My ou dor wêreld raak so oorstelp as hy net effens deurvogtig word; sy mense raak so as hulle net maar die tekens van liefde en van Sy liefde gewaar word.

En na die daaglikse dorheid van my bestaan, speel nog snags as dit stil is, die weerligte, soos altyd oor Mafeking.

(love song to a city perhaps)

so ken jy die oomblik van 'n stad se grootheid
as 'n werker huiwer teen die lug
en jy skielik teen die steen die staal en vuil sien
die skoonheid 'n oomblik van die mens

wanneer jy kyk na krane en katrolle
versteende geraamtes van reuse teen die skemerson

as jy sien
die geslepe dobbelstrate
die visooog geboue

wanneer die aand se vlerke
sy nes donker maak

jy verwag die wonderlikste avonture

iewers lui 'n telefoon
daar is altyd telefone wat lui in 'n groot stad
en môre lees ons van transaksies
miljoene
beklink met brandewyn whisky en soda

die geur van 'n naakte meisie
dryf soos warm sneeu by jou kamer in
satelliete is ons sterre beweeg en vergaan net vinniger

slegs op hierdie oomblik
besef jy die suiwerheid was is en sal wees
ou gode sterf soos verlore en versteende woude
later grawe ons hulle op
dan word 'n maklike en skaamtelose doelwit

ver lê die stad
gedroom in die baarmoeder van die natuur
voor dit losbreek van die droom

verken jy die wilde hemel
die waaiende wolke
die groot tragiek

VIR LERINA (8-2-67)

Ek wou 'n tribuut aan jou skrywe
klein tragiese prinsessie
'n vers oor jou en die verraad van die lewe
maar my potlood het swaar geword
soos my tong
jy wil nie in gedissiplineerde lyne
kom lê nie
my mengelmoes terugflitse
weier om poësie te word
ek kan niks meer sê
tragiese prinses
ek salueer

DIE SKADUWEE VAN JOU GLIMLAG
(*Vir Jana*)

splinters lente
skerwe somer
flitse herfs

in die skrootwerf
van my gedagtes
lê steeds
die skaduwee van jou glimlag:
winter

HULLE WAT TEEN MY SAAMSWEER

Hulle wat teen my saamsweer
het my baadjie droogskoonmaker toe geneem
en so het hulle seëpralend aanskou
hoe hulle breinspoeling werklikheid word

Want toe hy terugkom
het ek jou weer agter die lapelle gesoek
maar die reuk van Ajax
het jou plek in my lewe geneem

nou smous ek maar met die wonde
van eerste liefde

in rymlose digwerk

OU MAN OP DIE PLEIN

Ek sien soms 'n ou man
op 'n bankie
wat koorsagtig pypstop
met sy herinneringe

Dan wonder ek wat hy sal dink
as ek langs hom gaan sit
en begin huil
oor my wonde

CHRIS ZIETSMAN

OUJAARSAAND ALLEEN

ek wens ek
was op die plein
 waar
 toeters toet
 klappers klap
 hande hand-om-die-lyf
 maar
 in my kamer
 waar
 vreugde verdwyn
 stilte stik
 gedagtes galberou
 daar
vernietig ek die kalender
tussen starende mure

EK WIL

ek wil
in 'n sampan woon
tussen geel miljoene
om alleen te wees
en myself te vind

GEBORE REBELLE
(*'n Fragment*)

Nou ja, hier staan ons dan op die speelplek van die skool. Die oorlog waar die mense nog altyd oor praat en waar ons so min van weet, is nog nie so lank verby nie. Ons is maer en bleek outjies in baie kort broekies en ook dit het met die oorlog te doene. Na ons word verwys as die oorlogskinders en dis snaaks om by die naamafroeping van die juffrou te hoor waar ons so almal gebore is: die een outjie in Parys, die ander in Engeland, Karel Schamps in Holland. Mens kan dit hoor aan ons taal, of tale? John gebruik nog baie Engelse woorde, eintlik is hy nog 'n egte „jampot”. Karel Schamps vaar nie juis beter nie; as hy „lEkker” pleks van „lAkker” sê, brul die hele bende: „den Ollander, den Ollander!” Dit maak ons Hollander baie krielrig. Op 'n dag het hy toe uitgeskreu: „liewerster nen Ollander as nen Belg.” Dat Schamps daarmee sy eerste Vlaams nasionale geloofsbelydenis afgelê het, het hy self nie geweet nie en het hy en ons al lank vergeet anders sou dit vir hom later nog 'n feit ten laste meer gewees het. Al wat eintlik baie belang geheg het aan Karel se verklaring was Jan wie se pa destyds baie kwaad van die front terug gekom het. Dié het Schamps met bewondering aangekyk. Hy het toe al meer van politiek geweet as ons. Trouens die feit dat sy pa 'n Oudstrijder is, gee hom spesiale status . . . en baie lekkergoed van ou tannies. Het ons nie langs die skool die Oudstrijdersstraat nie? Vroeër was dit doodgewoon Raapstraat. Die straat is nou ook na Jan se pa genoem, iets waaraan hy ons voortdurend herinner.

Ons is dus oorlogskinders en die mense sê dat ons baie moet eet. Dit doen ons met graagte, maar wat nie so lakker („lekker” sê Schamps) is nie, is die drankies en die pille wat vir die „swak” kinders gegee word. Die enigste nut wat hulle het, is dat daarmee die eentonige rekenkundeles onderbreek word. Die hoof bring dit self in die klasse rond want die goed kom van die munisipaliteit self en dit gaan hier om 'n patriotiese daad: die sorg vir die nageslag van die vaderland. Die hoof het 'n pragtige pankop en dis plesierig om in die somer die sonlig met 'n spieëltjie daarop te gooi, maar: gevaarlik, gevaarlik, GEVAARLIK. Want hy het 'n tegniek om jou ore so te draai dat hulle naderhand onderstebo staan!

Of die versterkende middele baie help, weet ons nie. Almal bly maar kort en tingerig, veral John wat met meneer Van

de Kerkhove so lekker Engels kan praat. Na die streng winter bly John 'n paar dae tuis en toe kom die nuus: hy is DOOD. Dit bring nogal ontwrigting van die normale verrigtings mee, iets waaroor ons in ander omstandighede bly sou gewees het. Nou moet ons egter swart pakke klere aantrek en langs die lykwa stap kerk toe. Dié word nog deur perde getrek wat ook maar brandmaer is.

Die vroeë son van die lente is ons genadig en op die sy-paadjies staan baie mense. Ek hoor dat vrouens sê: weer 'n oorlogslagoffer. Trouens dis nog maar kort na die tyd van die Spaanse griep. Die onderwerp oorlog word nog eens behandel in die toespraak van die hoof. Sy jas hang vol eretekens al was hy self nooit aan die front nie. Een van ons ware helde, mnr. Bouchery, dra maar net 'n beskeie bandjie in sy knoopsgat. Jan sê: meneer Bouchery is 'n goeie ou maar tog nie 'n Fronter nie. Sy pa wel: die het sy dekorasies en ook sy bandjies terug gestuur na die minister van oorlog (tans van landsverdediging). Hy kon hulle tog maar vir Jan gegee het om mee te speel.

Dis lAkker („lekker”, sê Schamps, nog altyd) om by meneer Bouchery in die klas te wees. Hy praat snaaks, maar tog anders as Karel. Bouchery is 'n Wes-Flaming, „van bachten de kupe” soos dit genoem word. Na 'n paar minute moedertaal (en hoe spreek hy dit alles uit!) of aardrykskunde begin hy altyd vertel van sy lewe aan die front. Hy het baie op die vyand geskiet, maar toe Lowieke hom vra of hy ooit Duitsers doodgemaak het aangesien dit tog blykbaar die doel van die oorlog was, sê hy dat hy nie weet nie. Snaaks. Op die films wat ons te sien kry, is dit baie duidelik. Hulle steek sommer bajonette deur hulle pense! Sou Bouchery nie dalk probeer het om hierdie skelms te spaar nie! Want skurke was hulle, dit lees ons in allerhande boeke en boekies, selfs in die vergulde goed wat ons op die prysuitdeling kry. Maar hulle was knap, hoor! Die elektriese draad tussen die Belgiese en Hollandse grens om spioene en vlugtelingte te keer, was 'n pragtige uitvinding as mens daaraan dink dat in die straat van die skool slegs die helfte van die huise krag het en dat daar selfs nog 'n paar is wat met 'n paraffienlamp moet klaarkom.

In die straat van Karel Schamps woon 'n ou dame wat altyd in swart geklee is en nie deel neem aan die kortrok-mode wat na die oorlog „sy knie” uitgesteek het nie. Sy het nie 'n man nie en tog is sy nie 'n weduwee nie. As pa en ma Schamps aan die middagtafel oor haar praat dan doen hulle dit in Frans. Maar ons word alreeds in die skool soveel Frans (Jan noem dit Chinees) ingepomp dat Schamps gou hoor waaroor dit gaan. So sê sy ma dat die man van Madame Weyns 'n „aktivis” is. Watter beroep is dit? Seker een wat hom ver van die huis hou . . .

Die vriende het dit ook al êrens gehoor, maar dis alles

so geheimsinnig. Lowieke, wat nie in die buiteland gebore is omdat sy ouers nie op die vlug was nie, is die aangewese persoon om hierdie vraag aan ons klasonderwyser, meneer De Beer, te stel. Die antwoord kom maar stadig en het seker groot inspanning gekos. „Die aktiviste was mense wat onder die oorlog hulle kelders vol aartappels had. Dié het hulle van die Duitsers gekry, terwyl die ander mense honger gely het. En nou gaan ons aan met die les.”

Na skool gaan ons dadelik na die kelder van Madame Weyns kyk. Dié kom met 'n val op straat uit en moet beslis groot wees. Ons het hier dan wel met 'n groot „aktivis” te doen. En hy is nou seker weg omdat die aartappels nou klaar en die kelder leeg is soos ons enigsins deur die tralies kan sien.

Sekerlik weet ons nie alles van die oorlog af nie. So was daar vrouens waarvan hulle in 1918 in die openbaar die hare afgesny het. Waarom? Dit wil meneer De Beer ons nie sê nie. Ons is glo nog te klein daarvoor, en dit is ook die mening van al die pa's en ma's wat daarvoor geraadpleeg word.

Op 'n seker manier gaan die oorlog nog voort, al is daar geen front meer. Dit gebeur in die politiek.

Ons, die kinders, stel meer belang in 'n „duidelike” oorlog. Die frontlyne staan in „duidelike” krygstrepe afgemerk op die plat klippe van die Krugerplein. Daar is ook aanduiding van twee kampe van krygsgevangenes, want ons maak nie iedereen dood nie. Op die Krugerplein kom strate uit met name soos: Cronjéstraat, Delareystraat, Bothastraat en Generaal de Wetstraat. Meneer De Beer sê dis nou ter ere van die Boere van Transvaal. Dié het vroeër teen die Engelse geveg en daar was nou vir jou 'n regverdige oorlog. Allawêreld! Was die vorige een dan nie regverdig nie? Maar toe Lowieke, ja altyd maar daardie dapper Lowieke, vir meester vra waarom ons hierdie „laaste keer” saam met die Engelse, dus die vyande van die Boere geveg het, word hy summier „aan die deur gesit”, en toe die hoof hom in die gang kry, kry hy ook nog 'n klap „vir belediging” van ons Bondgenote. Toe maar.

Dit het nou reperkussie op óns oorlogvoering. Want wie wil nou aan die kant van die Engelse veg op 'n front met die naam van Krugerplein? Ten slotte moes ons die front verlé na 'n meer neutrale plek: „den Berg”, grappig genoeg 'n oorskot van die óu vestingwerke aan die rand van die stad. Die enigste nadeel: dit was ver van die bioskope af wat ons op die vry Donderdagnmiddae voor en na die gevegte besoek het.

Dit dus wat die front betref. En nou die wapens. Lineale natuurlik waarvan die punte in opregte rooi ink gedoop is. Die „bloed” kom uit die laai van die klasonderwyser. Dapper is hy wat hierdie inkpot gaan roof want ook meester De Beer het 'n lineaal wat nie uitsluitlik dien om lyntjies in sy klasdagboek te trek nie.

By al die speletjies op die Krugerplein of op „den Berg” gaan dit taamlik bloedloos toe, maar dit is nie orals die geval nie.

Regte bloed vloei ryklik op die Grote Markt waar 'n student, Herman van den Reeck, deur die polisie neergeskiet is.¹ Hy het geval met die Vlag-met-die-Leeu in die hand. En nou mag hulle dit almal weet, ons hoof, die inspekteur, ons pa's en ons ma's, maar dit is ook ONS vlag. Hulle kan maar aan hulle huise hang wat hulle wil. Ons ken die winkeltjies waar ons leeuflaggies kan koop, en swart-geel strikkies vir die fees-dae waarop ander mense trikolor dra. Jan Schuyt, die seun van die Fronter, en Karel Schamps het ons die pad daarheen gewys. Ons sit met norske gesigte en so traak-my-nie-agtig moontlik as die Brabançonne, die lied wat ons by die defileermars op die nasionale feesdag moet sing, aangeleer word. Maar ons sing dit, as dit nie anders kan nie, so vals moontlik tot groot woede van meneer Niels wat, soos ons agteraf verneem, self 'n flamingant is. Daarom seker leer ons ook „t Zijn weiden als wiegende zeeën” en vooral „Mijn Vlaanderen heb ik hartelijk lief”. Dan spring ons op en sing dit met trane in die oë. Na klas skreeu ons in die strate „Borms vrij”. Dit is nou 'n aktivis. Hy sit in die tronk maar nie omdat hy aartappels in sy kelder gehad het nie . . .

1) Aangesien „Gebore Rebelle” nie 'n geskiedenis van die Vlaamse Beweging wil wees nie, gebruik die skrywer die chronologie soos dit hom pas. So het die moord op Herman van den Reeck vroeër d.i. in 1920 plaasgevind en die bevryding van Borms later, nl. in 1928.

GRAF VAN 'N SOLDAAT

Ry nommer 20

Graf nommer 17

„HY het gesterf . . .
terwyl hy dien . . .”

Nolte Smit

ERIC PIJNAKEN

UIT: STEDELIKE RIENOSEROS
(een mienuskuul gebeuren)

de deuren waarlangs hij gaat
blijven gesloten want het regent

achter hem loopt de hond
verregend nat en hongerig

bij een stoplicht blijft hij staan
er is op het kruispunt geen verkeer
toch wacht hij tot de lichten overspringen
de hond is een eindje een zijstraat ingegaan

hij steekt over naar waar de bushalte is
er staat niemand
de hond komt naast hem zitten
enkele ogenblikken kijken ze elkaar aan

als de bus komt
gaat de hond verder door
de lange straat

de bus stopt
de pneumaties bewogen deuren gaan open
buiten de chauffeur is er niemand aanwezig

de man bij de halte aarzelt met instappen
terwijl de buschauffeur iets naar hem roept
draait hij zich om

zonder te vragen naar de plaats van bestemming
gaat hij naar het kruispunt
de stoplichten werken niet meer
hij steekt onmiddellijk over
en loopt langs de huizen waarvan
de deuren niet geopend zijn
dan belt hij aan

de trein heeft je meegenomen
het perron is vol mensen verlaten
ik loop als een gat in de wind

je stond daar en je mond praatte
en het liefste wilde ik dat je lachen zou
maar iemand kwam de trein binnen en je moest opzij gaan

— ik zie je nooit weer —
je gedachte was te lezen
over rails ga je om dat kwijt te raken

een trein is een stalen kokon
met een nog wuivende hand
deed je de schuifdeuren dicht

de mensen om je heen
werden tranen op je gezicht
toen de reis begon

bij je aankomst zal het perron vol staan met mij
en zal ik zwijgen omdat je niet bent weg geweest
thuis brandt de kachel

op een bamboefluit van vijfendertig cent
spelen wij om beurten met onszelf bekend
het perron is verlaten

DIE OUD-STRYDER

Die asma is vandag kwaaiër, baie kwaaiër. So lank lê hy al hier in die hospitaal, lê hy en hyg en hyg sonder om die lewe te los. Met iets meer as wilskrag hou hy daaraan vas. Waarom nog, weet hy nie. Waarom hou 'n mens vas aan die lewe?

Soms voel hy die lewe werklik knak soos 'n dun biesie in sy hand, maar telkens kan hy êrens, êrens weer 'n bietjie lig terugvind; laer af, maar tog daar om aan te gryp — 'n biesiedun stukkie hoop, skraal geanker in 'n swart eilandjie wat aanhou met wegkrummel, wat al kleiner word.

Daar is geen verbykomkans nie. Dis soos wanneer jy wapen neerlê. Veg help nie meer nie. Dis verby. Nou net die wapen neerlê. Of jy veg nog, en jy word gevang en dis klaarpraat. Jou veg het end gekry. En eendag sê hulle: Teken nou maar. Teken?

Die Eed van getrouheid dat jy nooit weer sal veg nie.

En jy kan nie anders nie. Jy teken. Jy sê jy sal nie weer veg nie. Jy gee oor. Jy gaan lê. Jy word 'n onderdaan van 'n vreemde heerser!

Miskien is dit vannag weer sulke tyd. Wapen neerlê, teken dat jy die vreemde heerser erken, dat jy wat banneling was, kan teruggaan na jou vaderland. Ai, hoe vergeet 'n mens dié vernedering?

Daar is dinge wat 'n mens nie lig vergeet nie. Jy is alleen op 'n groot vlakte waarop daar geen roerseltjie van lewe is nie. Jy het afgeraak van jou kommando, van dié wat nog veg. En nou is jy alleen met hulle wat gesneuwel het. Hulle lê hier om jou soos koringhalms ná 'n haelbui — geknak, gebreek, vuil. In die lug is daar 'n kruitreuk en . . . die stank van die dood op 'n stil middag. En as jy tussen jou dooi vriende loop en Piet en Jan en Niklaas aan hulle skouers vat en omrol om te hoor of hulle nie iets nodig het nie, hoor jy niks.

Nee dankie. Niks nodig nie. Niks.

Nee, dis nie hulle wat gepraat het nie. Hulle het nie meer praat nodig nie. Of omrol of hande-vou of oë toedruk nie. Niks. Geen woord. Die vlieë gons in die stilte, sit met reën-bogies in hulle vlerke op die oop oë vir die dooies om te sien.

Maar jy sien dit, en maak die oop oë saggies toe. Het ek self gesneuwel?

En veel later: „Ai, Piet! Vannag sal jy na die Suiderkruis kyk en dit nie sien nie! Jou oë wil nie toegaan en slaap nie!”

Maandelank het dit oopgebly, soos 'n swart kyker oor my korrel gerus as ek die vyand deur my visier gesoek het. Ag, hulle sal seker nooit weer slaap nie!

Hoe vergeet 'n mens die godverlate vlakke met sy dooies, sy stilte, sy son in Piet se oë, en die gonsende vlieë? En die pyn van die blouseltjie berge daar ver op die gesigseinder?

Dis mos ons land hierdie! Hierdie vlaktes met die geknakte grashalms en baie miershope! Dit is mos ons s'n omdat ons dit lief het! Hoe wil hulle hê ons moet dit vergeet? Moet jy snags maar rustig slaap as die armsalige skip jou wegvoer na Indië se kampe?

Die vaderland met sy liefdes en grootshede, met sy verlaten-hede troosteloos en wyd om die graftes van Piet en Jan en Niklaas, dié vaderland sink al kleiner agter die blou kim. Skuif al verder. Wég!

Net die swygsame hart roep luider hier binne. Die verlange groei, die verlorenheid en die hooplose weggaan brand soos 'n wond. Jy voel of jy nie asem kan kry nie. Of die skip wat jou wegvoer oor die water te nou geword het. Jy wil die kim nie laat los nie, die vlaktes en berge — jou oë het hulle vastigheid nodig as jy nie verdwaal wil raak in hierdie eendersheid, hierdie onmeetlike water nie. En dan — jy het tog ook 'n trots!

Dis nie dat hy bang is vir die water nie, of dat hy swak geword het nie. Hy was mos almelewe 'n vegter! Was? . . . Hoe praat hy dan nou! Hy is mos 'n vegter. Hy is! Is! Is! Is! Wat se gewas is dit met hom? Toe hy nog burger was . . . Ja, dit was die Groot Tyd, toe 'n man deeglik getoets is, toe hulle geweet het of jy 'n vegter is of nie. En nie net teen die vyand nie. O nee.

Daar was die veel erger Junienagte op die Hoëveld en die ryp wit, spierwit op die gras onder die sterlig. En jy het miskien 'n kombers, en miskien nie. En jy sien die ryp wit op jou bene lê, en wit op jou lyf boontoe — wit soos 'n laken op 'n skoon, wit bed. En jy voel die ryp se koue soos dun naaldjies op jou vel steek, deur jou klere — want dié is oud en dun. Dan later begin die nag en die yswind se koue stadig opkruip van jou voete af. Stadig knaag die koue aan jou voete, jou bene, jou knieë, jou dye en al hoër en al kouer en kouer. Jou asem ys op jou bolip en jy begin wonder of die dood ook so 'n koue is wat jou stadig verteer. Maar jy is 'n Boer en jy sal nie breek nie! Jy sál nie!

Die koue kruip nog hoër. Jy sien die wit ryp oor jou en jy is 'n kindjie en jy lê in jou bed en huil omdat jy 'n nare droom gehad het. Jy is bang vir die nag se donker en koue en vir die gehuil van die wind. En hier kom Moeder in met 'n kers wat sy vlammetjie dra soos 'n goue stukkie liefde. En Moeder is self een stuk liefde en warm en rustig. En die kerslig strooi oor jou, en saam met Moeder se liefde word dit 'n wit laken wat oor jou lê en jou warm maak en beskerm en sê: „Toemaar, moenie bang wees nie. Die son sal netnou opkom en die hele wêreld warm maak.”

Moeder is heeltemal wit aangetrek. Dis die kerslig wat so straal om haar en sy buk oor jou en voel jou pols. En 'n man wat jy nie weet of dit Vader is of nie, kom ook nou aangestap en sê:

„Hoe lyk dit, Staf?”

Maar jy hoor nie of dit Moeder is wat antwoord nie want die koue is terug en jy lê nog en wag dat die son weer êrens moet opkom soos 'n geel biesie in 'n swart stroom. En solank daar son is, is daar hoop.

Toe Hannie hulle eersteling aan die slaap geneurie het, was sý so 'n son. 'n Mens, maar 'n son! Later het hy dit gewoon geword, maar daardie eerste aand, 'n maand of wat na die geboorte, het hy botstil gaan staan van nie anders kan nie. In haar wit tabberd het sy gesit met die kind aan haar bors. Deur die venster het die aandson op hulle geval soos goue lig. Sy het saggies heen en weer gewieg en 'n slaapliedjie gesing. Toe het hy van louter geluk en liefde sommer sag geword en gedink: so voel 'n mens seker as die poorte van die hemel eendag voor jou oopgaan. En daar sal seker ook so 'n goue lig wees, en so 'n lied klink. En so 'n engel wees, so heeltemal spierwit . . .

Donkerte en koue kom in vlae, wis die wit en die goud uit.

Hy soek verward in 'n swart spieël om homself te herken. Maar dis nag. Hannie huil. Daar is 'n seun wat jonk dood is, elders hang 'n leed wat hulle vir ander mense moes wegsteek, soos toe die kinders groot geword het en hulle twee ouens begin vergeet het. En nog 'n leed: oor Hannie wat te vroeg dood is, soos 'n storie wat nie klaar vertel is nie. En nou is hyself ook maar net 'n klompie gebeurtenisse, 'n storie wat sommer halfpad wil ophou.

Of soos 'n reier se vlug: nou hier, netnou onherroepelik nader aan sy rusplek vir die nag. 'n Swaeltjie se pad is ook so — niemand kan dit later aanwys en sê: hier het hy gevlieg nie. Dis nie soos kleintyd toe Vader sy spore kon vat en hom

daar in die bos gekry het nie. Nee. Hy is maar net 'n ou geskiedenisie en niemand het dit opgeskryf nie. Vandag se wind het gister se spore al klaar doodgewaai. En niemand treur daaroor nie. Jy staan op 'n goeie dag soos gewoonlik op en jy kyk terug en sien gister se paadjie is toegegroeï. En al wat jy sê, is: „Die wind gaan vandag weer waai.”

Maar daar êrens tussen die bloekoms sien jy 'n klipmuur en geelperskes en 'n groot ou vyeboom en jy onthou skielik darem 'n klein, klein ietsie. Miskien 'n dag toe dit gereën het en daar waterdiamante aan die vye gehang het. En Vader kom terug van die skape en jy wil met sy nat sweep klap en jy slaan jou self 'n rooi haal oor jou wang. En Ouboet lag en Vader klop sy pyp uit en suster sê: „Ja, jy wil mos!”

Maar Moeder bring vir jou die grootste en sagste vy en vee die streep van jou wang af en sê: „Ou man, dis tog te nat om te werk, maak nou vandag 'n ligte swepie vir die kind.”

En dié aand gaan slaap jy met jou sweep langs jou en jy ruik die sout en vet van die riem waarvan Vader dit gemaak het en die wang is gesond, heeltemal gesond. Moeder kom jou nagsê en dis so goed of sy vir jou weer 'n vy gee — dié soen van haar is so ryp, en haar oë het waterdiamante as sy na jou opgerolde sweep kyk.

Dis net sy wat nie 'n storie is nie. Sy is nie soos ek of Pa of wie ook al nie. Sy is 'n huis waar jy tuis kom, 'n kamer met sonlig in die winter en 'n singende voël voor die venster. So is Moeder. En natuurlik soos 'n gebed, 'n offervuur wat pylreguit opstyg na die hemel en jou saamvat of jy wil of nie. Sy vat jou saam na die goeie dinge: lig, liefde en lewe. En óm haar is altyd iets soos musiek, soos mense en engele wat die ruimtes vul met lofliedere.

Dis die donker uur voor dit lig word. Iemand roep nou sy naam dat dit yl eggo soos van ver kranse. Iemand soek hom en hy moet antwoord. Antwoord, Kobus! Antwoord!

Hoe antwoord 'n mens jou krygsmakkers oor die span van jare tussenin? Dis mos Piet en Jan en Niklaas wat daar roep!

Ja, dan het dit nou eindelijk tog sover gekom. Dis nou oor-gee. Gaan lê. Teken, Burger! Teken maar dat jy nie weer sal veg nie. Word onderdaan van 'n vreemde heerser. Sê: goed. Tot hier toe. Dis verby. Jy is tog 'n balling. Verlang jy dan nie na jou vaderland nie? Teken nou maar. Doen afstand van jou reg om te veg, en gaan terug. Dis al.

Dis so maklik om te sê: teken! Doen afstand, en daar lê jou vaderland voor jou! Die vlaktes, die berge, die somerwolke oor die hoogland!

Hier in die ou fort waar hulle krygsgevangenes net 'n stukkie

blou lug bokant kon sien, hier was dit darem ook nie elke dag — ag, wat praat ek tog? Elke dag was 'n marteling. O, hulle gee jou kos en genoeg stapoefening, maar op duisenden-een maniere laat hulle jou tog verstaan: jy, burgertjie, is 'n balling. Jou vaderland is verlore en hier het jy geen regte nie. Hierdie geboue, hierdie grond, hierdie hoë mure en die stukkie lug daarbo is nie joune nie. Jy het hier niks verloor nie. En as jy teruggaan, burgertjie, gaan jy terug maar dié goedjies bly hier. Jy sal niks saamneem nie, hoor!

Verniet dat jy loop en mor en dink hoe jy en die ander ballinge, jou maats van Hut nommer 15, 'n cie ou tuintjie gemaak het. So 'n klein tuintjie agter die drup van die dak, teen die muur langs, 'n Bietjie blomme om darem nog jou trots te behou. So 'n stukkie vaderland, nè? Blomme vir een wat verjaar of vir begrafnis. Dis darem iets! So 'n wegstuur met 'n kransie op die bors. Jý gaan nou weg en óns dink blomgedagtes oor jou. Voorspoedige reis!

Piet en Jan en Niklaas kan maklik sê hy moet teken. Hulle is in die vaderland. Ek is nog 'n balling. Ek is vaste grond gewoon, maar hierdie see wat tussenin lê! Stormja was iets anders. Jy weet as jou perd getref word, val jy hard; maar dié ou skippie in die blou skottel water! Wat word van jou as die storm opkom in die nag en daar is geen ster nie en die stuurman staan daar met sy swart oliejas en maak asof hy regtig weet waarheen jy vaar? Vaderland toe, ja! Maar watter hawes lê tussenin? Watter rots skuil net onder die branders om die skip oop te skeur? Kan 'n mens die bemanning vertrou? Die skeepsdokter met sy wit jas? Sy hande is darem sag en ontfermend. Maar hy ken hom nie, weet nie eens wat sy naam is nie. Is dit iemand wat vra: „Hoe laat is dit?”

Twaalfuur! Die klok in die toring slaan. Kan hulle dan nie twaalfuur hoor slaan nie! Hoor hoe slaan en slaan dit! Twaalfuur. Maar die skerm om die bed is soos 'n swaar gordyn wat hom skei van alles. Alles. Hy eindig soos hy begin het — alleen. Net hy. Hy.

'n Onmenslike vrees sak oor hom toe. Dit word 'n wit en ondeurdringbare mis, sluit hom in van agter en van voor, lê koud en klam oor hom en laat hom, klein en bibberend, weer voel soos daardie middag op die vlakke van die dood. Die ontsettende pyn van sy hart wat sy laaste kragte ledig, raak hom skaars. Dringender en vreesliker is die stuurman hier voor hom, die klok wat so lui en lui aan 'n twaalfuur wat oneindig is, 'n swart klok waaraan die ganse skepping swaai.

Sy moeder is êrens, onsigbaar, maar naby hom en sy vertel

'n storie wat sonder einde is. Haar stem is ryp en sag soos 'n vy, en soet en gerusstellend:

„Moenie bang wees nie. Die Son sal netnou opkom en die hele wêreld warm maak. Laat los jou trots. Laat val jou wapen. Maak oop jou vuur. Laat jou hand weer 'n hand wees — oop, en leeg, en tevrede.”

'n Nuwe daeraad vul hom en die vlakke van die dood en die blou berge daar ver, vul die aarde en ruimte met lig en warmte. See en skip en stuurman het verdwyn. Die ruimte se bakens val weg sodat daar niks is om dit aan te meet nie — geen afstand, geen lengte of breedte of hoogte nie. Net nog die klok met sy spieël van swart glas en sy moeder wat nou uit die glas na hom kom.

Reeds lê sy liggaam daar soos 'n leë huis waardeur winde van verwoesting en ontbinding waai; die oë breek, die wange val in, die skoonheid van die liggaam sterf. Maar dit gebeur ver buite hierdie daeraad. Die swart glas breek en die klokwerk sing en alles is lig soos die Son!

Niks maak meer saak nie. Niks.

Ek is heeltemal vry!

Kyk, daar lê my vlaktes en berge, my vaderland wat so lank verlore was!

'N PRAGTIGE SPROKIE

Dit was 'n voëltjie wat die saadjie geplant het. 'n Mooi klein argelose voëltjie. Net sy bekkie skoongewas teen die stam van die boom. Toe het die voëlent daar begin groei, uiteindelik die boom ingeneem en die boom het verdroog. En toe het die voëlent in baie ander bome begin groei en die het ook verdroog. En uiteindelik het al die bome doodgegaan.

Eers toe het ook die lowergroen voëlent verdroog en doodgegaan.

D. M. GREEFF

VIR LATER

Die soet geheime van die mond
wil ek in jou ontdek;
ons liefde wat die hart verwond
omdat dit nooit vervuld kan raak,
wil ek in hierdie oomblik ewig maak:
Ek wil herinnering verwek
wat my sal dra in nagte hiervandaan,
as alles swart, in droefheid staan.

Gee my dan nou die warmte van jou mond,
en later as my hart in wye, blinde kringe dwaal,
en daar geen rus of vaste grond meer is,
sal dit die koue leegte vul,
en teerheid sal weer sag en stil
by die onthou van jou,
intiem my hart omhul

JY SLAAP NOU . . .

Jy slaap nou rustig, onbewus van my,
terwyl die tak wat teen die ruite skuur
my hart in hierdie nagtelike uur
nog heelyd wakker hou;
want warme sekerheid wat eens
geheime vreugde net kon bring,
word skielik swaar, te veel meteens
vir hierdie hart se noue kring.

Jy slaap nou iewers, ver van my,
maar hierdie nag wat ons twee skei,
laat alle werklikheid verdwyn
en bring jou warm, dig by my:
jou mond wat soek, verlig die pyn
van liefde wat geheim moet bly,
— want jy wat ver was in die dag,
is dig by my in hierdie nag.

EK WIL MY HANDE

Ek wil my hande in jou sterke greep kom lê
en my versadig aan jou soete gees;
ek wil myself en niemand anders wees,
sodat ek in myself genoeg kan hê,
en jy my volle oë kan lees.

Ek wil jou hande sag en koel
die hitte van my hoof voel streel,
soos nardussalf in 'n albasterfles
Iemand eens kon rus en laaf'nis gee.

My naam wil ek uit jou tere mond weer hoor,
en weet dat al het ek die stryd verloor,
in jou ek weer die rus en salwing vir my wonde vind.

A. J. J. VISSER

NAGMERRIE

In my bed 'n swart slang:
roekeloos dawer tevergeefs oor slote
ek weg op 'n perd sonder stang.

Ek hoor die uil op die dak
in die gille van swart menigtes
wat 'n wit laertjie pak.

En saam met die muur in Berlyn
voel ek in my binneste
begin 'n wêreld se onreg te skryn:
My skreeu slaan vas
teen die slang se swart
knellende kronkels paljas.

ELEKTRIESE NAAIMASJIEN

Êrens wiel Gods hand
die vormloosheid
tot predestinasie, want,

my weeg en wik
ten spyt, Sy kruispatrone
is op al my dade uitgestik.

MENNO STENVERT

VERBORGEN ERGENS
(voor *marcia*)

verborgen ergens
achter in de holte
van je knie
in je navel
onder je armen
tussen je borsten
of intiemer
in je mond misschien
verborgen lag je
voorzichtig tegen mijn vingers

bewoog je wijde huid
naar mijn handen

JE HAAR IS GRIJS GEWORDEN
(voor *opa Tim*)

Vader van mijn vader:
je haar is grijs geworden —

je handen beven,
je schrijft onleesbare brieven
met moeite
lees je de krant,
luister je naar nieuwsberichten,
herken je mensen,
loop je naar de winkel op de hoek;

vader van mijn vader:
de wereld is onbereikbaar geworden.

EEN UIT TIEN
('n maklike vraag)

Die gewone. Weeg maer, honger lyf, takseer vertoingde baadjie. Dié soort van ding. Altyd dieselfde. My naels steek ek nou maar weg.

Sit maar.

Die stoel staan te ver van sy lessenaar af, ontmasker my naels.

Hy kyk op sy horlosie. Jammer ek het so laat gekom; hy bekommer hom vaag oor 'n afspraak.

Dan kom dit soos 'n eksamen. En my brein is verduister. Hulle sê ek ly aan geheueverlies. Maar dinkwerk het nooit in my lyn gelê nie.

Vorige ondervinding?

Dit en dat. Hier en daar. Nooit juis vas aangestel nie. Die siekte.

Oë oor my skedel, ek kan dit voel.

So? Is dit . . . ek meen, is dit volkome genees al?

Ek kry nog behandeling. Maar ek reken . . . hulle reken die ergste kan verby wees. Die hêël ergste gevare miskien, so dink ek, so dink die dokter.

Die ergste, dié kom altyd:

Standerd agt-sertifikaat?

Studeer deur die pos. Pampiere wat hulle vir my stuur. So aan. Die siekte en dit.

Horlosie. Jammer ek het so laat gekom.

Ouers: leef? Vader se beroep?

Ek . . . dis eintlik so: ek't hulle nooit eintlik geken nie. Miskien leef hulle. Sien, my ma, of iemand . . . ek was nog klein . . . toe't hulle my op 'n stoep gekry — ander mense. O. *Weeskind. Het jy skuld?*

Ja, sien, die studie. Maar dié is nou gereël met die prokureurs. As ek net 'n werk kan kry.

Hoes. Tik-tik met potlood. Horlosie. Die vrae storm vinniger.

Tweetalig?

Wel, my ma was 'n nooie Taylor. En dan die Engels tot standerd ses. Maar 'n Afrikaanse skool.

Partyverband?

Ekskuus?

Politiek. Watter party?

Nee wat, nie juis nie. Los dit maar vir die koerant. Dink net hulle gee die Kaffers te veel.

Enige getuigskrifte saambring?

Nee, my vorige werk was net 'n kort rukkjie. Dit was voor ek die instorting gekry het, sien. Toe was ek nou sonder werk en dis hoekom ek nou hier is oor ek móét werk kry.

Sy horlosie tik ál vinniger. Ek moes vroeër gekom het, dan was daar meer vrae, dan het ek meer reg gehad.

Ek voel sy oë. Ek voel hy gaan my opneuk.
Weet jy iets van versendings? Vorms invul en sorteerwerk.

Ek het nog nooit, ek meen, as dit nie te veel, ek meen. Maar ek kan altyd leer, as dit nie te moeilik is nie.

Hoes. Tik-tik met potlood. Dit sweet in my vuiste. Ek voel hy gaan my opneuk. Dis oor my naels toe is dat hy my kopbeen so bevoel.

'n Klok begin iewers slaan. Vyf keer. Ek voel hy gaan my opneuk. Hulle is almal dieselfde.

Wanneer kan jy begin?

MARLISE JOUBERT

JONG MOEDER

soos jy jong vrou
met hande oop en stil
soos varings oor 'n heuwel
innig waak

soos jy jong vrou
jou bors 'n heuningkorf
jou buik 'n hart wat
innig klop

soos in jou
jong moeder
wil in my bors my buik
sade oop spiraal

DIALOOG

jou woorde word orkeste
jou hande dirigente
akkoorde sweepslag
om my heen

ek speel met die soutpot
ek speel met die peperpot
klem hulle vas
met vyf vingers
en laat hulle
dans op die valse ritme
van jou woorde

FAUST I, TWEE VERTALINGS

Wat is 'n goeie vertaling? Die Italiaanse gesegde, *traduttori, traditoré* — vertalers, verraaiers — gee 'n siniese antwoord op dié vraag, want daar bestaan wel goeie vertalings, by uitnemendheid Luther se bybelvertaling en Schlegel se vertaling van Shakespeare. 'n Bekende lied soos die *Wiegenlied* van Brahms vertaal swaarder as 'n betreklik onbekende lied van Strausz soos *Wie sollten wir geheim sie halten* omdat die alom bekende oerteks 'n mens altyd in jou ore tuit. So tuit in Gretchen se lied, *Mein Ruh' ist hin*, die oorspronklike Duitse woorde nog altyd in 'n mens se ore, veral in Schubert se debuutlied.

Faust is in *gedrungene Sprache* geskryf, 'n uitdrukking wat ook onvertaalbaar is. Die drama is verder uiters taalgebonde soos die *Paradiso* en verhale van Boccaccio en Bandello. Selfs die Wagnertekste klink in 'n verwante taal soos Engels lende-lam: dit gaan weer eens oor die *gedrungene* taal.

'n Slegte vertaling van 'n gedig is een wat op 'n mens se tong bly lê. Dit spyt my dat ek dit nie eleganter kan uitdruk nie, maar toneelspelers weet wat ek bedoel. Goethe se Duits is singbaar, en 'n vertaling daarvan moet ook singbaar wees. Eitemal se *Gretchen am Spinnrade* het 'n paar slaggate soos die tweede strofe, maar is oor die algemeen goed singbaar. Die vensterruit in strofe 5 is ongelukkig. Verhagen se vertaling is soms onjuis: nimmer is nie nêrens nie. In Malherbe se vertaling bevind die pastoor(!) Gretchen sondevry. Eitemal vertaal juister: die biegvader spreek haar van sonde vry, wat Rooms-dogmaties ook nie pluis is nie. Malherbe se weergawe: „Gee my net sewe ure *vry*” (dan sal ek die nontjie verlei) wek koddige bygedagtes! Maar Eitemal se menasie (*ménage*) is maar net 'n „bekasie”, al is dit Beëlsebub s'n. Sy uitsorteer pas ook nie in Faust nie. **MAN TRIFFT NICHT IMMER SOFORT DAS RICHTIGE**, en ek verkies 'n wel-luidende vertaling bo een wat formeel reg is. Iets moet die vertaler prysgee.

Malherbe laat Mephisto die duiwel *ky* noem, Eitemal gebruik die formeler *u*. Of laasgenoemde Middeleeus geregverdig is, lyk my twyfelagtig. Eitemal voeg soms 'n ekstra lettergrepie by wat die egalige vloeï van die taal belemmer. Dit is onmoontlik om 'n fragment uit Eitemal se volledige vertaling van Faust I met net 'n fragment van Malherbe te vergelyk. Oor die algemeen vloeï Eitemal se woorde makliker as dié van Malherbe en Verhagen. In 'n nuwe uitgawe kan Eitemal

gerus hier en daar uitstryk waar nog plooitjies en voutjies voorkom. 'n Mens vind nie onmiddellik die regte nie. Hoofsaak is dat die vertaler 'n onberispelike kennis van gesproke Duits moet besit want *Faust* is baie verskillend in taaltekstuur van *Iphigenie* en selfs *Torquato Tasso*. En die kloof tussen „offisiële” Duits en die omgangstaal gaap ál hoe wyer.

ENGEMI FERREIRA

WEERGEBOORTE

Ek wil nog rondomtalie
soos voor en voorverlede jaar
ek wil die son weer wink
tot teen my aan en dan
wil ek gaan reierstaan
en stadig oor my vreugdes dink
tot elke hartseer sterf

DIE KLEUR VAN DIE REËN

Die kleur van die reën
kan so vreeslik weemoedig
agter jou wimpers gaan skuilte soek
as ek vergeet dat ek jou liefhet
juis
oor die eenvoud van jou woorde

MY DONKERTE

Omdat elke dag
so 'n dennewoud vol skadu's is
dink mense dit is maklik
om die son deur die bome te sien streep
maar hulle weet nie
hoe 'n moeite dit is om iets te vind
in hierdie enerse donker
van my eensaamheid

WAAROM ALTYD KETTINGS AAN DIE KUNS?

'n Afrikaanse Sondagblad het onlangs berig dat TRUK besluit het dat die regie van Afrikaanse toneelstukke in die toekoms uitsluitlik deur Afrikaanssprekende regisseurs waargeneem sal word. Vooraanstaande persone het hulle tevredenheid hieroor uitgespreek en die belofte is gegee dat Afrikaanse regisseurs opgelei sal word indien dit nodig blyk te wees.

Dit is dus die amptelike houding — en mens wonder wat dit aan 'n groeiende kultuur sal doen — 'n kultuur met ontsaglike moontlikhede, maar een wat die ligte reën, wind en water nodig het van die hele wêreldklimaat as dit sterk en mooi moet word. In plaas daarvan moet dit nou, nie bestand teen die rukwind van die internasionale werklikheid nie, die beskermde lewe lei van 'n broeikasplant. Waarom sou kultuur gevrywaar wees van die gevare van inteelt terwyl alle ander dinge blootgestel is daaraan?

Waarom luister die gesaghebbers so selde na hulle digters en denkers? Is dit nie dalk die moeite werd om te luister na Uys Krige se oproep in „Grootkanonne” nie? Een van sy karakters sê daarin: „'n Mens is éérs 'n mens, en dan 'n Afrikaner”.

Kuns is een van die groot pogings van die mens om 'n betekenis te vind vir sy bestaan en, soos ten slotte ook dié van die wetenskap, is die doel daarvan die verruiming van menslike bewustheid. As sodanig kan dit slegs een ideaal dien: die waardigheid van die menslike bestaan, die tragedie of komedie van die menslik syn.

Die enigste „draer” van die menslike bestaan is die enkeling. Kuns moet dus die metode gebruik om die lied van die mensheid te sing volgens die voorbeeld van die enkeling. Dus: wat ons in betekenisvolle teater sien in die raamwerk van die prosenium, is die lot van die enkeling wat, as dit kuns moet wees, die eggo sal saamdra van die lot van die ganse mensdom. Hierdie enkeling kan moontlik 'n Afrikaner wees, maar die mate van sy grootheid hang nie af van in hoeverre hy Afrikaner is nie, maar in hoeverre hy mens is. Basies is daar min verskil tussen president Steyn in „Die Pluimsaad waai ver” en enige ander karakter in die wêreldliteratuur wat vir sy ideaal sterf.

Die teater se eerste en belangrikste medium om wat hy te sê

het, oor te dra, is die gesproke woord. Dis vanselfsprekend dat in die Afrikaanse teater hierdie hoogsbelangrike medium, naamlik die Afrikaanse gesproke woord, tot sy volle voordeel gebruik moet word. Dit is egter in die eerste plek die gebied van die dramaturg (of, as die werk oorspronklik in 'n ander taal geskryf is, van sy vertaler) en die akteurs. Die funksie van die regisseur is van 'n ander aard.

Die basiese werk van die regisseur is om die toneelstuk te „lees”. Jürgen Fehling, die vurige Duitse regisseur, sê: „... die belangrikste ding is dat ek 'n werk kan lees. Hy wat dit kan doen, is 'n groot regisseur. Ek glo dat ek reg hoor wanneer ek Barlach hoor. Ek moet uitvind wat Shakespeare bedoel! Ek moet uitvind wat Dürrenmatt bedoel!”

Dit spreek vanself dat 'n regisseur wat die regie van 'n Afrikaanse werk waarneem 'n redelike kennis van Afrikaans moet hê. Maar nog belangriker: dat hy in staat moet wees om „in te skakel” op iets *meer* as die woorde — iets soos 'n basiese simpatie met dit wat die dramaturg sê, hy moet tot 'n verstandhouding met die dramaturg se teks geraak waarin die woorde van die dramaturg slegs die beste uitdrukking van die basiese boodskap is wat hy, die regisseur, bekend wil maak. Slegs op hierdie manier kan hy die ander gedeelte van sy werk begin, naamlik om hierdie teks uit te druk deur middel van die verhoog met al sy hulpmiddels. 'n Her-skepping van die teks, hierdie keer nie met die pen nie, maar met die volle, heerlike instrument van die sprekende mens, die akteur, en die mindere media van uitdrukking wat die verhoog voorsien. Dit en dit alleen is die grond waarop 'n goeie produksie gebou kan word. Indien die regisseur (as die digter van die toneel) nou sy vaardigheid verbind met dié van die dramaturg (as die digter van die taal) vind ons die ideale toestand vir 'n gedenkwaardige opvoering.

Dit is vanselfsprekend dat die ideale regisseur vir die Afrikaanse teater Afrikaanssprekend sal wees terwyl hy ook die bogenoemde hoedanighede besit. Volgens my kennis bestaan sulkes egter nie in oorvloed nie. Waar mens deur omstandighede gedwing word om regisseurs te oorweeg wat nie voldoen aan beide vereistes nie, is dit nie meer as logies nie dat dit juis hierdie bekwaamheid as regisseur is wat die belangrikste is, en dat sy bevoegdheid in die taal 'n sekondêre oorweging is. Dit is bekend dat Zefirelli van die interessantste Engelse opvoerings van Shakespeare gelewer het ten spyte van die feit dat hy Italiaans is!

„Digters word gebore, nie gemaak nie”, is 'n ou waarheid. Geen opleiding sal ooit 'n kunstenaar voortbring nie; ten

beste 'n goeie ambagsman. Tegniek kan geleer word, verhoogkonde, stemproduksie, beligting, kostumering ens. ens., maar nie inspirasie nie — dit is die gawe van die gode, slegs aan enkele gegun. Laat ons dit as sodanig herken en versorg sodat dit ten volle kan ontluik — en nie reëls maak wat die groei daarvan belemmer nie. Veral in 'n land waar geïnspireerde akteurs ewe skaars is as geïnspireerde regisseurs!

Die verwydering van kompetisie bring nie kunstenaars voort nie — of het die verbod op toneelstukke 'n enkele Suid-Afrikaanse dramaturg voortgebring of selfs gehelp? Ware kunstenaarstalent sal te voorskyn kom en sal slaag; kompetisie sal dit slegs verskerp, die taatheid gee om te volhard. Die groot Afrikaanse regisseur sal kom wanneer die tyd ryp is.

Die teater, soos alle kuns, is die viering van een gemeenskaplike mensheid. Daar is geen rede waarom Afrikaanse teater nie ook groot teater sal wees nie — groot in 'n menslike, in 'n universele sin. Daar is geen rede waarom dit die besit moet bly van 'n klein groepie ingewydes nie. Laat dit die uitdaging en ook die hulp aanvaar van almal vir wie die teater iets beteken, en ek voorsien 'n groot toekoms. Dit het iets om aan die wêreld te bied — net soos dit veel kan assimileer.

*en jy dan onbekende seun
met wonde soos
ryp tamaties
of rose,
vir watter volk sterf jy?*

*boetebos-stingeltjie-sondetjies
- ek is boer se kind -
watter tol moet ek betaal?*

JEANNE GOOSEN

DIE DERDE OOG SIEN AMERIKA HIER BY ONS!

I

By die eerste lees van Die Derde Oog word 'n mens getref deur die Amerikaansheid daarvan. Amerikaanse woorde word gebruik: shopping centre, tycoon, Camp, honey, pop-art, blue jeans ens. Amerikaners word genoem: Benjamin Franklin, Edward G. Robinson, Joan Baez, J. P. Morgan, Jean Harlow, Liberace, Jane Mansfield, Clara Bow, Marilyn Monroe, Kim Novak e.a.; Amerikaanse danse word genoem: die watusi, locomotion, surf, slop, frug. Amerikaanse tydskrifte word genoem: Esquire, Ladies' Home Journal, Physique Pictorial, Strong Man. Die hele boek wemel van dinge wat 'n mens uit hierdie en ander tydskrifte vereenselwig met Amerikaanse instellings, Amerikaanse gebruike — met die „American way of life”.

Die D-diens, die F.B.I. en die C.I.A.

Die geheime D-diens in Die Derde Oog is dekadent. In Fred Cook se boek *The F.B.I. Nobody Knows*, is die „degenerate element” in Amerika se Federal Bureau of Investigation aan die kaak gestel. Ook Amerika se geheime Central Intelligence Agency word gereeld aangeval. Die C.I.A. was onlangs weer onder skoot omdat dit uitgelek het dat hy studente-organisasies finansier en inspan in sy wêreldwye inligtingsnetwerk. Die Derde Oog se Brigadier Ornassis E., hoof van die D-diens, sê op bl. 22: „. . . ons teenwoordigheid . . . maak hulle onrustig. Hulle voel dat ons bestaan nodig is, maar hulle beskou ons optrede as immoreel.” In die *Time Magazine* van 24/2/67 sê 'n ondersteuner van die C.I.A.: „When they say that this kind of work is immoral, what they are saying is that it is immoral to have anything to do with telling the President what the world is really like”. Die Brigadier sê ook: „Vir die polisieman en speurder word alles vergewe, maar die gemeenskap duld nie die sukses van die Diens nie”. 'n Personeellid van die C.I.A. sê in die *Time*-artikel: „The C.I.A. has become a dirty household word; it has become fashionable to knock it”. In 'n *Esquire*-artikel van Maart 1964 wys John V. Lindsay op die „ambiguity” van die C.I.A. „The C.I.A. is both witness and judge . . .” en hy vind dit jammer dat „. . . the C.I.A. was shaping policy”. Die D-diens wat kastig in diens van die gemeenskap staan, doen nie net verkenningwerk nie, maar vertolk en beoordeel self sy waarnemings en skryf vir die gemeenskap voor watter „beleid” gevolg moet word. Op die end is die Brigadier geklee soos 'n „bedryfsleier”

en het hy selfs „geestelike leiers” en wetenskaplikes in die holte van sy hand. (Hier het ons waarskynlik ’n sinspeling op die mag van georganiseerde arbeid — wat veral in Amerika ’n ontsaglike invloed uitoefen.)

Die D-diens en die Playboy-klubs

„The buzz of cocktail chatter and the clink of ice cubes shrink the vast room with its monumental fire place, panelled walls, beamed 22-ft. ceiling and two suits of mediaeval armour. Soft, round girls curl up with boy friends on couches beneath immense paintings by Franz Kline and Larry Rivers. The men are relaxed, confident, plainly well off. A scene straight out of Playboy magazine? Precisely” (Time Magazine 3/3/67). And out of Die Derde Oog! Die losie van die D-diens is baie soos Amerika se Playboy-klubs ingerig — net nog meer uitspattig — en die nooientjies van die Diens net sulke lekker „party girls” soos die Playboy Bunnies. „. . . hul borsies beur tergend bokant hul rokkies uit, hul boudjies roer onder styfpassende rokkies (daar’s „oulike” foto’s by die Playboy-artikel in die Time Magazine van 3/3/67) . . . hulle houdinkies en armpies gereed om een na die ander die jongmans van die Diens te ontvang wat langs hulle gaan lê.” Hugh Hefner, die brein agter die Playboy-organisasie „likes the young pouty type without complications of excessive intelligence”. Die Brigadier vereis „geen besondere kwalifikasie behalwe die klaarblyklike nie”. Hope de Goede, „volkome oorgegee aan die bekoring van die Diens”, word geboei deur „’n nuwe gedagte”, die gedagte wat Hefner jarelank en maand na maand formuleer het in sy rubriek Playboy Philosophy: „’n voller lewe, seks as ’n soort religie, ’n betekenisvolle diensbaarheid” (Die Derde Oog, bl. 36). Die beskrywing van die Brigadier (skraal met die gesig van ’n askeet) pas Hefner haarfyn. Die Brigadier slaap op ’n „driedubbelbed”; Hefner het ’n ronde bed wat 8½ vt. in deursnee is.

Neo-sekulêre orde

Op bl. 115 sê die „gewyde”, „bekeerde”, „verheerlikte”, „hervormde” eendstert wat die woorde „Jesus Saves” agter op sy leerbaadjie dra: „God is dood. Ons ken nie meer die Gewyde, Onskendbare nie”. Hy is „bekeer tot die Christelike neo-sekulêre God-was-daar-maar-God-is-dood” (bl. 109), waarskynlik deur dié teoloë van wie ons in die Time Magazine van 8/4/66 lees: „Even with Christianity . . . a small band of radical theologians has seriously argued that the churches must accept the fact of God’s death, and get along without Him . . . Princeton theologian Paul Ramsey observes that ours is the first attempt in recorded history to build a culture upon the premise that God is dead”. Die eendstert wat homself „oorgegee” het aan „die radikale Christelike etiek”, ’n gewone sedeleer sonder „misterie”, sê ook: „Christus sou die sekulari-

sasie van ons tyd begryp het . . . Hy is van hierdie wêreld . . . Sy taal is nie van engele en satans nie maar van behuising, stemreg en lewensruimte." Time Magazine sê i.v.m. hierdie „New Christianity" en „secular rebellion": „Protestant faith now means not intellectual acceptance of an ancient confession, but open commitment — perhaps best symbolized in the U.S. by the the civil rights movement — to eradicating the evil and inequality that beset the world". Die eendstert stel dit so: „Daar is niks behalwe ons aardse verpligtings en Christelike liefde vir alles en almal". „Some contemporary ministers and theologians . . . suggest that the church should stop using the word God for a while, since it is freighted with unfortunate meanings . . . By talking almost exclusively about Christ, the argument goes, the church would be preaching a spiritual hero whom even non-believers can admire". „Die sekulêre orde is die orde van die nuwe Jesus . . ." sê die eendstert. „I don't know whether I'll ever believe in God", het 'n Amerikaanse tiener gesê, „but Jesus is my kind of guy" (Time Magazine 8/4/66).

Motor-kunstenaars

Bee-Bee-Doo, die seksgodin wat in die shopping centre aanbid word, lê begrawe in Forest Hills „ . . . onder 'n eenvoudige swart grafsteen ontwerp deur Alan Marshall, die skepper van die Flaminco 7, die Raven en al daardie sportmotors waarvoor sy so lief was — 'n laaste huldeblyk in stoflike vorm aan iemand met 'n goddelike gestalte" (bl. 89). Lesers wat dit vreemd vind dat 'n ontwerper van die bakwerk van sportmotors as 'n „skepper"/kunstenaar/beeldhouer voorgestel word, kan gerus Tom Wolfe se artikel The Kandy-Kolored Tangerine Flake Streamline Baby lees. Dit het oorspronklik in Esquire verskyn en is later ingesluit in die boek met dieselfde titel. Die Alan Marshall van wie ons in Die Derde Oog lees, herinner sterk aan „complete artists" soos George Barris, Ed Roth en Dale Alexander wie se werkwinkels/garages in werklikheid „studios" is waar motors soos die Mysterion en Silhouette voortgebring word. Wolfe sê van Barris: „He's not building cars, he's creating forms . . . In his showroom . . . Barris has a corner practically papered with photographs of cars he has customized or handmade for Hollywood people: Jane Mansfield, Elvis Presley, Liberace . . ."

Lekker begrafnisse

In sy Death of a President skryf Manchester dat die begrafnisondernemer wat die lyk van Kennedy gekis het, tipies is van dié ondernemers wat in Evelyn Waugh se satire, The Loved One, gehekel word. Die kapel van Vernon Oneal in Dallas „ . . . had a wall to wall carpeted slumber room, piped religious music, a coffee bar for hungry loved ones, and a fleet of white hearses — white because the owner felt that death should never be depressing". In Die Derde Oog lees ons

van die lyk van Bee-Bee-Doo: „ . . . haar gesig skrilhelder geverf tot kunsmatige lewe deur Abercombie & Phiz, die vrolike Amerikaanse begrafnisondernemers.” Na Boris Gudenov se dood, word daar vir hom 'n begrafnispartytjie gehou wat deur die Brigadier gelei word, hoewel daar 'n hele paar biskoppe teenwoordig is. Nadat 'n ingeboude outomatiese orrel *It's the End of a Perfect Day* gespeel het, stel die Brigadier 'n heil-dronk in en ledig een kelkie na die ander. Hy lees nie uit die Bybel nie, maar „nuwe verse van die groot digter” (bl. 167), en lewer dan 'n toespraak. Die eendstert tokkel op sy kitaar en die tieners dans die watusi.

Gevaarlike kinders

Demosthenes en Hope de Goede se vier aangenome kinders is vernielsugtige klein monstertjies wat alles aftakel. In die shopping centre kyk Demosthenes „ . . . na die tieners . . . en na die ouers wat ter wille van hulle kinders alles veroor-loof”. In die fotobundel *America and the Americans*, skryf John Steinbeck onder die opskrif „*The Pursuit of Happiness*”: „In nothing are the Americans so strange and set apart from the rest of the world as in their attitudes toward the treatment of their children. In most Americans this is more than a symptom — it is a syndrome which often becomes trauma; and it is not surprising that even Americans are often frightened by their child-raising activities, and even more by the products. Indeed, in America paedotrophy has caused what amounts to a national sickness.” Hy wys verder op die „extreme permissiveness” van die ouers, die kinders se „reign of terror” en hul belangrikheid in die verbruikersmark: „Children dictate what foods are to be served, what clothes are worn . . .”

Tieners wat die toon aangee

Die *Esquire* van Julie 1965 vra: „Does to-day's teen-ager influence the adult world?” — en kom tot dieselfde gevolgtrekking as Thomas Wolfe wat sê: „ . . . all those teen-age styles of life have started an influence on the life of the whole country.” Die eendstert help die „verdwaalde” kaptein om in die middestad en by die shopping centre uit te kom, en gee hom later dié raad: „Jy moet tred hou met die lewe. Jy moet die ritme ken: die ritteltit van ons tyd”. Dan steek hy „sy dun, gespierde armpie deur die dikke van die kaptein en lei hom ongemerk na die deur van die shopping centre” (bl. 73) — sý wêreld in. Op bl. 85 lees ons: „Kaptein Demosthenes de Goede aanvaar sy lotsbestemming dat hy deur tieners begelei moet word en gaan saam met hulle . . .” Begelei beteken hier meer as vergesel; dis eerder lei in die musieksin: die toon aangee.

Die ritteltit-ritme van ons tyd

Op bl. 75 skryf Etienne Leroux van „die altyd aanwesige

musiek" in die shopping centre. In die Time Magazine van 21/5/66 lees ons: „The big beat is everywhere . . . It has become the international anthem of a new and restless generation, the pulse beat for new modes of dress, dance, language, art and morality . . . A surprisingly large segment of 20—40-year-olds are now facing up to the music and, what is more, liking it. Mostly the appeal is the relentless beat . . . Even evangelists have adapted to the new beat . . .” In sy artikel *The Fifth Beatle* skryf Wolfe van tieners met transistorradio's „plugged into their skulls”. Hulle wil altyd musiek in die agtergrond hê, en wanneer daar nuus of 'n advertensie uitgesaai word . . . „(then) they start turning the dial, looking for the atmosphere they lost”. In *Die Derde Oog* wag een van die shopping centre-karakters „vir die agtergrondmusiek om die gepaste stemming te bereik”. In die *Esquire* van Februarie 1967 lees ons in 'n artikel oor *The New American Woman* . . . „she almost always needs music playing”.

Geen privaatheid of behoefte daaraan nie

Die *Esquire* van Mei 1966 bied besonder interessante leesstof t.o.v. *Die Derde Oog*. (Op die voorblad is 'n slapende nooi. Haar oë is toe, maar op haar voorkop het sy 'n derde oog wat 'n mens wawydoop aanstaar.) 'n Subtitel by 'n artikel oor seksvoorligting lui: „Why is the American bedroom so crowded? Two people there should be enough.” In *Die Derde Oog* toon die karakters geen behoefte aan privaatheid nie. Elke keer as mnr. en mev. De Goede bed toe gaan om nie te slaap nie, hardloop hul kinders deur die kamer. Die *Transvaler* van 25 Februarie 1967 meld dat Jane Mansfield in 'n skeisaak betrokke is en dat haar kinders glo dikwels gesien het hoe sy owerspel pleeg met haar agent of iemand. Brigadier Ornassis E., 'n „skraal mannetjie”, slaap op 'n driedubbelbed. G'n wonder hy't „die gesig van 'n askeet wat al baie sonde gesien het” nie. Gudenov se seun is 'n regte klein „Peeping Tom” wat sy pa gereeld afloor. Gudinov se „heiligheid” is 'n „glaskamer” met 'n „glasdeur”. „On all levels of society, privacy has become a lost Eden . . . few really practise it” (*Time Essay* (22/4/66)).

Kunsmatige seksuele stimulasie

Arme Hope gooi prikkelmiddels in mans se drank. Die 1966-Januarie-uitgawe van *Cosmopolitan* bewapen sy leeresse met prikkelresepte: „New Cookie Cures for Frigidity”. Die Februarie-uitgawe bied „Six Immoral Chocolate Desserts” en spoor vrou tjies aan „to go gloriously, orgiastically all the way chocolate”.

Homoseksualisme

Al die mans in *Die Derde Oog* is verwyfd. Selfs Boerseun Demosthenes neem deel aan die inwydingsorgie saam met die

ander mans van die Diens, en kyk later met groot belangstelling na die fris kêrels in *Physique Pictorial* en *Strong Man*. Newsweek van 25/4/66 sê: „Most critics agree that homosexuality does permeate mass culture via the twilight zone of pop known as Camp”.

Die Kaptein as „superhero”

In Newsweek van 25/4/66 lees ons: „From the Bogart hero — visceral, ruthless, virile — evolved the current form of the pop movie, the James Bond superhero. It is the idea of the stylized person who is invincible and inviolate. He has no faults, no introspection, no self-realization.” Dis kaptein De Goede dié, „kampvegter” duisend wat deur die Brigadier gekies word om verkenningswerk te gaan doen „waar menige van ons bevrees is om te gaan”, magtige kaptein De Goede wat in die shopping centre ontpop as „pop”-held en deur ’n kudde tieners gevolg word. Weens sy Afrikaansheid (De Goede is op een vlak ’n karikatuur van ’n verstokte Afrikaner wat slegs op ’n plek soos Welgevonden-as-Afrikanerstan rus en vrede kan vind) verskil die kaptein tog in sekere opsigte van die moderne rolpretheld. Die „superhero” is ook „completely in the pop mainstream of anti-tradition, anti-authority. He lives for now and laughs at himself”. Die kaptein, daarenteen, dien die gemeenskap, gehoorsaam die owerheid, leef om eendag af te tree en het geen humorsin nie. Sy Afrikaansheid maak van hierdie (soos James Bond) Beretta-draende superheld wat ’n halwe bottel whisky drink terwyl hy skeer, ’n komiese figuur — en dit geld vir die hele boek. Waar die Amerikaansheid kruis met iets wat ons as tipies Afrikaans herken of aanvoel, daar geniet ons Die Derde Oog as satire.

’n Mens kan ook nog die mening waag dat Bee-Bee-Doo 99% Marilyn Monroe is; dat die brigadier op een vlak ’n pragtige kombinasie is van die ou-tydse wrede en gevreesde „gangster”-leier en die moderne „double agent”; dat die komersialisering van die huwelik — nog ’n verskynsel van die „gone”-wêreld — veral in California hoogty vier (lees *Love in America* — die *Saturday Evening Post* van 7/1/67); dat omtrent al die vroumense in Die Derde Oog ’n byekorfkapsel of soortgelyke haarstyl verkies — die „pop”-haarstyl van ’n paar jaar gelede, die haarstyl van tieners soos die Jersey-meisietjies met hul „exploding hair . . . bouffant heads, beehives and Passiac pompadours” wat New York se Peppermint Lounge beroemd gemaak het (lees *The Peppermint Lounge Revisited* van Tom Wolfe); dat die verslaafdheid aan „Purple Heart”-tablette heel eerste in Amerika kop uitgesteek het (vandag is dit LSD.); dat ’n mens in „Brand, tycoon, brand” ’n eggo hoor van die negerkreet tydens die 1965-onluste in Amerika: „Burn, baby, burn!”; dat die manier waarop De Goede sy vrou en kinders om die lewe bring, al donkiejare deur Hollywood gebruik word; dat winkels nog

net in Amerika deur die nag oop bly; dat „die dood van tradisie” nêrens so opvallend is as in Amerika nie (lees die Time Essay van 22/4/66: On Tradition, Or What Is Left Of It); dat die sake-tycoon Gudenov ook „a face in the crowd” geword het, verdwerg en verslaaf deur die omvang van sy sakebelange . . . soos Fred Cook sê van Amerika se groot geldmanne: „ . . . they have become submerged behind the facades of their innumerable corporations and foundations. This is a relatively new world — a world of infinite and impersonalized bigness in which the institution, not the man, sets the standards” (The Corrupted Land, bl. 13). Daar’s nog ander tipies Amerikaanse dinge, maar kom ons kies liever kortpad na die grootste Amerikaanse simbool in Die Derde Oog: die shopping centre.

Die shopping centre as „pop”-sentrum

Die shopping centre, die Gudenov-wêreld, verteenwoordig myns insiens die Amerikaanse „pop”-kultuur. „Pop” is nogal moeilik om te definieer. In Newsweek van 25/4/66 word die volgende leidrade gegee: „Pop is what’s happening” . . . „Pop is an affectionate way of referring to mass culture, the whole man-made environment” . . . „pop is happiness, it’s todayness; the feeling we can’t afford to wait for years for appreciation” . . . „pop-artists are anti-establishment, anti-tradition, anti-formal” . . . „Dadaism was a rebellion, an attempt to jolt by the use of commonplace objects — pop is the further commercialization of Dada” . . . pop artists are calling attention to the abstract quality of banal images” . . . „intellectuals still hate pop. Average people like it. It’s easier to understand” . . . „youth is recognised as the real aristocracy of pop” . . . „another sub-species of pop is the love of trivia” . . . Die „pop”-wêreld is ’n middelklas-met-geld-wêreld. In dié verband sê Gernrich, die ou wat die „no-bra-bra” uitgevind het: „ . . . haute couture was based on the tastes of aristocracy. Now all styles stem from the people, particularly the young”. Die „pop”-kultuur is in ’n groot mate ’n reklame-kultuur. „Instead of being a source of disgrace, to be commercial these days is to be fashionable.” (’n Teenstander van „pop”-kuns het daarna verwys as „Advertising art which advertises itself as art that hates advertising”.) Etienne Leroux bestee baie bladsye aan die shopping centre, want „pop” en alles wat dit inhou, maak ’n groot gedeelte van die „American dream” uit. „In five years pop has grown from a label for what appeared to be a minor phase in art history to a mass psyche. It has captivated the Great Society, thrived in its prosperity and exploited its restlessness.” Alles wat hier oor „pop” gesê word, tref ons in die shopping centre aan, alles behalwe die „happiness” wat hierbo genoem word. Origens is alles daar: van die reuse-foto’s van Bee-Bee-Doo („pop”-kuns is bekend vir

die „giant scale” daarvan) tot die onderbroke, vliegpapier en ander „trivia” wat op bl. 150 gelys word. Daar’s die uitbuiting en kommersialisering van alles. Daar’s die „intellectual”, die brigadier, wat eers vyandig staan teenoor die Gudenov-wêreld, maar uiteindelik ook daardeur ge-„captive” word en dan praat van „ons gewone („average’) mense”. Daar’s die „man-made environment”; die „restlessness”; die leidende rol wat tieners, veral die eendstert, speel. Ook in die shopping centre word die lewe „vereenvoudig” („easier” gemaak) — „sodat almal dit kan verstaan” (bl. 171). Die kuddekultuur is ’n kitskultuur.

In sy boek oor DADA kyk Hans Richter met ’n baie kritiese oog na „pop-art”, en in sy bespreking van die „intellectual and moral situation” waaruit en waarin hierdie nuwe kunsvorm tot stand gekom het, wys hy op dinge wat oor en oor in Die Derde Oog herhaal en beklemtoon word. Richter praat byvoorbeeld van „an empty existence”, van die „cultural pessimism that led to Pop Art, the surrender to nothingness . . . the readiness to accept nothingness” (bl. 213). „Daar is niks,” sê die eendstert op bl. 114. Ander karakters praat van „leegheid en niks”, vind dinge „betekenisloos”. Op bladsy 204 haal Richter psigiater Fraenkel aan: „. . . we have destroyed within ourselves the instinctive certainties of the animal world to which we belong (ek dink dis min of meer wat Leroux met „die dood van oerbelewenis” bedoel), while at the same time losing our sense of social coherence and tradition (in Die Derde Oog is almal eensaam, en op die end word gedrink op „die dood van tradisie”). „Nothing is left to tell man what he should do (die eendstert sê niks is reg of verkeerd nie), and soon when he no longer knows what he should like to do, he will be in a state of total confusion . . .” In die shopping centre tref ons ’n kaptein De Goede aan „wat in die chaos magteloos deel van die chaos bly.” Ons lees ook van „verwarring”, „sekulêre chaos”, „eksistensiële chaos”, ’n „onverstaanbare warboel.” Richter sê verder (op bl. 205): „This is not a rebellion, but the opposite: an adjustment to so-called popular taste . . . uncompromising revolt has been replaced by unconditional adjustment.” Die brigadier wat op bladsy 123 sê „Ons durf nie ons besef van heiligheid verloor nie”, „adjust” sy beleid en teen die end word almal „versoen” met die sekulêre waarheid wat o.a. daarop neerkom dat die heroïese nie meer bestaan nie. De Goede voel dit op bl. 116 só aan: „. . . dat volwaardigheid nie meer bestaan in ’n grootse offer vir ’n grootse saak nie, maar ’n deemoedige aanvaarding van geringe dinge, want alles is gering en niks is meer groot nie.” Richter sê ook: „. . . the stress on the moment and the momentary state of the self. In this there may be a new ‚aesthetics of the moment’ as expressed in all Neo-Dada’s manifestations, whether they are called Happenings, Neo-

Realism or Pop Art!" (bl. 212). 'n Mens kan ook praat van 'n etiek van die oomblik, of 'n „etiek van die situasie” soos Etienne Leroux dit op bl. 148 stel: „Alles word onmiddellik herlei tot die vergewensgesinde etiek van die situasie wat alles verklaarbaar en verskoonbaar maak . . .” „The traditional rules are giving way to ‚situation ethics’ — meaning that nothing is inherently right or wrong, but must be judged in context on the spur of the moment” (Time Essay, 22/4/66). Die eendstert sê: „Niks is reg of verkeerd nie behalwe in verhouding tot die situasie . . .” Op die end is die meisies gereed „om die mans op suiwer menslike grondslag te ontvang — seks as seks, liefde as liefde, waarheid as waarheid soos elkeen dit op daardie oomblik sien”. Die Time Essay sê verder: „This is particularly true among the young and many adults simply go along with what they feel they cannot change.” Op bladsy 138 lees ons van 'n „onontkombare patroon.” Die brigadier sê op bladsy 158: „Onthou moet word dat ontwrigting nie die skuld is van die enkeling nie, maar van die noodlot waaroor ons geen beheer het nie.” „Behind all this there is a loss of faith in any value outside the experience of the Self” (Richter, bl. 212). „Dis die mens wat tel,” sê die eendstert; die brigadier praat van 'n „dertiende taak wat elke mens alleen aandurf . . . net ter wille van homself” (bl. 159). „Pop”-skilder, Andy Warhol, het eenkeer gesê: „Some day everybody will probably be thinking alike . . .” Dis presies wat teen die end in Die Derde Oog gebeur.

Waarom beeld Etienne Leroux so 'n stuk Amerikaansheid uit en waarom plaas hy dit in Kaapstad? Hierdie vraag asook die vraag in hoeverre Die Derde Oog self 'n voorbeeld van „pop-art” is, word in die Augustus-aflewering behandel.

— Red.

SKYFIES

Toe my ou man nou die dag weer 'n keer jare lank al uitstel om 'n ordentlike portretlys in my werkskamer aan te bring, gaan koop ek die moderne hakie-op-'n-lappie om dit sommer teen die muur vas te plak. Die volgende vertalings wat op die kaartjie met „voorskrifte” verskyn, lyk my belowend as moderne poësie:

No hammer; nails, or screws.

Geen hamer, spykers of skruwe.

Die Stellenbosch-man kan minstens nie kla dat dit sommer schoon . . . nee sommer prosa is nie! Met die volgende stukkie egter, sal hy waarskynlik minder genoë neem. Dit klink so klouerig en sak ook al weer knieë se kant toe — 'n mens kan byna sweer dit moet 'n sestiger se vertaling wees. Dit lui so: „Voorskrifte: Gooi 'n paar druppels water by die gom en knieg dit deur. Laat dit kleuwerig word na sowat (3 min.) Druk styf vas op muur, deur, teël en sovoort vir 60 sek. Gebruik slegs na 24 uur of nadat dit deuglik droog is.” U sien: die vasdruk, teël, selfs 60 en sek(s) is daar! En die kaartjie het nog die vermetelheid om te meld dis „ideaal vir badkamer . . . en slaapkamer”! Gelukkig eindig dit darem „deuglik” om „poetic justice” uit te meet. Miskien moet die volk hierdie skrywer òf afwys, òf regsien! Mens behoort nie op sulke dun ys te skaats nie.

Die bg. aanhalings sal seker ook nie die paal haal as Terblanche Afrikanche nie. Maar dr. Hennie moet nou nie moed verloor nie. Met die Engelse taal gaan dit ook nie waffers nie. Siestog! 'n Termometer word soos volg beskrywe: „It being made with stainless 18.8 strongly bears against acidity, and Fluid-thermometer being processed with vinyl strongly bears against acid or alkali, further, it is capable to use for long time so that the paint of graduation is devised not so as to come off . . . It causes sometime cutting the graduation fluid to drop or shock the thermometer, however, if it is heated at temperature of about 50, it becomes as it was.”

Dié taalbrouery laat dink my mos aan heeltemal iets anders. Die arme fisiologie-studente wat nie Afrikaans mag praat nie maar Grieks en Latyn moet aanleer om al die biltonge name te gee. Nou wonder ek wat die arme ou Grieke en Romeine gedoen het. Hulle kon nie Afrikaans of Fanagalo toe vlug nie! Miskien ook die onverdoeselde moedertaal wat hulle sulke onverganklike beelde laat skep het. Die liggaam was vir hulle *natuurlike* skoonheid.

WURM het voorlopig by sy vierde segment afgesnoer geraak. Wat nou van die ongebore stert gaan word, weet jous alleen. En nou is party van die digters hulle enigste hoop op publikasie ontnem. Gelukkig is party daarmee ook hulle aanspraak op digterskap ontnem! Maar ek is nou so bietjie onder die Suide se invloed.

(Nie te vroeg treur nie. Griet-my-skat! Miskien weet jy nog nie hoe lyk die Wurm se papie nie. En papies het 'n gewoonte om motte of vlinders te word. Al broei daar ook net *Africana* uit, maar broei sal dit!) — Red.

Aat Kaptein het in sy bundel *Die Naakte Waarheid* 'n danseresse net in G-snaar geklee. Violsnaar! Nie 'n kontrabas-snaar nie! Dis die wat ek nou eers herstel van verbasing en verstomming oor sy on-ooglike verdoeming van *Die Derde Oog*. Miskien besit hy 'n vierde oog wat dinge raaksien waar 'n onskuldige ou lammetjie soos ek oop-oog by verbystap. Dit vat darem glo ook 'n kenner om dagga van kakiebos te onderskei! Ek het glads 'n slag die goed in my pronkbedding gekweek en gedink dis afrikanertjies! Tot buurman my kom waarsku het die mense dink ek kweek kommuniste. My gal uit geskrik! Skoon geelsug gekry. Toe dink party weer ek het geelpersneigings. Weer afrikanertjies plant? Ekke?

My buurvrou sê sy lees nie Afrikaans nie. Dis te droog. Die Afrikaanse skrywers ken nie die lewe nie. Sy lees nou net Engels! En darem die Afrikaanse Sondagblaaië.

Waar is al die pryse heen?
Dis nou die A.P.B.-prys en Staatsprys. Waarheen?
*(Joos weet alleen. Verdwyn of van naam verander. Die Engelse sorg darem
nog vir die Afrikaanse letterkunde. Die C.N.A.-prys gaan voort! — Red.)*

Vraag aan dr. P. C. Schoonees: Is ál die woorde in u woordeboeke dus nie vir gebruik van die letterkunde beskikbaar nie? En kan u nie 'n sekere Transvaalse oggendblad leer om u van reg te spel nie?

(Die beswaarmaker in Die Transvaler was inderdaad Schoonees. Die bedoelde dr. P. C. Schoonees is die skrywer van „Die Prosa van die Tweede Afrikaanse Beweging” wat beslis 'n veel moderner siening het as Schoonees! — Red.)

Verdere raad aan Gestremdes en On-digters:

*Kan ons nie meer verder gaan
vertaal ons maar 'n Engelse roman.
(Of weer die Don uit Spaans!)*

Suurknolle wat nie vir hulself kan lag en hulle medemensse se kwaad nie kan vergoelik nie moes nie tot hier gelees het nie!

Diensmaagdelik die uwe,
O U G R I E T J I E

WAARDEVOLLE MANUSKRIPVERSAMELING

Aan die Onderwyskollege, Heidelberg, bestaan daar 'n Junior-skrywerskring wat op gesette tye vergader om onder die dosentvoog se leiding hulle eie skryfpogings te bespreek. Minstens twee keer per jaar nooi hulle skrywers of uitgewers om met hulle oor die skryfkuns te gesels. Onder hulle inisiatief is daar reeds 'n aansienlike manuskripversameling opgebou wat later nog van veel waarde kan wees.

Hulle ontvang graag manuskripte van skrywers met die doel om dit te bewaar. Die manuskripte word deur die biblioteekpersoneel gebind, gekatalogiseer en in 'n spesiale kluis in die onderwyskollegebiblioteek bewaar. Op die oomblik is daar reeds 81 manuskripte en is daar nog 'n aantal beloftes uitstaande.

Van die kosbaarste manuskripte is o.a. dié van Rob. Antonissen, G. S. Nienaber, P. J. Nienaber, C. J. M. Nienaber, Gerhard Beukes, W. A. de Klerk, F. A. Venter, André P. Brink, Abel Coetzee, J. J. Brits, Johan Bekker, W. A. Hickey, A. G. le Roux, Ernst van Heerden, C. M. van den Heever, A. D. Keet, A. G. Visser, F. V. Lategan, S. V. Petersen, Minnie Postma, Adam Small, Coenie Rudolph, Vincent van der Westhuizen en talle ander. Onder die titels kan *Gelofieland* (F. A. Venter), *Jaar van die Vuuros* (W. A. de Klerk), *Die Vrees* (Gerhard Beukes), *Woestynsand dek die Spore* (C. M. van den Heever) genoem word.

Benewens die manuskripte word die skrywers se foto's, hul lys publikasies, die tydskrifte waarin die artikels verskyn het en die boeke, al die drukke, deur die vereniging aangekoop om die finale produk en latere bewerkings met die oorspronklike te vergelyk en sodoende uit skrywers se eiesoortige werkwyses te leer. Indien van die boeke voorgeskryf word, word met verloop van die skrywer of digter 'n fotostatiese afdruk van 'n bladsy of meer gemaak sodat die werklike manuskrip nie deur hantering beskadig kan word nie.

Hierdie versameling behoort later vir navorsingsdoeleindes van waarde te wees. *Alle bydraes sal besonder baie waardeer word, want kosbare materiaal wat andersins verlore kan raak, word nou veilig bewaar.*

J. A. DE CONING

Geagte Redakteur,

In die beeldende kuns is dit toelaatbaar vir 'n kunstenaar om met kleure en strepe te werk te gaan op 'n wyse wat vir meeste mense onverstaanbaar is en om dan daarop aanspraak te maak dat dié werk 'n bepaalde betekenis het. Die kleure en lyne wat die kunstenaar gebruik, mag wel geen objektiewe betekenis hê nie maar kan 'n subjektiewe betekenis hê. Dieselfde geld die gebruik van sekere klanke in die musiek.

So 'n mate van vryheid is egter nie moontlik in die letterkunde nie, omdat woorde 'n bepaalde objektiewe betekenis het en woordgebruik dus 'n sekere dissipline vereis. Hierdie dissipline is blykbaar te veel vir sommige moderne digters en aspirant-digters. In die jongste uitgawe van u tydskrif was helfte van die gedigte soos gewoonlik vir my heeltemal onverstaanbaar en die res slegs gedeeltelik. Kyk byvoorbeeld na die gedig „Hulde aan N. P. van Wyk Louw”, wat vir my voorkom as 'n betekenislose sameflansing van see en stasies en skepe en soutbitter water. Dit mag blote hardkoppigheid wees wat my laat weier om te glo dat ek 'n idioot is omdat ek hierdie en ander gedigte in u tydskrif glad nie verstaan nie. As die digter 'n verduideliking sou gee van die genoemde gedig, sou ons miskien kan vasstel wie dit is wat 'n besoek aan 'n psigiater behoort te bring.

U kan ook oorweeg om van die digters wat in u blad publiseer, te vereis dat elke gedig vergesel moet gaan van 'n verduideliking. Dié verduideliking kan miskien agter in die tydskrif verskyn. Sodat ons die saak as 'n soort blokkies-raaisel-oefening kan naspoor. Moontlik kan die proses lei tot 'n groot oplewing en belangstelling vir die digkuns.

Heel moontlik sal dit nog blyk dat baie moderne gedigte nie as letterkunde beskou moet word nie, maar as 'n soort moderne musiek. Die woord „musiek” is vleiend vir baie van die werke. Ek bedoel eintlik eksperimente met klanke wat geen algemeen aanvaarde betekenis het nie. Maar wel 'n sekere subjektiewe betekenis, soos die geluide wat babas maak.

Die saak het ook 'n finansiële sy. U blad word gesubsidieer deur die owerheid en dit sou iets vreesliks wees as dit sou blyk dat die belastingbetalers besig is om anargie in die letterkunde te subsidieer.

Hoogagting die uwe,

F. J. MARAIS.

Van der Stelstraat 48,
STELLENBOSCH.

As ons korrespondent net moeilikheid met die verstaan van poësie gehad het, kon ons 'n studie van „Die Duister Digter” of desnoods van Schoonees en Van Bruggen se „Inleiding tot die Letterkunde” aanbeveel het. 'n Leser egter wat „die helfte van die gedigte”, „soos gewoonlik”, „heeltemal onverstaanbaar”, „en die res slegs gedeeltelik” verstaanbaar vind en dan insinueer dat die blad „anargie in die letterkunde” sou bevorder via die belastingbetaler se beursie bly aan die blad minstens 'n *samehangende* verduideliking met bewyse verskuldig.

— Red.

BOEKE ONTVANG

AFRIKAANSE PERS-BOEKHANDEL, JOHANNESBURG

- Greene, Graham (vert. deur André P. Brink). *Die Eendster* R2.85
 v. d. Merwe, Cornelius: *Geboorte is Nodig* (digbundel) R1.95

HAUM, KAAPSTAD

- Stenvert, Menno; Venter, P. A. de Waal; Botes, D. P. M.: *Klawer*
 (digbundel) R2.35

HUMAN & ROUSSEAU, KAAPSTAD

- Brink, André P.: Die mooiste verhale uit *Die Arabiese Nagte* (in
 Afrikaans oorvertel deur) R3.75
 Rabie, Jan: *Waar jy Sterwe* (Boiandia 3) R2.50
 Zimnik, Reiner: *Die Trommelaars vir 'n bever tyd* (vert. Anna C.
 Human) R1.50

BLOKBOEKE

- Coetzee, A. J. (behandel deur): *Die Toiings-trilogie* 65c

KOEBERG-UITGEWERS (EDMS.) BPK.

- Visser, A. J. J.: *Lig en Donker* (digbundel) R1.50
 Visser, A. J. J. (versamel deur): *Só Klink Afrikaans* R1.05

NASIONALE BOEKHANDEL, KAAPSTAD

- Grové, Henriette: *Jaarringe*. ('n Bundel kortverhale. Bekroon met die
 C.N.A.-prys, 1966) R1.80
 van Zyl, Kobus: *Want ons is van Gisier* R1.80

NASOU BEPERK

- Antonissen, Rob.: *Spinsberaad*. (Kroniek van die Afrikaanse Lettere
 1961—1965) R2.95

VOORTREKKERPERS, JOHANNESBURG

- Dirks, Cor.: *Rooi Oog Geel Oog* R1.50
 Kotzé, Hendrik: *Die Skat van die Mimmies* R1.35

UIT NEDERLAND

- van Damme, Lieve: *Reizen en Rosen*. (De Bladen voor de Poëzie,
 Kapucijnenvest 4, Lier.)
*Tweede Colloquium van hoogleraren en lectoren in de nederlandistiek
 aan buitenlandse universiteiten Brussel 1964 ('s — Gravenhage 1966)*

RUILNOMMERS ONTVANG

- De nieuwe taalgids*, Jr. 60, nr. 1.
 M67. (Krant voor jongmensen.)

HARM OOST

Soos dikwels die geval is met 'n jong man wat eensaam en alleen uit die vreemde na Suid-Afrika kom, weet ons van die jeug en jongelingsjare van Harm Oost nie veel nie. Wat ons wel weet, is dat hy op 'n boerdery in Groningen grootgeword het en dat sy ouers nie ryk nie maar bemiddelde mense was. Oor die aard van sy huislike opvoeding is ook nie veel bekend nie. Uit 'n enkele brief wat uit sy jeugjare bewaar gebly het, kom 'n mens tot die gevolgtrekking dat hy 'n goeie skoolopleiding ontvang het en daarna op betreklike jeugdige leeftyd reeds onderwys gegee het. Gebore op 21 Julie 1877 het hy op 18-jarige leeftyd, aan die begin van 1896, reeds voor 'n klas gestaan.

Volgens die getuienis van die enkele brief moet 'n mens tot die oortuiging kom dat hoewel die band tussen ouers en seun baie intiem en opreg was, die huislike opvoeding nie baie godsdienstig was nie. In die brief wat hy op 17 November 1896 aan sy ouers geskryf het, spreek hy sy blydschap uit oor sy moeder se besluit om geloofsbelydenis af te lê. Maar dan voeg hy daar baie openhartig aan toe „Ik heb nog bij lange na de vrijmoedigheid niet, ook belijdenis af te leggen. Ik vrees soms dat het nooit zoover zal komen doch om uwent- en om myns zelfs wille hoop ik dat dit niet het geval mag zyn. Niet dat ik soms geen geloofshoop heb, doch die oogenblikken zyn weinige. In den regel antwoord ik, wanneer ik my afvraag: „zoudt gij thans in den Hemel komen, zoo gij voor Gods troon word geroepen?“ met een beslist „neen!“

Dat die jong Oost op daardie stadium van sy lewe na vastigheid gesoek het, lei geen twyfel nie. Die vastigheid wat hy graag wou hê, het ontbreek en met 'n uitgesprokenheid wat kenmerkend van sy hele lewe gebly het, het hy op die jeugdige ouderdom reeds uitdrukking daaraan gegee. „Dit is nu wel zeer sterk“, gaan hy met sy ontboeseming voort, „doch er doekjes om winden kan ik niet, en u met fraaie woorden blinddoeken wil ik niet. Ziedaar geliefde ouders mijnen tegenwoordigen toestand. Zoo hij niet verandert, ga ik voor eeuwig verloren. Vraagt gij mij of ik daaraan een einde wilde hebben? Zeer graag antwoord ik U. En of ik bid? Soms veel; soms weinig of nooit, dan wanneer mijn plicht het voorschrijft. Vraagt gij of ik berouw over mijne zonden heb? Soms, ja dan zijn zij mij tot last; meestal echter ga ik er met gevleugelde voeten overheen.“ Op hierdie ouderdom was daar ook 'n duidelike element van onverskilligheid in sy lewe te merk. Op die versekering van sy ouers „dat Gij veel voor my bid“, antwoord hy „het gebed des gelovigen vermag veel“ zegt de Schrift. Of het mij zal kunnen helpen? Ik twyfel er aan.“

Klaarblyklik was hy van die begin af nie baie gelukkig met sy betrekking as onderwyser in Holland nie. Of dit daaraan moet toegeskryf word, weet 'n mens nie, maar in die loop van 1897 het hy besluit om hom in Suid-Afrika te kom vestig. Ook hierdie besluit openbaar 'n mate van onrustige onsekerheid in sy lewe. Op 28 September 1897, die dag nadat hy in Kaapstad voet aan wal gesit het, skryf hy aan sy ouers dat hy die volgende dag na Johannesburg vertrek waarna dit klaarblyklik sy bedoeling was om na Pretoria te gaan. Op die vraag wat hy daarna gaan doen, antwoord hy net met 'n vraageteken.

Sy eerste indrukke van Kaapstad was gunstig. Alles was vir hom pragtig maar tegelyk ook baie vreemd wat waarskynlik in die eerste plek toegeskryf moes word aan die mengselbevolking wat hy daar aangetref het: „— witmenschen, kaffers, hottentotten, nègers — 't krioelt alles door elkaar“. Dat hy op hierdie stadium min of meer platsak was, kan 'n mens aflei uit die mededeling aan sy ouers. „k Heb gelukkig nog 8 gld. uitgespaard met 't geven van fooien, omdat ik heel stil van de boot ben gegaan.“

Blykbaar het dit hom nie moeilik geval om in Transvaal 'n heenkome te

vind nie. In die loop van Oktober 1897 is hy aangestel op Loopspruit, 'n plekkie ongeveer drie uur te perd van die stasie Elandsrivier, Poskantoor Elim, in daardie dae nog in die distrik Pretoria waar hy vir elf kinders tussen die ouderdom van 6 en 18 jaar onderwys moes gee. Sy vergoeding sou R20.00 per maand wees met vry losies en inwoning. Dat hy bereid was om onder beslis ongunstiger omstandighede as wat in Holland die geval sou wees, weer onderwys te gee, laat 'n mens vermoed dat hy om 'n ander rede as ontevredenheid met die onderwys, Holland verlaat het.

Uit die gereelde briewe wat hy van Loopspruit af aan sy ouers geskryf het, kom 'n mens tot die gevolgtrekking dat die jong Oost hom baie gou by sy nuwe omgewing aangepas het en ondanks die groot verskil in kulturele agtergrond, hy en die eenvoudige maar opregte boeremense van daardie omgewing, mekaar maklik oor en weer aanvaar het. Op 29 November 1897 skryf hy aan sy moeder dat hy baie gelukkig is en dat hy nog glad nie na Holland terug verlang nie. Met die plaaslewe soos hy dit daar aangetref het, kon hy hom maklik vereenselwig en in al die bedrywighede van daardie omgewing het hy lewendig belang gestel. Terselfdertyd het hy hom weer in studie verdiep en hom vir die hoogste klas onderwyser bekwaam — 'n onderskeiding wat hy gehoop het om na drie jaar te behaal. Sy verblyf op Loopspruit was egter nie van besonder lange duur nie omdat hy in Julie 1899 'n betrekking op Louis Trichardt aanvaar het, klaarblyklik met bevordering omdat hy daar „een groote school zal krijgen”.

Sy verblyf op Louis Trichardt was ook maar van 'n korte duur omdat die Tweede Vryheidsoorlog nog dieselfde jaar uitbreek het en Harm Oost — toe reeds getroud en die vader van twee kinders — dadelik by die Boeremagte aangesluit het. By welke kommando hy ingedeel was, is nie duidelik nie want vroeg in 1900 word hy te Boshof gevange geneem, voor 'n Britse krygshof gedaag en omdat hy agter die Britse linies met dinamiet gewerk het, ter dood veroordeel. Die tussenkoms van genl. Methuen het sy teregstelling voorkom waarna hy in April 1900 aan boord van die *Bavarian* na St. Helena verban is. Hy slaag egter daarin om hom nog tydens die oorlog op 'n Britse skip te versteek en van die eiland te ontsnap.

Na afloop van die oorlog het hy hom 'n tydlang in Kaapstad bevind waar aan hom 'n betrekking in die Onderwysdepartement aangebied is. Op hierdie stadium het hy hom egter meer tot die sakewêreld aangetrokke gevoel en het hy en 'n vriend 'n winkeltjie in Langstraat 94, Kaapstad besit. Blykbaar moes dit met die onderneming goed gegaan het omdat hy aan die end van 1903 sy vrou en twee kinders op besoek na Holland gestuur het om met sy ouers kennis te maak.

Om een of ander rede was sy sakeloopbaan in Kaapstad ook van korte duur. In die loop van 1904 is hy terug na Transvaal waar hy 'n aanstelling op die redaksie van *De Volksstem* in Pretoria aanvaar het. Presies wanneer dit gebeur het, kan ook nie met sekerheid vasgestel word nie maar dit moes voor 28 Augustus 1904 gewees het want toe hy op daardie datum 'n brief aan sy ouers skryf, doen hy dit uit Pretoria en gebruik hy daarvoor 'n briefhoof van *De Volksstem*. Volgens 'n mededeling wat hyself gemaak het, was hy van die begin af ná dr. F. V. Engelenburg, die hoofredakteur, en dr. G. S. Preller, die sub-redakteur, derde in bevel op *De Volksstem*-redaksie. Blykbaar het dit met hom goed gegaan en het hy goed ingepas in die joernalistieke wêreld want hoewel hy in 'n brief van 4 Desember 1904 teenoor sy moeder kla oor die groot koste verbonde aan die bevalling en siekte van sy vrou, was hy vol moed omdat sy salaris by die koerant met 30 gulde per maand verhoog is.

Vanaf 1908 het Oost 'n selfstandige byvoegsel tot *De Volksstem* bekend as *De Boer* behartig en daarmee toegang gekry tot die Transvaalse plattelandse bevolking. Die verhouding tussen die moederblad en die byvoegsel was van die begin af enigszins eienaardig want hoewel die byvoegsel vir die boerende deel van die bevolking bedoel was en daarom uit die aard van die saak landbou-belange sou behartig en probeer bevorder, is daarin ook allerlei politieke aangeleenthede behandel en daaroor kommentaar gelewer. Belangrikste van alles was dat die kommentaar van die moederblad en van die byvoegsel heel dikwels in verskillende rigtings opgegaan het. Terwyl *De Volksstem* die

Botha-rigting voorgestaan het, het *De Boer* onder invloed van Oost wat sedert 1907 'n Hertzog-volgeling geword het, altyd sterker genl. Hertzog se rigting verdedig.

Aanvanklik was die verskil in benadering nie opvallend nie. Trouens, tot 1910 was dit nog goed moontlik om die standpunte van genl. Botha en van genl. Hertzog met mekaar te versoen maar toe na Unifikasie, met Botha en Hertzog in dieselfde kabinet, laasgenoemde 'n beleid voorgestaan het wat nie met genl. Botha se konsiliasiebeleid vereenselwig kon word nie, was dit duidelik dat die selfstandige rigting van *De Boer* weldra onder verdenking sou kom. Dit het dan ook inderdaad in 1911 gebeur toe Harm Oost teen die einde van die jaar voor die keuse gestel is om of die Volksstembeleid te onderskryf en dit ook in *De Boer* tot uitdrukking te bring of anders 'n ander heenkome te soek.

Dit was tiperend van Oost dat hy op byna koppige wyse sy oortuiging gevolg en onverskillig wat die toekoms mag oplewer die redaksie van *De Volksstem* verlaat het. Teen hierdie tyd het Harm Oost reeds die aandag van die nasionaalvoelende Transvalers op hom getrek en het hy nie heeltemal alleen gestaan nie. 'n Groepie vriende het hom aangemoedig om sy eie blad te begin waarin die beleid wat hy tot aan die end van 1911 in *De Boer* verkondig het, voortgesit sou word. Geld, so absoluut onontbeerlik om 'n onderneming van die aard suksesvol te loods, was daar nie maar aan gesedrif het dit nie ontbreek nie. Oubaas Verbeek, eienaar van die Atlas-drukkery in Bloedstraat, was bereid om onder uiters billike terme as drukker van die nuwe koerant op te tree en met £100 aan geleende geld het *De Week* vanaf 13 Februarie 1912 as die eerste uitgesproke nasionale koerant in Transvaal verskyn.

Die verskyning van *De Week* het nie onopgemerk verbygegaan nie. In die kring van sy eie ondersteuners was daar groot gesedrif maar aan die kant van die gevestigde politieke belange kon van die eerste dag af 'n bitsigheid opgemerk word wat vir sy toekoms niks goeds voorspel het nie. Op elke moontlike manier is probeer om struikelblokke in die weg van sy ontwikkeling te lê en op 6 November 1913 het *De Week* tot 'n skielike einde gekom as 'n gevolg van 'n hofspraak wat teen Harm Oost aan die gang gesit is oor 'n tegniese punt van eiendomsreg. „Die hof het teen my gegaan: ek was bankrot en *De Week* dood,” was Oost se persoonlike kommentaar. Die oorwinning van sy vyande was egter van 'n baie tydelike aard. Belangstellendes het gou hulp aangebied en met die daadwerklike steun van Piet Grobler en Tielman Roos is nog dieselfde week deur oubaas Verbeek 'n nuwe koerant, *Het Volk*, gedruk en aan die lesers van *De Week* beskikbaar gestel. Die nuwe koerant is deur 'n soort maatskappy ondersteun en Oost is teen 'n salaris in diens geneem. Met die koerant het dit van die begin af goed gegaan, soveel selfs dat die redaksie weldra 'n eie kantoor in Marksgebou op Kerkplein kon bekostig.

Terwyl Oost met sy eie nasionale koerante doenig was, is dit logies dat hy betrek sou word by die nasionale politieke aksie wat in die dae besig was om vorm aan te neem. Die eerste duidelike optrede in die verband het gevolg op die uitsetting van genl. Hertzog uit die kabinet van genl. Botha toe op 20 Desember 1912 'n protesvergadering deur 'n groot en gesedriftige skare rondom 'n strooimied op Prinsepark oorkant die ou begraafplaas in Kerkstraat gehou is. Genl. De Wet het spesiaal uit die Vrystaat die vergadering kom bywoon en het by die geleentheid die opmerking gemaak dat hy liewers saam met sy volk op 'n mishoop staan as om met vreemdes in paleise te verkeer. 'n Uitvloeisel van hierdie protes-aksie was dat onder voorsitterskap van Tielman Roos 'n organisasie in die lewe geroep is om die beleid van genl. Hertzog te bevorder. Oost is gekies as een van die sewe lede wat op die komitee gediaan het en kan in sekere sin beskou word as 'n stigterslid van die Nasionale Party. Die vergadering was met die oog op Harm Oost se verdere loopbaan onmiddellik daarna ook nog van belang omdat hy by die geleentheid met genl. De Wet kennis gemaak het en daar 'n baie duidelike verstandhouding tussen hulle ontstaan het. Hy moes hom besonder tot die stoere Boeregeneraal aangesig gevoel het en daarom gedurende die maande wat die uitbreek van

die rebellie voorafgegaan het, baie naby aan hom gestaan het. Dit verbaas dus nie dat toe die rebellie uitbreek het, Harm Oost met geweer in die hand aan die gewapende opstand deelgeneem het.

Oor hierdie episode uit sy lewe het Harm Oost by 'n geleentheid vertel van 'n gesprek wat hy met genl. De Wet onmiddellik voor die uitbreek van die rebellie gevoer het. Die generaal was per trein terug op pad na die Vrystaat na 'n vlugtige besoek aan Pretoria. Harm Oost was sy reisgenoot en onderweg na hulle bestemming het die generaal hom breedvoerig ingelig oor sy planne en sy voorgename wyse van optrede. Nadat die besonderhede van die saak noukeurig uitgepluis is, het die twee mekaar se hand gedruk waarop Oost sou gesê het: „Generaal waar jy oorwin, sal ek oorwin en waar jy sterf, sal ek sterf.” Voordat hulle uitmekaar gegaan het, is finaal gereël waar en wanneer hulle mekaar in die Vrystaat sou ontmoet. Op die afgesproke dag was Oost by genl. De Wet op sy plaas „en so het dit gebeur dat ons twee saam, en net ons twee, naderhand van sy plaas afgery het om met die opstand te begin.”

Sy belofte aan genl. De Wet, het Harm Oost gestand gedoen selfs onder die moeilikste dae van die rebellie. Na die slag van Mushroom Valley toe die rebelle uitmekaar gejaag is en met 'n groot omsingelingsbeweging 'n begin gemaak is om die rebelle op te ruim, het genl. Hertzog en Colin Steyn baie gedoen om deur bemiddeling van pres. Steyn die rebellie te beëindig. Dit was onder hierdie troostelose omstandighede wat Colin Steyn eendag waar 'n paar verstrooide rebelle onder 'n bokseil teen 'n lastige motreëntjie geskuil het, 'n ernstige gesprek met Harm Oost gevoer het en hom probeer oorhaal het om nie met die opstand voort te gaan nie. Nadat Colin Steyn aan hom verduidelik het dat die rebellie reeds misluk het en wat die gevolge sal wees as hy met sy koppige verset voortgaan, het Oost aan hom geantwoord „dat hierdie posisie aan my bekend is, dat ek begryp wat die gevolge gaan wees, en dat ek bereid is om die lot te ondergaan wat aan 'n rebel toegemeet word as hy verloor.” Colin Steyn het nog met hom gesels, hom gemaan om aan sy vrou en kinders te dink en hom selfs meegedeel dat dit ook genl. Hertzog se wens is dat hy hom aan die rebellie moet onttrek. Doen hy dit, wag daar vir hom 'n aanstelling omdat genl. Hertzog hom wou gebruik as redakteur van *De Vriend des Volks*. Harm Oost het geluister maar van toegee was daar geen sprake nie. Selfs die moeilike omstandighede wat sy vrou en kinders beleef het en wat „sekerlik nou al heeltal geruïneer is en gebrek ly”, kon hom nie tot ander insigte beweeg nie. Hy het teenoor Colin Steyn herhaal dat hy heeltal vrywillig sy woord aan genl. De Wet gegee het. „Ek moet kies, of ek moet 'n verraaiër word, of ek moet my eie lewe en ook my vrou en kinders prys gee. Onder die omstandighede is daar maar net een koers wat ek as eerlike man kan volg en dit is dat ek tot die end toe by genl. De Wet sal bly soos ek hom belowe het.”

Die houding wat Harm Oost hier ingeneem het, sal waarskynlik verskillend beoordeel word. Sy houding het egter 'n faset van sy karakter en persoonlikheid tot openbaring gebring waarvoor 'n mens waardering moet hê. Sy eerbaarheid en sy getrouheid en loyaliteit teenoor mense wat hy as strydmaakkers aanvaar het, was dwarsdeur sy lewe een van sy opvallendste kenmerke.

Vir sy deelname aan die rebellie is Harm Oost tot 18 maande gevangenisstraf gevonnis. Hy is eers in die tronk op Bloemfontein aangehou maar daarna op eie versoek oorgeplaas na die tronk op Pretoria.

Terwyl Harm Oost sy vonnis uitgedien het, het die Transvaalse nasionaliste op 'n behoorlike wyse hulle kragte saamgesnoer en kon op 'n baie stewige grondslag met 'n nuwe nasionale koerant *Ons Vaderland* 'n begin gemaak word. Oubaas Verbeek was nog steeds die drukker terwyl Jan Kamp as redakteur opgetree het. Dr. J. Grosskopf was tweede in bevel. Met die vertrek kort daarna van Kamp na Potchefstroom, het Grosskopf alleen in Bloedstraat oorgebly en na sy ontslag uit die tronk, het Harm Oost onmiddellik by die redaksie aangesluit en met dr. Grosskopf saamgewerk. Toe dr. Grosskopf 'n professoraat aanvaar het, het Harm Oost alleen agtergebly en in die moeilike eerste jare *Ons Vaderland* behoorlik gevestig. Soos met sy vorige kocerantondernemings was geld die grootste struikelblok. Dikwels, so vertel hy in later

jare, was daar nie altyd die kontant beskikbaar om drukkerspapier mee te koop nie. Gelukkig het daar in die dae 'n goeie verstandhouding met sy kollegas op die redaksie van *Die Volkstem* bestaan en het dit dikwels gebeur dat uit die voorraad van laasgenoemde koerant 'n hoeveelheid papier aan *Ons Vaderland* beskikbaar gestel is. Harm Oost het aan die redaksie van *Ons Vaderland* tot in 1925 verbonde gebly toe sy plek deur dr. G. S. Preller ingeneem is.

Ook as redakteur van *Ons Vaderland* het hy op sy kenmerkende onverstrokke wyse voortgegaan om 'n standpunt te stel en hom nie daaroor bekommer as hy in die proses op ander se tone getrap het nie. Dikwels het sy reguit manier van dinge doen vir homself verleentheid geskep en as 'n gevolg van een so 'n insident het hy byna vir die derde keer in sy lewe in die tronk beland. Dit was tydens die staking van 1922 toe hy 'n aantal artikels in sy koerant laat verskyn het wat strydig was met die destydse regering se spesiale regulasies. Hy is daarvoor voor die hof gedaag en gevonnis tot 'n boete van R40.00 of 14 dae gevangenisstraf. Op kenmerkende wyse het sy hardkoppigheid weer oor hom die oorhand gekry en het hy geweier om die boete te betaal. Sonder sy medewete het sy vriend adv. Tielman Roos die boete in sy naam gaan betaal en is hy die ongerief van twee weke in die gevangenis gespaar.

Harm Oost se joernalistieke bedrywighede moes hom onvermydelik by die landspolitiek betrek het. Die koerante waarvan hy sedert 1912 die hoofredakteur was, het hulle sonder uitsondering elkeen aan die kant van 'n bepaalde politieke opvatting geskaar. As hoofredakteur was dit sy taak om die beleid van die party wat sy koerant verteenwoordig, baie duidelik te stel en aktief te probeer bevorder. Dit was eintlik voor die hand liggend dat hy op die duur ook in die party-organisasie betrokke sou raak en mettertyd self politieke ambisies sou ontwikkel. Sedert die beroemde „mishoop-vergadering” van Desember 1912, was hy met die moontlike uitsondering van die 18 maande toe hy as politieke oortreder in die tronk opgesluit is, altyd op een of ander wyse aktief by die organisasie van die Nasionale Party betrokke. In sy politieke lewe was dit veral genl. Hertzog en daarna mnr. Havenga wat vrywel algeheel beslag op sy lojaliteit gelê het.

Sy deelname aan die organisasie van die Nasionale Party het betreklik vroeg reeds by hom die begeerte laat ontstaan om self tot die politiek toe te tree en daarvan 'n loopbaan te maak. In 1919 het hy die geleentheid gekry toe hy gekies is as die lid van Pretoria-distrik in die Transvaalse Provinsiale Raad. Hierdie kiesafdeling het hy ononderbroke tot 1943 bly verteenwoordig — vir die eerste vier en 'n half jaar as Provinsiale Raadslid en daarna as Volksraads-lid. In 1943 het hy as verteenwoordiger van die Afrikaner Party die setel in 'n driehoekige geveg aan die kandidaat van die Verenigde Party — mnr. B. J. Prinsloo — moes afstaan. Met die verkiesing van 1948 het hy die setel as 'n gevolg van 'n politieke verstandhouding tussen die Nasionale Party en die Afrikaner Party, herower. In Maart 1953 het hy as Volksraadslid uitgetree maar daarmee nie sy politieke belangstelling beëindig nie.

As Volksraadslid het hy 'n vrugbare loopbaan gehad en 'n veelsydige belangstelling openbaar. Hy het met geesdrif en — weer eens kenmerkend — soms met heftigheid aan debatte deelgeneem. In die 1928-sitting van die Volksraad het hy hom in beginsel sterk uitgespreek teen vrouestemreg en daarvoor die dank en waardering van sy kiesafdeling en veral van die vroue in sy kiesafdeling ingeoes. In 1931 het hy 'n sterk pleidooi gelewer vir die vestiging van 'n Suid-Afrikaanse Petroleum-industrie en die saak op 'n baie beredeneerde wyse voorgedra. In 1949 weer het hy hom sterk uitgespreek ten gunste van 'n voorstel dat die Suid-Afrikaanse Spoorweë deur 'n Nutsmaatskappy oorgeneem en ontwikkel moes word. Maar dit was veral besproeiingsaangeleenthede waarin hy belang gestel en waarvoor hy hom beywer het. As praktiese boer en kenner van sy land se klimaatomstandighede, het hy baie vroeg reeds besef dat die land se beperkte watervoorrade bewaar en so doeltreffend moontlik aangewend moes word. In die verband het hy hom o.a. daarvoor beywer dat ondersoek ingestel word na die moontlikheid om grondbone onder besproeiingsomstandighede langs die Elands-, Moses- en Olifantsrivier in die distrik Pretoria te verbou. Toe daar sprake was om die Hereford-Besproeiingskema aan die Olifantsrivier te ontwikkel, het niemand die gedagte met groter geesdrif onder-

steun as juis die Volksraadslid vir Pretoria-distrik nie. In 1931 het hy hom sterk beywer vir die Rust der Winter-besproeiingskema; in 1934 het hy dieselfde ywer aan die dag gelê vir 'n besproeiingskema aan die Pienaarsrivier terwyl hy twee jaar later weer opgetree het as een van die groot ondersteuners van die Loskop-besproeiingskema.

Hy was ook deurgaans 'n groot yweraar vir die Afrikaanse taal en kultuur en het vanuit sy sitplek in die Volksraad dikwels 'n suiwer klank laat hoor en 'n sterk en positiewe standpunt ingeneem. Een van die sake waarvoor hy hom in die verband veral sterk beywer het was dat 10 Oktober, die geboortedag van staatspresident Paul Kruger, tot 'n openbare vakansiedag verklaar moes word. Sy ywer om in belang van die Afrikaanse kultuur op te tree, het hom egter by minstens een geleentheid 'n standpunt laat inneem wat nie algemeen waarderend gevind het nie. Dit was gedurende die maande wat die uitbreek van die Tweede Wêreldoorlog voorafgegaan het en die naderende stryd 'n byna voelbare spanning veroorsaak het, dat Harm Oost tendense by die Afrikaanse jeug opgemerk het waarmee hy hom nie kon vereenselwig nie en waaroor hy gevolglik ook nie kon swyg nie. Volledigheidshalwe moet hieraan toegevoeg word dat die jare na samesmelting gekenmerk is deur 'n sterk nasionale oplewing en dat veral die studerende jeug hieraan uitdrukking gegee het. Die eertydse Nasionale Volksraadslede wat „gesmelt” het, se handelwyse is onvoorwaardelik veroordeel terwyl van hulle kant die ywer van die studente teruggevoer is na en verbind is aan vreemde ideologieë wat slegs met kwaai gevolg in Suid-Afrika gedooë kon word.

Dit was onder hierdie omstandighede dat Harm Oost op 12 Junie 1939 in die Volksraad beweer het „dat die gees van gasvryheid en respek nie betoon word deur studente van die Pretoriase Universiteit nie . . . daar heers 'n gees wat nie gesond is nie . . . 'n gees van nasionaal-sosialisme, 'n Nazi-gees.” Sonder om name te noem, het hy in sy toespraak duidelik daarop gesinspeel dat 'n paar professore die studente in die buitensporighede voorgaan en aanpor. Hierdie was 'n soort van optrede wat vir studente — oortuig dat hulle nooit kan verloor nie — 'n heerlike uitdaging ingehou het. Aan die gewraakte opmerking is soos 'n mens kan verwag, groot prominensie in die pers verleë waarop die studente aan mnr. Oost 'n telegram gestuur het waarin hy vriendelik uitgenooi word „om op 22 Junie u bewerings aangaande ons universiteit in die Volksraad gedoen voor die studentemassa gestand te doen. U persoonlike veiligheid,” so word byna skertsend aan die uitnodiging toegevoeg, „word gewaarborg.”

Die hele aangeleentheid was 'n insident van verbygaande aard maar tog word dit hier vermeld omdat daardeur 'n ander aspek van Harm Oost se geaardheid en temperament na vore gebring word. Hy kon die byna uitdagende uitnodiging van die studente stilweg geïgnoreer het of selfs smalend daarop gereageer het. Hy het dit egter nie gedoen nie en die uitnodiging dieselfde dag beleefd aanvaar en die studente meegeedeel dat hy in die Arcadia Hotel sal tuisgaan „en graag daar persoonlik met lede van u Raad sal kennis maak”. Op die aand van die 22ste het hy voor 'n massa-vergadering van studente verskyn, sy saak aan hulle duidelik en helder gestel en daarna geduldig geluister hoe die studente hulle standpunt met vuur en ywer verdedig het. Van ooreenstemming was daar geen sprake nie. Harm Oost het van sy jeugdige gehoor verskil maar hy het soos 'n heer verskil en met sy optrede die respek van die studente afgedwing.

In sy politieke loopbaan was Harm Oost altyd 'n bewonderaar en groot ondersteuner van genl. Hertzog. Daarom is dit logies dat toe genl. Hertzog besluit het om met die ou Suid-Afrikaanse Party saam te werk, Oost hom in die opsig lojaal gevolg het. Nadat Suid-Afrika se toetreding tot die Tweede Wêreldoorlog die twee partye meer uitmekaar gedryf het, het Oost genoeë bly neem met genl. Hertzog se leiding ook toe dit daarna nie moontlik geblyk het om genl. Hertzog en sy volgelingen weer by die Herenigde Nasionale Party in te skakel nie. Alles het daarop gedui dat die Hertzogdeel van die eertydse koalisie in politieke opsig 'n eie identiteit sou moes aanneem en toe dit inderdaad ook vroeg in die veertiger jare gebeur het, het Harm Oost 'n baie aktiewe aandeel geneem in die stigting van die Afrikaanse Party.

In die loop van 1941 is 'n begin gemaak om die Afrikaner Party op provinsiale grondslag te organiseer en uit te bou. Terwyl genl. Hertzog, mnr. Havenga en veral genl. Conroy in die Vrystaat besonder aktief was, het die leiding van sake in Transvaal veral op Harm Oost se skouers gerus en aan hierdie taak het hy hom met groot geesdrif en ywer toegewy. Na voorafgaande samesprekings wat uit die aard van die saak hoofsaaklik tot Pretoria en Johannesburg beperk was sonder dat die Transvaalse platteland egter oor die hoof gesien is, is die eerste voorlopige hoofbestuursvergadering van die party op 27 Mei 1941 in Pretoria gehou. By die geleentheid is mnr. Oost eenparig tot voorsitter verkies. Twee dae later het die stigtingskonferensie van die party, ook in Pretoria, plaasgevind en weer is mnr. Oost tot voorsitter van die vergadering gekies. Daarna het die taak om die party verder uit te bou, vanself op Harm Oost gerus en het daar waarskynlik die politiek bedrywigste tydperk in sy hele lewe aangebreek.

Aanvanklik is die Afrikaner Party op 'n streng provinsiale grondslag georganiseer. In die Transvaal en die Vrystaat waar die party sterker steun geniet het, was dit 'n goeie reëling maar vir Kaapland en Natal het die prosedure nie gedeug nie. Harm Oost het hom van die begin af beywer vir 'n eenheidsparty met een hoofkantoor en 'n sentrale sekretariaat. Op 19 Augustus 1943 is toe op Bloemfontein besluit om die party te omskep in 'n uniale party en dat die twee hoofbesture van die party daarna een liggaam sou wees. Hierdie besluit is daarna op die vergadering van 15 September 1943 in Johannesburg deur die twee hoofbesture bekragtig. Genl. E. A. Conroy is tot uniale voorsitter gekies en Harm Oost tot uniale onder-voorsitter. Na die dood van genl. Conroy, is mnr. Oost op 17 Maart 1947 as uniale voorsitter gekies. In hierdie hoedanigheid het hy die party bly dien tot op 23 Augustus 1951 toe met 'n buitengewone kongres van die Afrikaner Party in die Clarendonsaal te Bloemfontein, besluit is om die strydbyl neer te lê en saam met die Herenigde Nasionale Party, weer die Nasionale Party te vorm. Dit was vir alle praktiese doeleindes die einde van die Afrikaner Party. In werklikheid het daar ook nie meer 'n behoefte aan 'n afsonderlike organisasie bestaan nie omdat vir al die punte waaroor vroëer meningsverskil bestaan het, 'n bevredigende oplossing gevind is. Aan hierdie eenwording het Harm Oost 'n baie belangrike aandeel gehad en daarmee sy lewensfilosofie verder tot openbaring gebring. Hy was 'n onveriddelike vegter maar het die stryd nie onnodig lank gerek nie. Sy gesonde verstand het sy emosie altyd oorheers en die oorkoepelende eenheid was vir hom altyd van groter waarde as partikuliere belange.

Te midde van al sy politieke bedrywighe, het hy nog altyd tyd kon vind om die Afrikaanse taal en kultuur te dien. Harm Oost het nie 'n groot literêre nalatenskap opgebou nie — daarvoor het ander en ewe dringende sake te veel op sy tyd beslag gelê. Tog het hy wanneer die tyd geleë was aan skryf gedink en op die wyse 'n eie bydrae tot die Afrikaanse literatuur gelewer. Sy eerste bydrae in die verband dateer terug tot sy onderwysdae in Noord-Transvaal nog voor die uitbreek van die Tweede Vryheidsoorlog. Klaarblyklik het die landelike bestaan van die Transvaalse boer op hom 'n groot bekoring uitgeoefen. Reeds uit die briewe wat hy gereeld aan sy ouers in Groningen geskryf het, merk 'n mens die mate van instemming waarmee hy die lewe in daardie besondere omgewing aanvaar het. Tog is dit vanselfsprekend dat hy met baie verskynsels te doen gekry het wat vir hom vreemd was.

By hom het baie duidelik 'n behoefte bestaan om aan hierdie nuwe gewaarwording op een of ander wyse uitdrukking te gee; om met iemand daaroor 'n gesprek te voer. En toe in daardie omgewing niemand gevind kon word wat sy taal kon praat en sy gedagtegang kon verstaan nie, het hy sy toevlug tot die geskrewe woord geneem en na sy vestiging in Louis Trichardt in sy hoedanigheid as „Hoofd eener gesubsidieerde school” 'n reeks van drie werkie onder die algemene opskrif *Schetsen uit Zuid-Afrika* geskryf wat in 1901 deur S. L. van Looy in Amsterdam gedruk is. In werklikheid het ons hier met drie pamflette van elk 32 bladsye te maak wat afsonderlik as *De geïmproviseerde Schoolmeester*; *Kerk en Naar de Markt*; *Een oude storie* en *Op de Markt* betitel word. In hierdie pamfletjies word sy nuwe indrukke in verhaalvorm aangebied sonder dat op enige letterkundige prestasies aanspraak gemaak

word. Hoeveel van hierdie werkies in Suid-Afrika versprei is, is natuurlik nie moontlik om vas te stel nie maar as in gedagte gehou word dat dit gedurende die Tweede Vryheidsoorlog in Amsterdam gedruk is, moet aanvaar word dat dit in hoofsaak net in Nederland versprei is.

Harm Oost se volgende letterkundige produksie was 'n poging gebore uit die nood. By 'n geleentheid het hyself vertel dat in 1906 terwyl hy op die redaksie van *De Volksstem* werksaam was, die vraag ontstaan het: Waar kry ons môre die kopie vandaan vir ons letterkundige rubriek? Omdat daar niemand was op wie 'n beroep gedoen kon word om 'n paslike bydrae te lewer nie, was daar net een uitweg. Die middag nadat hy by sy huis aangekom het, het hy voor sy lessenaar gaan sit, dwarsdeur die nag gewerk en met dagbreek die manuskrip van die eerste toneelstuk wat in Transvaal in Afrikaans geskryf is — *Ou Daniël* — gereed gehad. Die stuk wat na sy verskyning in *De Volksstem* afsonderlik uitgegee is, is vir die eerste keer in Pretoria in die Operagebou opgevoer. Die werk is nie orals met geesdrif ontvang nie maar het tog in die teken gestaan van die kultuurstryd wat hy en Gustav Preller in hierdie dae met groot erns aangepak het. Self het Oost oor die werkie 'n heel beskeie standpunt ingeneem. In 'n brief wat hy op 5 Januarie 1908 aan sy moeder geskryf het — sy vader is in die loop van 1907 oorlede — lewer hy op die volgende wyse kommentaar oor die toneelstuk: „In de laatste maanden houden koeranten hier en in Holland zich druk bezig met een werkje van mij; sommige kammen 't toneelspelletje „Ou Daniël” geweldig af; gister nog weer moet hier een venynig artikel verschenen zijn van die aard; anderen hemelen 't ik weet niet hoe hoog op. 't Is wel grappig als je ziet dat de mensen zich zo dik maken over zo 'n eenvoudig stukje werk.”

By hierdie eerste poging het hy dit nie gelaat nie. Tydens sy gevangenskap in 1914 het hy nog 'n toneelstuk geskryf en dit aan sy vrou opgedra. Die stuk is egter nooit gepubliseer nie en gevolglik ook nooit opgevoer nie maar die manuskrip daarvan berus in die Oost-versameling in die Transvaalse Argief-bewaarplek.

In 1930 was Harm Oost saam met Hjalmar Reitz bedrywig in wat bekend gestaan het as „Die Nasionale Boek Maatskappy, Edms. Bpk.” Dit was die voorneme om 'n boek uit te gee waarin meer besonderhede sou verskyn oor prominente nasionaliste. Met die maatskappy het dit nie goed gegaan nie en uiteindelik is dit gelikwieder en het die onderneming in chaos geëindig. Die boek het egter wel verskyn as die gesamentlike poging van Oost en Reitz en is onder die titel „Die Nasionale Boek — 'n Geskiedenis van die ontstaan en groei van die Nasionale Party van Suid-Afrika”, in omloop gebring.

Die grootste literêre poging van Harm Oost en een wat byna veertig jaar in beslag geneem het om tot finale afronding te bring, was sy onderneming om die geskiedenis van die rebellie te beskryf. Eintlik het die gedagte nie by homself ontstaan nie maar was dit 'n opdrag van genl. De Wet tydens hulle gevangenskap nadat die rebellie misluk het. „Vertel die nageslag van die Engelse oorlog en die rebellie, Harm; lig hulle oor die waarheid in”, sou die woorde van genl. De Wet aan Oost gewees het. Harm het die opdrag aanvaar en onderneem om uitvoering daaraan te gee. Onmiddellik na sy ontslag uit die tronk, het hy tussen sy ander werk deur, begin om materiaal te versamel.

Op 'n stadium toe hy met 'n verwerking aan 'n gedeelte van die materiaal reeds goed gevorder het, het hy besluit om van die ander oud-rebelle by die saak te betrek en om van die bekendstelling van die rebellie 'n gesamentlike poging te maak. Vir die doel is in Junie 1919 'n „Sindikaat vir die Publikasie van Nasionale Literatuur” gestig en aandeel teen R2.00 stuk te koop aangebied. Die sindikaat waarvan Harm Oost die sekretaris was, sou ook Afrikaanse literatuur publiseer en versprei. Harm Oost wat vir die skryf van die werk verantwoordelik was, het in November 1919 die eerste deel wat meestal beskouings bevat het en vir die doel in Hollands geskryf is, gereed gehad. 'n Tweede deel wat meer verhalend sou wees, het reeds sy aandag geniet en sou in Afrikaans geskryf word. Nadat die eerste deel gereed was, is dit aan ander oud-rebelle voorgelê vir kommentaar en advies. Wat op daardie stadium verkeerd gegaan het, is moeilik om met sekerheid te sê maar om een of ander rede het daar 'n lang stilte oor die hele aangeleentheid neergedaal en

het dit tot 1925 geduur voor 'n mens weer iets van die Rebelle-boek verneem. Blykbaar het die omvang van die werk sommige van die belanghebbendes in die sindikaat begin afskrik want toe in 1925 weer oor die saak gepraat word, is daar net van 'n enkele deel bestaande uit ongeveer 400 bladsye melding gemaak.

Hoewel die onderneming in een opsig 'n beperkter omvang aangeneem het, het dit in ander opsigte 'n veel groter opset verkry. Toe daar in 1925 na uitgewers begin soek is, was dit die voorneme dat die werk in vier tale — Afrikaans, Nederlands, Duits en Engels — uitgegee sou word en is ook in daardie 'n begin gemaak om die manuskrip in Duits en Engels te laat vertaal.

Die Engelse vertaling — so is aanvanklik gehoop — sou deur Juta & Kie. in Kaapstad gepubliseer word. Met die firma is vroeg in 1925 onderhandelings gevoer en aan die begin blykbaar ook met 'n redelike mate van sukses. Nadat die firma die saak noukeurig oorweeg het, het hy op 26 Maart 1925 geantwoord „We are sorry that, in our opinion, the matter, if published, would not be a payable concern”. Die firma sou bereid wees om die werk te druk indien Harm Oost, of iemand anders namens hom, sou instaan vir die drukkoste.

Hiertoe was Oost nie geneë nie en daarom is onmiddellik met die firma Curtis Brown in Londen in verbinding getree. Behalwe dat hulle gepols is oor die moontlike druk van die werk, is van hulle ook verneem of hulle bereid sou wees om as die verspreiders daarvan in Engeland, Ierland en Amerika op te tree. Bernard Lewis, dieselfde persoon wat later ook Sangiro se werk vertaal het, was vir die vertaling verantwoordelik. In sy vertaalde vorm sou die werk 95,000 woorde beslaan en aan die vertaler is vir sy werk £68 betaal. In die brief wat Harm Oost op 27 Maart 1925 aan die firma Curtis Brown geskryf het, vermeld hy dat hyself as outeur van die geskiedenis oor die rebellie optree maar dat hy die medewerking geniet van genl. Kemp, minister Piet Grobler, genl. Manie Maritz, senator genl. Wessel Wessels, senator genl. Serfontein, genl. Chris Muller en dr. H. D. van Broekhuizen. Hy maak daarop aanspraak dat albei kante van die rebellie behandel sal word en dat dus teen eensydigheid gewaak sal word. Die regeringskant, so word onderneem, sal aan die hand van dokumente toegelig word.

Nadat Curtis Brown die manuskrip ter insae gehad het, het die firma op 14 Julie 1926 geantwoord dat hy hom aan die saak onttrek. Die manuskrip is aan nie minder as twintig uitgewers voorgelê nie en hoewel sommige wel in die inhoud belanggestel het, het almal saamgestem dat die aanvraag vir 'n werk van daardie aard so klein sal wees dat dit nie die drukkoste sal regverdig nie. „The market conditions here owing to two strikes in one year are very difficult and the general feeling is also that the book has come too late.” Na die afwysende antwoord van die Londense firma is geen verdere pogings aangewend om 'n drukker en uitgewer vir die Engelse vertaling te kry nie.

In die loop van 1925 is ook in Duitsland na 'n uitgewer vir 'n Duitse vertaling van die werk gesoek en aanvanklik met meer sukses as in Engeland. Die Duitse firma Koehler het naamlik tentatief ingestem om die werk te publiseer waarna met twee Suid-Afrikaanse studente wat in Duitsland studeer het — R. Bigalke en P. J. Moller — ooreengekom is om die werk in Duits te vertaal. Die eindproduk was egter te letterlik en na die oordeel van die uitgewer ongeskik vir publikasie. 'n Nuwe vertaling moes gevolglik gemaak word wat nie alleen aansienlik tot die koste sou bydra nie maar onvermydelik ook 'n mate van vertraging tot gevolg sou hê. Toe die nuwe vertaling gereed was, het weer eens onverwagte vertraging ingetree omdat genl. Kemp, waarom weet niemand nie, daarop aangedring het om die vertaling in sy finale vorm te lees. Aan die wens is voldoen en die manuskrip in Januarie 1926 aan genl. Kemp gestuur. Toe teen Oktober daardie jaar nog niks weer van genl. Kemp in die verband verneem is nie, het die firma Koehler belangstelling verloor en geweer om met die onderneming voort te gaan. 'n Ander bydraende faktor tot die besluit van die firma was dat ooreenkomstig die oorspronklike verstandhouding in die werk die geskiedenis van die rebellie volledig behandel sou word. Die manuskrip wat uiteindelik aan hulle voorgelê was, het slegs op Duits Suidwes-Afrika betrekking gehad. En omdat daar juis teen die einde

van 1926 'n slapte in die Duitse boekmark ingetree het, kon geen ander uitgewer gevind word wat bereid was om die werk te publiseer nie.

Vir Harm Oost het die saak toe nog 'n onplesierige nadraai gehad. Omdat die vertaling waarvoor die twee Suid-Afrikaanse studente verantwoordelik was, nie gebruik kon word nie, het die uitgewer geweer om hulle vir hulle werk te betaal. 'n Hele onverkwiklike korrespondensie het daarna plaasgevind, onvriendelike woorde is gebruik en dreigemente is selfs geuiter. Harm Oost wat die standpunt van die studente begryp het, het die studente uit sy eie sak vergoed.

Ook in Amsterdam is onderhandelings aangeknoop met uitgewers. Geen uitgewer was egter bereid om hom aan so 'n onderneming te waag nie tensy die werk ruimskoots gesubsidieer word nie.

Met die Nasionale Pers in Bloemfontein is onderhandel met die oog op die druk en verspreiding van die Afrikaanse uitgawe en vir die doel is die manuskrip vir beoordeling aan die uitgewersafdeling voorgelê. Van die verantwoordelike redakteur is onder datum 9 November 1925 berig ontvang dat na sy oordeel „ons met die publikasie daarvan in die hande van die vyand speel, want dit versterk die sienswyse wat hulle destyds gekoester en aan ons volk opgedring het nl. dat genls. De la Rey en Beyers tog aan opstand gedink het. Ons het dit bestry en volstaan dat die opstand 'n protes was teen die Duits Wes-anneksasie en in my beskouing sal dit vir die teenwoordige 'n uiters gevaarlike stap wees om iets te publiseer onder die name van genl. Kemp, mnr. Grobler en ander verantwoordelike persone wat maar enigins vir hulle sal blootstel aan die Jingo-pers se onbillike aanvalle.” Die reaksie van die Nasionale Pers dien enigins as 'n verklaring vir die vertragingstaktiek wat genl. Kemp in verband met die Duitse vertaling van die werk gevolg het.

Nie met „nee” as 'n antwoord tevrede nie, het Harm Oost die saak opnuut met die Nasionale Pers opgeneem, ander gesigspunte na vore gebring maar op 12 Januarie 1926 'n finale afwysende antwoord ontvang. Na die oordeel van die pers was die boek nie vir skoolgebruik geskik nie. Dit sou dus as gewone leesstof verkoop moes word sodat oor 'n aantal jare 'n duisend of 1,500 eksemplare verkoop sal word. Die drukkoste vir so 'n oplaag sou in die omgewing van 3/6 per eksemplaar bedra waarvoor sy maatskappy nie bereid sal wees om die verantwoordelikheid te aanvaar nie. Die Nasionale Pers sou wel bereid wees om die boek te druk maar dan moes mnr. Oost self die drukkoste betaal.

Ook die firma De Bussy in Pretoria het die manuskrip vir oorweging ter insae gehad maar na 'n tydjie kortaf geantwoord „het niet te kunnen publiseren” en die manuskrip teruggestuur.

Die onverwagte reeks teenslae het ook nie daarby geëindig nie. Op een of ander wyse het kolonel Creswell, lid van genl. Hertzog se kabinet, van die inhoud van die werk te wete gekom en verneem dat daarin amptelike dokumente afgedruk sou word. Dit het nie sy goedkeuring weggedra nie en deur sy toedoen is die publikasie van die dokumente verbied. Nadat al sy pogings om die boek in Europa of elders gedruk te kry, finaal in duie gestort het, het Harm Oost in die lig van kolonel Creswell se optrede, op 27 Oktober 1927 aan dr. Malan in sy hoedanigheid as minister van binnelandse sake geskryf en al sy versamelde materiaal aan die staat aangebied. In die brief vermeld hy dat die eerste deel van die werk voltooi is, dat dit in Duits en Engels vertaal is en dat hy met die skryf van die tweede deel reeds 'n begin gemaak het.

Maar selfs daarmee was die saak nie afgehandel nie. In sekere sin het die grootste skok nog op die onvermoeide Harm Oost gewag. Nadat die saak finaal in duie gestort het, het van die aandeelhouers van die 1919-sindikaat hoewel hulle presies gewet het hoe sake verloop het, navraag begin doen wat van die geld geword het en wanneer die boek oor die rebellie dan gekoop sal kan word. Die waarheid van die saak was dat die aandeel-opbrengs as 'n lening bedoel was waarmee die koste van die boek bestry sou word. Per slot van rekening moes Harm Oost die eise persoonlik die hoof bied en toe in 1931 die laaste eise uitbetaal is, het die grap hom meer as R1,200.00 gekos. Maar selfs dit het hom nog nie laat wankel of ingee nie. Op 12 Augustus 1931 het hy aan genl. Kemp geskryf en hom beleefd versoek „om my boek oor die

Opstand terug te stuur. Dis die enigste kopy wat ek nog het. Die ander is uitgeleen en nooit terug besorg nie." Die rede waarom hy die manuskrip terug vra, so word verder in die brief vermeld, is om hom in staat te stel om opnuut na 'n uitgewer te soek. Genl. Kemp het op die versoek geantwoord dat voor die werk gepubliseer word, dit eers grondig hersien moes word en dat alle belanghebbende persone hulle toestemming tot publikasie moes gee.

Met hierdie skrywe van genl. Kemp het, wat die buitewêreld betref, die sluier gesak oor die Rebellieboek. Almal wat op een of ander wyse by die saak betrokke was, het daarvan vergeet — almal, behalwe Harm Oost. Gedurende die jare onmiddellik na 1931 het hy self ook niks aan die saak gedoen nie. Miskien wou hy eers gras daaroor laat groei. Miskien het sy parlementêre en ander pligte hom besig gehou sodat hy nie aan die saak verdere aandag kon gee nie. Tog het hy die opdrag van genl. De Wet nie vergeet nie en in later jare dikwels op die saak teruggekom. Teen die einde van die veertiger jare het hy weer aan die saak aandag gegee en was almal bewus daarvan dat hy besig is om die geskiedenis van die rebellie te beskryf. Dit was 'n veel-eisende taak wat op al sy beskikbare tyd beslag gelê het en daarom stadiger gevorder het as wat hy self gehoop het die geval sou wees. Maar hy het pligsgetrou besig gebly. Die bestaande manuskrip is heeltal verwerk en alle beskikbare materiaal in die verwerking opgeneem. In 1956 was die werk gereed en het dit onder die titel *Wie is die skuldiges* by die Afrikaanse Pers Boekhandel verskyn. Met „Wie is die skuldiges" het Harm Oost uitvoering gegee aan die opdrag van genl. De Wet „om aan die nageslag die waarheid te vertel". Hy skryf self „al het die uitvoering daarvan meer as dertig jaar gesloer, dis nie te laat nie, want die nageslag van toe is nou die huidige geslag." Die werk het 'n goeie ontvangs te beurt geval. Na twee jaar was die eerste opslag uitverkoop sodat in 1958 'n tweede druk moes verskyn.

Maar Harm Oost was nie net self aktief met die pen nie. Hy het ook belanggestel in ander Afrikaanse skrywers en waar die geleentheid hom voor-gedoen het, jong en ontlukende skrywers en digters aangemoedig en daad-werklik bygestaan. In die verband het sy belangstelling veral uitgegaan na die Afrikaanse Skrywerskring, 'n organisasie wat in 1934 in die lewe geroep is met die doel „om die gemeenskaplike belange van Afrikaanse skrywers te behartig; die Afrikaanse boek te bevorder; byeenkomste van skrywers te hou; 'n kwartaalblad uit te gee; letterkundige pryse in te stel; openbare voorlesings en besprekings oor letterkundige sake te hou; lewende en ontslape kunstenaars te huldig; medewerking met soortgelyke liggame in die buiteland te soek en te onderhou; die Afrikaanse boek in die buitewêreld bekend te stel". Om sy doelstellings te bevorder, is van 1936 tot 1950 die Jaarboek van die Afrikaanse Skrywerskring gepubliseer. Vanaf 1951 het in die plek daarvan die *Tydskrif vir Letterkunde* gekom.

Harm Oost het so gereed as omstandighede dit toegelaat het die vergaderings, veral van die Pretoriaanse Werkgemeenskap, bygewoon en dikwels as spreker opgetree. Aan sy huis *Nuwe Hoop* vlak buite Pretoria is die skrywersgroep dikwels gasvry en gesellig deur hom en mev. Oost onthaal. Maar soos dikwels die geval met organisasies van hierdie aard is, het dit finansiële altyd nou-strop getrek en kon die oogmerke daarvan weens 'n gebrek aan geld nie altyd uitgevoer word nie. Die eerste keer wat mnr. Oost se gedagte in die rigting van 'n skenking aan die Skrywerskring gegaan het, was toe prof. Abel Coetzee teen die einde van 1946 die gedagte geopper het dat dit 'n mooi gebaar sou wees as mnr. Oost 'n aanmoedigingsprys aan jong toneelspelers sou beskikbaar stel. Mnr. Oost het oor die saak nagedink en in April 1947 aan wyle prof. C. M. van den Heever geskryf: „Ek voel baie daarvoor en oorweeg om dit in my testament te bepaal: uitvoering van so 'n beskikking sou seker nie lank uitbly nie, want 'n mens se aardse bestaan as jy oor die sewentig is, moet net beskou word as 'n milde toegif van die Skepper. Maar ek wil (met die oog op die groot onsekerheid op stoflike gebied teenswoordig) liewers nog 'n rukkie wag voor my beslissing geneem word."

Daarby het die saak voorlopig geëindig en het mnr. Oost nie verder van hom laat hoor nie. Of hy in sy testament aan 'n bemaking ten behoeve van die Skrywerskring gedink het, het hy ook nie bekend gestel nie maar ooreen-

komstig sy ingewortelde geaardheid, tog gedoen. In 1955 het daar egter wel 'n verdere reaksie gevolg. Prof. C. M. van den Heever het teenoor hom die gedagte uitgespreek dat hy 'n plaas of plasie moes reserveer vir skrywers wat rus en nuwe inspirasie soek. In reaksie daarop het hy hom bereid verklaar om sy oudstryderspensioen „beskikbaar te stel vir 'n fonds wat vir u doel bevorderlik sou wees. Bowendien sou ek eventuele uitkerings aan my vir 'n historiese werk wat ek besig is om te voltooi ook in so 'n fonds stort." Dit was naamlik so dat Harm Oost in Augustus 1955 berig ontvang het dat vanaf 1 April 1955 'n oudstryderspensioen van £150 per jaar plus 'n tydelike bonus van £12 per jaar aan hom uitbetaal sou word. Dit is hierdie geld wat hy as 'n skenking aan die Afrikaanse Skrywerskring beskikbaar gestel het. Hy het dan ook die daad by die woord gevoeg en onmiddellik en daarna gereeld maandeliks die geld oorbetaal. In Oktober 1958 was daar as 'n gevolg van „ernstige finansiële verlies op ander terreine" 'n onderbreking wat egter net van tydelike aard was.

Sy bedagsaamheid teenoor die Skrywerskring, het die liggaam tot groot erkentlikheid gestem. Hy is tot erelid van die Kring benoem en in April 1959 is besluit om die noodfonds wat jare gelede gestig is om in tyd van nood bystand aan Afrikaanse skrywers te verleen, die Harm Oostfonds te noem. Toe in 1962 'n kapitaalfonds in die lewe geroep is, is besluit om die bestaande Harm Oostfonds na die kapitaalfonds voor te dra en mnr. Oost se naam daaraan te verbind.

Harm Oost se ywer en belangstelling vir 'n verdienstelike saak, blyk ook duidelik uit die wyse waarop hy nie alleen saamgewerk het nie maar in bzie opsigte ook koers en rigting gegee het aan die voorneme om vir 'n aantal groot Vrystaters 'n paslike monument op te rig. Die eerste van 'n viertal wie se name in die loop van jare genoem is, is genl. Christiaan de Wet. Die gedagte dat 'n standbeeld ter ere van genl. De Wet opgerig moet word, het van genl. E. A. Conroy uitgegaan. As 'n gevolg van sy ywer het op 20 Desember 1929 'n vergadering van 'n groot aantal ou strydmaakers en ander belangstellendes in Bloemfontein plaasgevind waar eenparig besluit is om 'n standbeeld ter ere van genl. De Wet op te rig „in krygsklere, met sambok in hand op sy perd Fleur". Dadelik is met ywer onder voorsitterskap van genl. Conroy begin om 'n organisasie op landswyse grondslag uit te bou en toe die aksiekomitee op 17 Januarie 1930 in die Parlementsegebou in Kaapstad weer 'n vergadering gehou word, kon reeds aangekondig word dat twee skenkings ten bedrae van R2,000.00 ontvang is. Daarna het egter 'n insinking ingetree veroorsaak in die eerste plek deur die depressie van die begin dertiger jare maar veral deur die voorneme om 'n Voortrekkermonument in Pretoria op te rig. Laasgenoemde onderneming sou voorkeur kry — 'n reëling wat die De Wet-Standbeeldkomitee gereedlik aanvaar het.

Op die wyse het die komitee van genl. Conroy voorlopig opgehou om te funksioneer maar in die loop van 1939 het genl. Conroy die tyd ryp geag om weer aandag aan die saak te gee. Op sy inisiatief is 'n vergadering van belangstellendes vir 28 Junie 1939 belê waar besluit is om met die saak voort te gaan en 'n Uitvoerende Komitee onder voorsitterskap van genl. Conroy benoem is. Sake het daarna vlot verloop en ten spyte van die onrustige oorlogsomstandighede het die werk van die komitee orals vriendelike ondersteuning geniet. In Maart 1947 is genl. Conroy oorlede waarna oud-minister N. C. Havenga voorsitter van die komitee geword het. Mnr. Harm Oost het sedert 25 November 1953 op die komitee gediens en 'n aandeel gehad in die finale afronding van die werksaamhede in verband met die oprigting van genl. De Wet se standbeeld wat op 7 Oktober 1954 in Bloemfontein onthul is. Die komitee wat in 1929 ontstaan het, het sy laaste vergadering onder voorsitterskap van minister Havenga op 31 Augustus 1956 in Johannesburg gehou. Op die tydstip was Harm Oost ondervoorsitter. Op die vergadering is besluit om die verdere beheer oor die standbeeld en sake wat daarmee in verband staan, oor te dra aan 'n Raad van Kuratore. Minister Havenga sou ook van dié Raad voorsitter wees en Harm Oost die ondervoorsitter.

Wat die oprigting van 'n standbeeld vir genl. De Wet betref, het Harm Oost dus eers die einde by die saak betrokke geraak. Met die Hertzog-

standbeeld was dit egter anders. In hierdie geval het hy die saak nie alleen net end-uit meegemaak nie maar voortdurend as een van die leidende kragte in die onderneming opgetree. Op 'n vergadering wat op 10 November 1943 in Erasmusgebou 24, Pretoria, plaasgevind het, is besluit om 'n Hertzog-huldigingsfonds in die lewe te roep. Mev. Kenne Malherbe is versoek om as voorsitter van die betrokke komitee op te tree terwyl mnr. J. van der Merwe die sekretariaat sou behartig. Aanvanklik was dit maar net 'n plaaslike onderneming maar van die begin af het die gedagte bestaan om so spoedig doenlik 'n nasionale organisasie vir die doel in die lewe te roep. As 'n gevolg van die oorlog en veral as gevolg van die spanning wat in daardie jare in die geleedere van die Afrikaners bestaan het, is aanvanklik min uitgerig.

Om die waarheid te sê, is eers na die dood, eintlik as 'n gevolg van die dood van minister Havenga op 13 Maart 1957, wat die saak van genl. Hertzog die aandag verkry het wat dit lank reeds verdien het. Nouliks 'n week na die dood van minister Havenga het Harm Oost die gedagte uitgespreek dat die nagedagtenis van Havenga op paslike wyse vereer moes word. Of die gedagte van oom Harm enige invloed gehad het op die verdere verloop van die gebeure kan nie met sekerheid bepaal word nie maar is tog hoogs waarskynlik die geval. Die Raad van Kuratore van die De Wet-Standbeeldfondskomitee waarvan Oost na die dood van Havenga in waarnemende hoedanigheid voorsitter was, het 'n aantal belangstellendes uitgenooi na 'n vergadering „om die wenslikheid en moontlikheid te oorweeg van 'n blywende gedenkteken ter ere van wyle die Ed. N. C. Havenga”. Die vergadering het onder voorsitterskap van mnr. Oost op 9 Mei 1957 in Johannesburg plaasgevind.

Die gedagte van 'n gedenkteken vir Havenga het eenparig byval gevind maar toe aan die vergadering meegedeel is dat die familie nie geesdriftig voel ten gunste van 'n gedenkteken op Havenga se graf in Fauresmith nie, is 'n komitee benoem om op die saak in te gaan en verslag en aanbevelings uit te bring oor 'n paslike gedenkteken vir Havenga.

Op die vergadering het dit egter weldra tot die aanwesiges deurgedring dat dit eintlik vreemd is om te ywer vir 'n Havenga-gedenkteken terwyl die ouer en veel verdiensteliker Hertzog in werklikheid op die agtergrond vergeet raak. Op die wyse het daar waarskynlik 'n ongemaklike situasie ontstaan wat vir die oomblik die doeltreffendste die hoof gebied kon word deur 'n suggestie te ondersteun om Havenga en Hertzog saam in een beeld te vereer. Omdat die Hertzog-huldigingskomitee nie amptelik op die samespreking verteenwoordig was nie, kon moeilik anders as net tentatief oor die saak gedink word nie.

Die wending wat sake op die vergadering geneem het, het die voordeel ingehou dat die komitees wat hulle afsonderlik vir 'n huldebetoon aan Hertzog en Havenga beywer het, daarna met mekaar oorleg gepleeg het sodat toe op 3 September 1957 weer 'n vergadering gehou is — weer soos by die vorige geleentheid in die Vaderlandgebou in Johannesburg — dit deur verteenwoordigers van albei komitees bygewoon is. Op die vergadering wat onder voorsitterskap van Harm Oost plaasgevind het, was ook nog teenwoordig J. J. Bronkhorst, J. C. Kriek, J. J. Kriek, dr. P. J. Nienaber, mev. Oost, dr. J. H. Steyn, F. A. Steytler, J. van der Merwe, N. L. van der Walt, H. L. van Rooyen, J. Victor en W. H. Wilcocks. Maar in plaas daarvan dat op hierdie vergadering groter helderheid ontstaan het, is die saak in sekere sin nog ingewikkelder gemaak omdat die naam van 'n derde persoon — Brebner — ook ter sprake gekom het. Hoewel sommige van die aanwesiges beklemtoon het dat dit 'n onuitvoerbare skema word om drie persone tegelyk in 'n standbeeld te vereer — veral drie persone so ongelyk in status as Hertzog, Havenga en Brebner — het die vergadering op voorstel van Harm Oost tog in beginsel besluit „ten gunste van die oprigting van 'n passende gedenkteken van genl. Hertzog en sy strydkamerade Havenga en Brebner gesamentlik, om op sodanige wyse blywende uitdrukking te gee aan sy waardering en huldiging van die nagedagtenis van 'n unieke driemanskap in diens van die Afrikaner volk.” Die besluit word as 'n aanbeveling voorgelê aan die genl. De Wet-gedenkfonds, die Havenga- en Hertzoghuldigingskomitees wat tot 'n gesamentlike vergadering opgeroep is vir Saterdag 19 Oktober 1957 te Bloemfontein.

Die vergadering het op die bestemde tyd — weer onder voorsitterskap van Harm Oost — plaasgevind. Blykbaar het almal rustig oor die saak nagedink en

is daar gevolglik eenparig en met geesdrif besluit om 'n standbeeld vir Hertzog alleen op te rig. Daar is ook besluit om 'n aksiekomitee saam te stel wat onmiddellik landswyd alle kragte sou saamsnoer om die beoogde standbeeld so spoedig moontlik 'n werklikheid te maak. Minister J. H. Viljoen sou gevra word om as voorsitter van die aksiekomitee op te tree terwyl Harm Oost as ondervoorsitter waarskynlik die meeste werk sou moes verrig. Na die dood van minister Viljoen in Desember 1957, het hoofregter H. A. Fagan voorsitter van die aksiekomitee geword. Op 12 Junie 1961 is mnr. Harm Oost tot voorsitter verkies nadat regter Fagan bedank het. Onder voorsitterskap van mnr. Oost is finaliteit bereik oor die terrein waar die Hertzogstandbeeld opgerig sal word en ook oor die beeldhouer en die argitek.

Die voorreg om die bouwerk voltooi te sien, sou hom egter nie gegun word nie. Ondanks sy meer as tagtigjarige ouderdom, was hy op hierdie stadium nog gesond en besonder aktief. In alles om hom het hy lewendig belanggestel terwyl die ou vuur, kenmerkend van sy jeug, nog lewendig gebrand het. Maar die jare het sy eise gestel en miskien het die jeugdige grysaard daaraan nie genoegsaam aandag gegee nie. Op 18 Mei 1964 om 8.30 vm. is oom Harm deur 'n aanval van beroerte getref en dieselfde aand om kwart oor agt het hy stil heengegaan.

